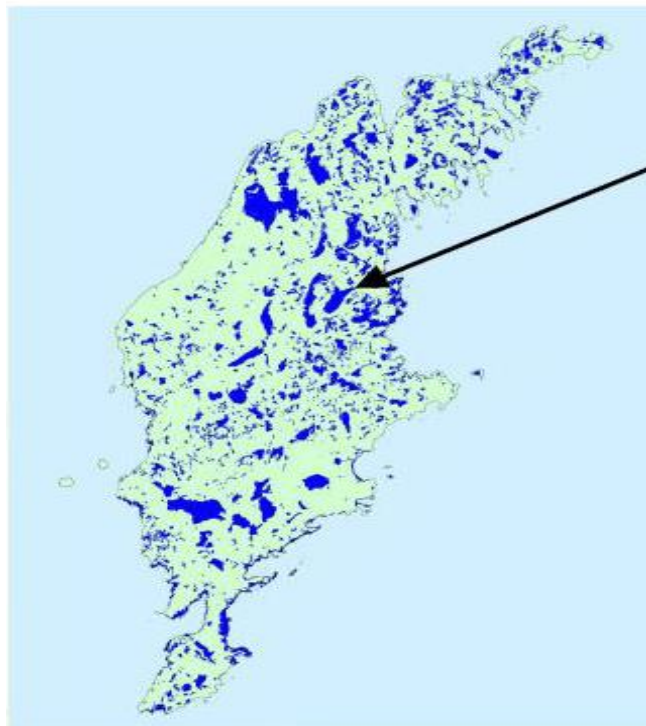

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för arkeologi
och antik historia

Den förmedlande arkeologin. En turistled kring Lina myr?

Jeremy Hardy

Magisteruppsats i arkeologi 30 hp

VT 2017

Uppsala Universitet, Campus Gotland

Handledare: Helene Martinsson-Wallin

Bihandledare: Paul Wallin

Abstract

Hardy, J. 2017. *Den förmedlande arkeologin. En turistled kring Lina myr?*

Hardy, J. 2017. *The Archaeology of Mediation. A tourist route around Lina mire?*

Lina mire in the northeast of Gotland, is situated in a unique cultural landscape, with an abundance of archaeological remains and ancient monuments. The areas surrounding Lina mire include the parishes Gothem, Hörsne med Bara and Vallstena. These environments carry stories from the past which can take people walking there over 8000 years back in time. Having been identified by researchers as an important part of Gotlands cultural heritage, the surroundings of Lina and its rich history, are still left out to be seen in the eyes of the public. Either many of the monuments have been rather neglected, or the landscape has changed so much during time, that a lot of archaeological sites, such as ancient graves and settlements, now are invisible. In ancient times the wetlands and mires on Gotland (Lina mire being the largest) were important for fishing, hunting and haymaking. Today only 5 % of the wetlands remain due to draining and cultivation. This essay is part of a larger research project, called *In Tjelvars Footsteps*, conducted by Uppsala University/Campus Gotland. The aim is to investigate how the archaeology and history could be mediated in these landscapes, and whether there would be an interest in creating a tourist route around Lina mire or not. The research has been conducted by making ten interviews with locals and ten interviews with professionals. The analysis show that there is a great interest among both groups to mediate the cultural heritage of Lina mire. Concerns and problems that must be solved before building a tourist route are discussed and innovative ideas are lifted. The main, overall opinion is that the producers of the tourist route need to establish a good contact with the local landowners from the very beginning. Otherwise the project will not be realized.

Keywords: Gotland, Lina mire, Gothem, Hörsne med Bara, Vallstena, archaeology, cultural heritage, mediation, ancient monuments, cultural landscape, tourist route

Magisteruppsats i Arkeologi 30 hp. Handledare: Helene Martinsson-Wallin.

© Jeremy Hardy

Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet, Campus Gotland, Cramérgatan 3, 621 67 Visby, Sweden

Omslagsbilden visar Gotlands våt- och myrmarker på 1700-talet. Källa: Uppgifter ur Markdatabas (MDB) Stefan Ene et al. Elektronisk kopia från Peter Landergren, Länsstyrelsen i Visby.

Tack

Stort tack för inspiration och vägledning riktas till Helene Martinsson-Wallin, Paul Wallin och till alla er som ställt upp på intervjuerna och därmed bidragit till forskningen i detta arbete. Tack för ert tålamod och bidrag till ökad insikt och kunskap.

Innehåll

1. Inledning.....	4
1.1. Frågeställningar och syfte	4
1.2. Metod	5
2. Karta över Lina myrområdet.....	7
3. Bakgrund.....	8
4. Teori	13
4.1. Praktikteori	13
4.2. Värdet av arkeologin.....	15
4.3. Kulturarvsbegreppet och förmedlingens möjligheter.....	18
5. Intervjufrågor.....	22
6. Analys/Diskussion.....	23
6.1. Korrespondensanalys.....	23
6.2. Kodning av kvalitativa data – en nyfiken analys.....	34
7. Slutsats.....	45
8. Sammanfattning.....	48
9. Referenser.....	50
10. Appendix.....	53
10.1. Bilaga 1.....	53
10.2. Bilaga 2.....	85

1. Inledning

Gotland är känt för sina historiska miljöer och sitt rika kulturarv. Fornminnen i landskapet vittnar om en lång och händelserik historia där människors aktivitet kan spåras 9000 år tillbaka i tiden. Från gamla boplatser, monument och gravar söker arkeologerna frammana skuggor av dessa människor. Att göra resor i tiden, att fånga den kompletta berättelsen, är drivkraften för många av dagens arkeologer. Hur detta sökande efter kunskap ska föras vidare på ett intressant sätt till allmänheten, är en viktig fråga när det gäller förmedlingen av arkeologin.

Ön vilar på forntida hemligheter, vilka väntar på att upptäckas av nyfikna vandrare i landskapet. I denna uppsats undersöks hur arkeologin och historien skulle kunna förmedlas kring Lina myrområdet på nordöstra Gotland. Kan kulturarvet ute i landskapet tillgängliggöras och förmedlas på ett relevant vis? Som en del av forskningsprojektet *I Tjelvars Fotsår* undersöks hur lokalbefolkning, turister och professionella förhåller sig till området, framförallt fornlämningarna, men även miljön. Kultur- och miljöarvet är det centrala i projektet som strävar efter att bevara, vårda och bedriva forskning kring Lina myrområdet. Av stor vikt är också att detta ska komma allmänheten till del. Studien vill lyfta idén om en turistled kring Lina myr, i syfte att förmedla kulturarvet från denna del av Gotland. Att förmedla kulturarvet innebär att försöka placera dagens människor i ett större sammanhang. Att försöka förstå var vi kommer ifrån, vilka vi är idag och vart vi är på väg i framtiden.

1.1. Syfte och frågeställningar

Detta arbete är en del i forskningsprojektet *I Tjelvars Fotsår* och vill undersöka intresset av att upprätta en turistled i Lina myrområdet. Vandringen skulle kunna omfatta cirka tre mil runt myren där socknarna Gothem, Vallstena och Hörsne med Bara ingår. Med utgångspunkt från ett arkeologiskt perspektiv kommer ett intervjuprojekt genomföras gällande hur människor i lokalmiljön tänker sig att kultur- och naturvärden i området skulle kunna tillgängliggöras och användas, samtidigt som de ska vårdas och bevaras. Vidare hur det skulle kunna bli en dialog mellan forskare, region, turistnäring och människorna som bor i bygden. Intervjufrågorna redovisas närmare under rubriken *Intervjufrågor*. Frågorna som ligger till grund för studien är följande:

- I vilken mån känner människorna i hembygden till sitt kulturarv?
- Hur skulle detta kulturarv kunna förmedlas?
- Finns det ett intresse för en turistled kring Lina myr?
- Hur skulle ett samarbete mellan institutioner (som t.ex. Gotlands Museum, Länsstyrelsen, Campus Gotland) och lokalbefolkning/hembygdsföreningar kunna se ut?

1.2. Metod

Undersökningsmaterialet i detta arbete utgörs av totalt 20 stycken intervjuer. Intervjuerna har genomförts för att undersöka hur lokalbefolkning och professionella ställer sig till en ökad turism och det eventuella uppförandet av en turistled kring Lina myrområdet. 10 personer från lokalbefolkning och 10 personer från professionellt håll har intervjuats. Läsaren kan hitta alla intervjuer, fullt återgivna, i slutet av uppsatsen i *Bilaga 1* och *Bilaga 2*.

Under arbetets gång har det visat sig att det tagit mycket längre tid att utföra intervjuerna, och att sedan transkribera det omfattande materialet, mot vad jag från början förväntat mig. Trots tidsbristen har jag valt att hålla fast vid antalet intervjuer eftersom jag anser att underlaget krävs för att utgöra en fullödig, informativ undersökning. Detta har inneburit långa arbetsdagar och sena kvällar men i efterhand är jag glad att jag inte drog ner på antalet intervjuer. Faktum är att jag under resans gång insett att undersökningen skulle kunna breddas betydligt. Förhoppningen är att kunna fortsätta denna spännande undersökning i framtiden för att få fram ett ännu bredare undersökningsmaterial. Framförallt skulle jag vilja fortsätta med nya frågor till turister och turistnäring. I detta arbete har jag avgränsat materialet till att gälla lokalbefolkning och professionella eftersom det kändes viktigast att börja i den änden. Innan turisterna får säga sitt måste arbetet undersöka om det finns ett intresse hos lokalbefolkningen och de professionella, och i så fall hur samverkan skulle kunna uppnås. Om det inte finns intresse till samverkan blir inget projekt möjligt. Jag går in djupare på aspekter kring samverkan och intresse under rubriken *Teori*.

Under rubriken *Intervjufrågor* kan läsaren hitta alla intervjufrågor som ställts. Till lokalbefolkningen har ställts 16 frågor och till professionella har ställts 13 frågor. I den mån det har gått har jag ställt samma frågor till lokalbefolkning som till de professionella. Några frågor skiljer sig åt på grund av frågornas relevans i sammanhanget, men jag valde i början av arbetet att ha så många lika frågor som möjligt för att senare i analysen se vad det kan ge, bland annat för att frågorna ska kunna analyseras på ett jämförande vis. Studien har utförts som en kvalitativ undersökning för att få fram ett rikt material där jag hoppats få fram intressanta åsikter och mönster. Kvalitativa intervjuer utmärks delvis av att man ställer enkla och raka frågor och att man på dessa kan få innehållsrika, komplexa svar (Trost 2014: 25). Om man t.ex. är intresserad av att försöka förstå människors sätt att resonera, eller att urskilja sociala handlingsmönster, är en kvalitativ studie rimlig. Till skillnad mot kvantitativa intervjuer som baseras på ja och nej frågor, t.ex. hur ofta, hur många eller hur vanligt, vill de kvalitativa intervjuerna söka finna mönster eller förstå (Trost 2014: 32).

Intervjuerna har gått till på så sätt att jag kontaktat personer som jag tror skulle tillföra undersökningen intressanta åsikter. Exempelvis har jag letat upp markägare kring Lina myr för att undersöka hur de ser på sitt kulturarv, och om de kan tänka sig ett samarbete kring att förmedla det i sin hembygd. Alla intervjuer med lokalbefolkningen har utförts i deras hem för att skapa en trygg och avslappnad situation. Alla intervjuer som utförts med professionella har även de skett i personliga möten, men på deras arbetsplats. Det gemensamma förhållningssättet till både lokalbefolkning och professionella är att jag försökt få dem att prata så mycket som möjligt. Frågorna har utformats så öppna som möjligt men ställts på samma sätt till var och en, och i samma följd, för att underlätta senare analyser och jämförelser. Om situationen har krävt följdfrågor har jag dock ställt sådana. Ibland har intervjun tagit karaktären av ett samtal, och

jag har då inte velat styra för mycket eller missa information bara för att frågorna ska vara på ett visst sätt. Jag har då ansett det bättre att följa med än att avbryta. Intressant nog har jag inte behövt ställa särskilt många följdfrågor utan personerna har ofta svarat själva på hela frågan, om än med långa tystnader emellanåt och i funderande, sökande meningar.

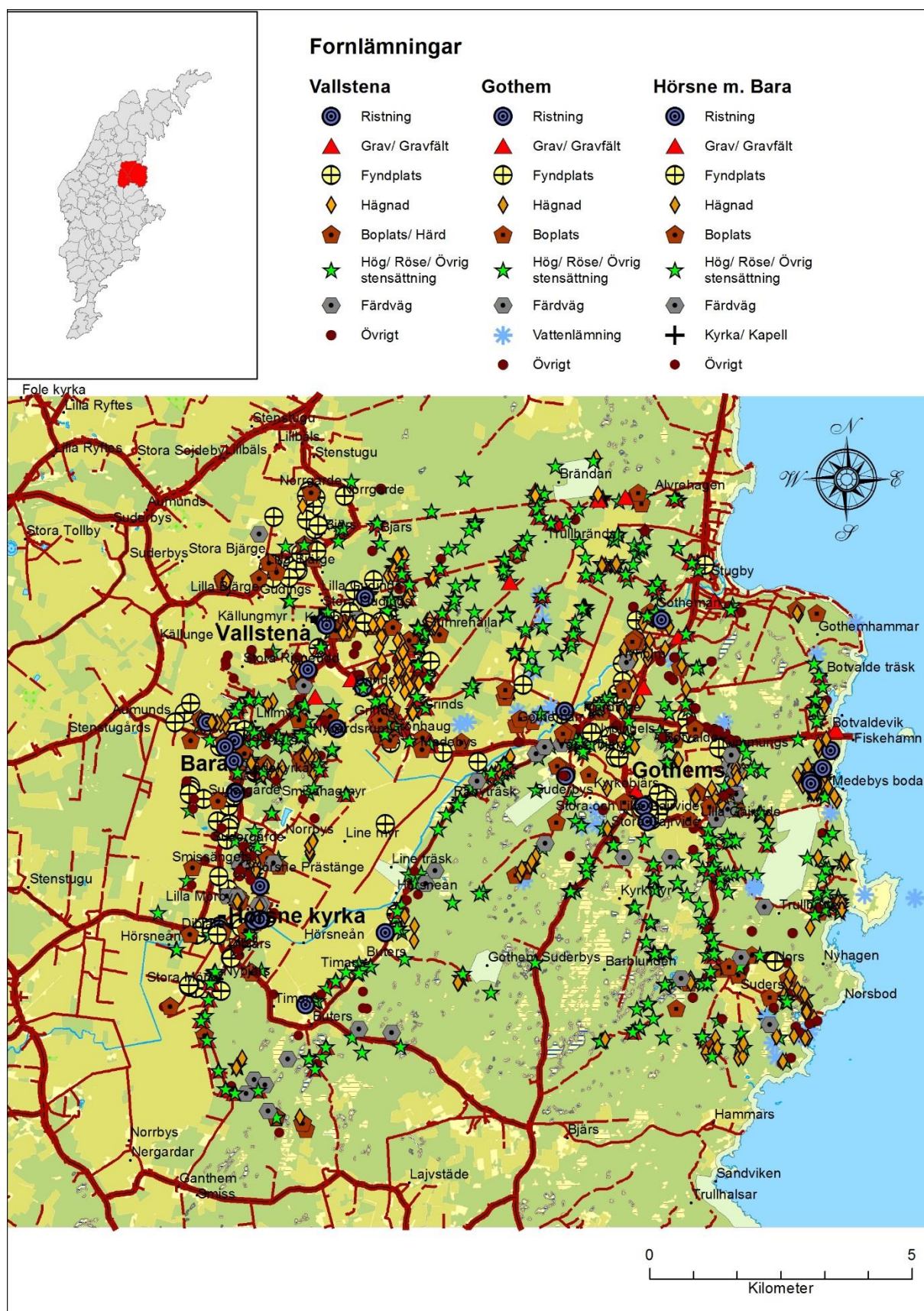
Innan intervjuerna har jag småpratad och bekantat mig med personerna för att avdramatisera situationen. Detta förfarande gäller både lokalbefolkningen och de professionella. Efter att sedan ha presenterat mig själv, projektet och hur undersökningen går till, har jag inlett intervjuerna som i genomsnitt tagit cirka en halvtimme vardera. Alla intervjuer har spelats in för att jag ska kunna vara så närvarande som möjligt under intervjuarbetet. Efter intervjuerna har jag lyssnat igenom inspelningarna och transkriberat dem i sin helhet. Det visade sig vara mycket tidsödande och besvärligt men jag ville få med allt material och inte gå miste om något. Jag vill också att framtida läsare/forskare ska kunna ta del av materialet i sin helhet. Saker som kan tyckas betydelselösa i detta skede kan ju komma till användning senare, exempelvis om undersökningen skulle breddas och fördjupas i framtiden och nya analyser krävdes då.

Arbetsprocessen i denna undersökning har gått från att samla in material, det vill säga att utföra intervjuerna, till att bearbeta dem, analysera dem och tolka dem.

I teoridelen i denna uppsats redogörs för hur Pierre Bourdieus praktikteori utgör undersökningens teoretiska ramverk. Läsaren får där förklarat hur forskningsfältet Lina myr har konstruerats, där ett nätverk av olika individer agerar. För att få fram underlag till en vidare diskussion, kommer jag att använda metoden korrespondensanalys på liknande sätt som Bourdieu och hans medarbetare brukat den (Broady 1991: 489). Korrespondensanalys innebär att man studerar fältets relationer för att kartlägga och klargöra generella strukturer och individuella förflyttningar. Enkelt förklarat är det en metod att jämföra variabler i en undersökande statistik. I detta fall har jag konstruerat ett fält bestående av olika individer och variabler som kan kopplas till individerna, t.ex. olika sociala positioneringar. Det blir här ett försök att se olika möjliga kopplingar som finns inom fältet. Ett annat exempel för att förklara detta kan hämtas från gravarkeologin, där varje grav på ett gravfält utgör en individ, och allt som är kopplat till den graven blir då variabler, som t.ex. kön, status, gravgåvor etc. (Wallin, 2016). Det är i korrespondensanalysen viktigare att försöka finna frågor än svar, meningen är att det statistiska materialet ska utgöra underlag för diskussion.

För att på ett mer djupgående analytiskt vis ifrågasätta det stora materialet utför jag även en mer öppen och kvalitativ analysmetod, så kallad kodning av kvalitativa data (Trost 2014: 156). Det är en metod där den som analyserar texten ska se till att vara vaken och öppen för andra tolkningar av data än de som verkar vara mest uppenbara. Genom att försöka utröna intressanta mönster och tendenser är syftet att komma vidare i diskussionen om förmedlingen av kulturarvet, och att komma till slutsatser vad gäller intresse och samverkan inom forskningsfältet Lina myr. Både korrespondensanalysen och den kvalitativa analysen har diskussionen/tolkningen inkluderade i samma avsnitt. Detta för att göra undersökningen så greppbar och överskådlig som möjligt för läsaren.

2. Karta över Lina myrområdet

Figur 2. GIS-karta över Lina myrområdet och dess fornlämningar. © Jenny Jansson 2017.

3. Bakgrund

När Carl von Linné på sin gotländska upptäcktsfärd år 1741 siktade Tjällvars vik (idag kallad Tjällders vik), frågade han sig huruvida myten om Gotlands förste inbyggare hade någon sanningshalt. Jakten på kunskap kom inte bara att gälla flora och fauna, utan även de kulturhistoriska minnesmärkena. Läsaren kan i detta avsnitt föreställa sig åkande på en mental resa liknande Linnés, i sökandet efter fornminnen och kulturhistoria på nordöstra Gotland. Här med omgivningarna kring Lina myr i fokus. Fornminnena och platserna som beskrivs utgör ett urval och är till för att introducera och orientera läsaren i traktens arkeologiska och historiska utveckling. För den som får mersmak går det givetvis att bredda och fördjupa sig i ämnet.

2.1. Arkeologin, historien och sägnerna

För över 9000 år sedan klev de första människorna iland på Gotland. Säljakten utgjorde ett viktigt inslag i ekonomin men även insjöfisket tros ha spelat en stor roll. Valet av strandboplatser var medvetna med de bästa förutsättningarna för jakt och insamling i åtanke. Boplatser av detta slag, som vilade på Ancyclusstränderna (Östersjöns andra insjöskede) blev sedan översvallade av grus vid Litorinahavets transgression för omkring 7000 år sedan. En av dessa har påträffats under ett grustag vid Svalings, som ligger i Gothem, nära gränsen till Vallstena och en kilometer från Gothemsån. Svalings hade ett utmärkt läge vid inloppet till den resursrika Linaviken och vittnar om att strandboplatserna under mesolitikum (mellanstenåldern) valdes med stor omsorg för näringsfånget med närhet både till saltvatten och sötvatten (Österholm 1984: 37–40). Denna tid präglades av ett varmt och fuktigt klimat med en sommartemperatur som låg 2–3 grader högre än idag (Apel *et al.* 2017).

Västerbjers är ytterligare en stenåldersboplatz i närheten men den är från den neolitiska perioden (bondestenåldern) dvs. mellan två- till tretusen år yngre än Svalings. Detta sker samtidigt som jordbruket introduceras på ön för första gången, men fynden från ett 50-tal gravar vittnar även här om vikten av fiske och säljakt. Säljakten tycks ha dominerat och utgjort en viktig bas för föda, bostad och kläder. Dessutom har, förutom mänskliga kvarlevor, återfunnits rester av får, nöt, svin och hund samt flintyxor, harpuner, fiskekrokar och pilspetsar (Stenberger 1943: 25).

De arkeologiska undersökningarna av Svalings visar att området kring Lina myr har varit bebott under den tidigaste koloniseringsfasen av ön då Linamyrområdet var en öppen havsvik men troligen skyddat av några kobbar och skär. Med tiden har området grundats upp av strandlinjeförskjutningen, landhöjningen efter sista istiden, och därför har landskapet i området haft en mycket föränderlig karaktär. Fram till 1950-talet var detta Gotlands största sank/myrmark som dessutom var vattendränkt stora delar av året vilket gav goda fiske- och jaktmöjligheter. Området har således utgjort en viktig resurs för människorna här i minst 8000 år. Gothemsån som är Gotlands största å, har tillsammans med myren/sjön utgjort en viktig

farled där man ända upp i historisk tid har kunnat ta sig vattenvägen från östra Gotland och in till den viktiga knutpunkten Roma mitt på ön, och möjligen vidare ut genom å-system hela vägen till västra sidan på Gotland. Efter en omdiskuterad och omfattande utdikningsprocess på 1950-talet omvandlades myrområdet till jordbruksmark.

Den forna havsviken förvandlades under tusentals år till en grönskande myr med ett rikt djurliv. Jakten och fisket under stenåldern efterträddes delvis av en boskapsskötsel som nådde sin höjdpunkt under bronsåldern då säljägarna blivit boskapsbönder. Högre upp på landet vallade de sina boskapshjordar i ett klimat som var svalare än stenålderns, men ändå mildare än idag. Kanske var de vid denna tid mindre beroende av myrens jakt och fiskemöjligheter än man varit tidigare, och senare skulle bli. Idag kan man i skogarna kring Lina myr träffa på minnen av dessa bönder i form av monumentala stenrösen och skeppssättningar (Ohlsson 1961: 20). Ett av de mäktigaste minnena från denna tid utgörs av Majsterrojr i Gothem, en av Gotlands största rösen, vars imponerande gravkonstruktion mäter en diameter av 33 meter och har en höjd av 4 meter. I den omgivande terrängen finns ett flertal raukar som använts som delar av ytterligare, mindre gravkonstruktioner, placerade i rösets närhet. Här finns även två skeppssättningar och tillsammans bildar de olika monumenten ett gravfält över hela klintpartiet. Några av gravarna har undersökts och daterar begravningarna till sen bronsålder (Jonsson & Lindquist 1997: 93).

I Gutasagan skildras sägnen om den första människan på Gotland som sägs ha hetat Tjelvar. Han ska ha bott på Tjelders gård och begravts i den skeppssättning som ligger på gränsen mellan Boge och Gothems socken och går under namnet Tjelvars grav. Minnet över öns förste mytomspunne inbyggare har av arkeologer visat sig vara ett bronsåldersmonument där en plundrad hållkista med brända ben och några krukskärvor återfanns vid undersökningen 1938 (Wehlin 2013: 92–93). Idag är skeppssättningen ett mycket välbesökt turistmål (Martinsson-Wallin, 2016). Tjelvars grav med 16,3 meters längd och 4 meters bredd är en imponerande skeppssättning och knyter an till Gothems socken genom Mästermyr och Majsterrojr. Under bronsåldern hade ännu landskapet en annan karaktär än idag då kustlinjen låg mycket längre in. Gothemsån var bredare och ledde upp till den sjö där Lina myr nu ligger. Flera myrar har ofta varit mindre sjöar som ibland förbundits av mindre vattendrag. Så var den numera utdikade Mästermyr en gång en sjö som vid sin norra ände kunde uppvisa Tjelvars Grav och vid sin södra ände Majsterrojr. Detta leder till en kittlande tanke på att det kanske fanns ett samband mellan dessa platser under bronsåldern (Ekengren 2014: 17–18).

På den nordöstra delen av Gotland finns anmärkningsvärt det i särklass största klustret av skeppssättningar från bronsåldern (Wehlin 2013: 164). Under samma tid som dessa monument restes i skogarna kring Lina myr byggdes den 500 meter långa vallen i Gothemshammar som avskärmar en udde vid havet. Både dess funktion och ålder har länge diskuterats. Tidigare uppfattningar om en fornborg från järnåldern har nu kunnat motbevisas i och med arkeologiska utgrävningar 2009 där man istället daterar ursprunget till yngre bronsålder, cirka 800 f. Kr. (Wallin *et al.* 2011: 43–44). Nutida forskare (Wallin *et al.* in press) har tolkat vallen som en mötesplats, möjligen av rituellt slag, och även som en mot sjösidan möjlig inkörsport och transitplats för ankommande handelsmän, som senare skulle färdas upp genom Gothemsån vidare inåt landet (Ekengren 2014: 18).

Det kan även vara intressant att inte bara se vallanläggningens strategiska positionering ur ett lokalt perspektiv, som en farled in i inlandet. Det går även att se den ur ett östersjöperspektiv

som en in och utfart till Gotland. Den bildar då en östlig port mellan Gothemshammar och infarten till Rigabukten mellan Saaremaas södra udde och norra Kurland (Wehlin 2013: 177). I Hörsne med Bara socken ligger det sägenomspunna Baraberget som mäter cirka 40 meter över havet. För den som vill vandra runt uppe på kullen finns en möjlighet att få en bättre överblick över omgivningarna via den milsvida utsikten. Här finns även spår från bronsåldern i form av ett röse, 23 meter i diameter och 1,5 meter högt, flera stensättningar och ett gravfält. Berget tros ha varit fornborg, kult- och offerplats och ligger nära Bara ödekyrka (som beskrivs närmare längre fram i texten). Nedanför berget har funnits en offerkälla där människor offrat långt in i kristen tid (Engberg 1996: 4).

Vid Lina myrs sydvästra strand ligger ytterligare en fornborg, en flatmarksborg eller myrborg som de också benämns, kallad Dibjärs. Intressant är att fråga sig huruvida de tre anläggningarna – Gothemshammar, Bara och Dibjärs förhåller sig till varandra. Alla är de tre typer av hägnadsanläggningar inom området Lina myr. Är de en del av samma koncept? Kollektiva, rituella och sociala mötesplatser för konsumtion och produktion? Och/ eller makt- och statussymboler som kunde bli naturliga tillflyktsplatser då faror hotade, i form av försvarsanläggningar? (Wehlin 2013: 179). Olika aspekter och förutsättningar som dessa är av stort intresse för dagens forskning när det gäller att försöka förstå både förändringar och kontinuitet i Lina myrområdet under historiens gång.

Vidare fanns i Bara, vid Simunde, ett magnifikt, flackt bronsåldersröse, 29–30 meter i diameter och 1 meter högt. Detta undersöktes 1957–58 innan det borttogs på grund av ett nytt vägbygge, och visade att anläggningen innehöll ett tjugotal begravningar där den äldsta daterades till mellersta bronsålder och den yngsta till vendeltid. I den södra delen påträffades en gravkammare med skelettgrav av en man, 40–50 år gammal, rikt utstyrd med svärd, dräknål och pincett (Wehlin 2013: 166).

I hela Lina myr-området finns ett stort antal fornlämningar som daterats till bronsålder och ser vi till sistnämnda gravmonument i Simunde talar de arkeologiska fynden för en kontinuitet och en kulturell tradition mellan människor över flera tidsepoker. Detta gäller även Nygårdsrum som ligger i Vallstena socken direkt norr om Lina myr. Här möts Litorinavallen med Gothemsån och från toppen av vallen kontrolleras stora delar av Lina myr, vilket skulle kunna placera in även denna plats i tidigare ovan förda diskussion om mötesplatser (Wehlin 2013: 180). På denna hed finns en mängd fornlämningar vars dateringar löper från stenålder fram till järnålder. Exempelvis kan nämnas Grindsgravfältet med 67 runda stensättningar och två skålgropsblock. I början av 1970-talet undersöktes en större stensättning, omkring 30 meter i diameter, med en komplex inre konstruktion som innehöll rester av en gravkista och ett ”dödshus” vilka daterades till övergången mellan sten- och bronsålder, cirka 3500 år sedan (Hallström 1971: 114). Här återfanns tre individer i mittkistan och ett 20-tal individer, främst spädbarn begravda i småkistor. I området fann man även vid senare undersökningar på 1970-talet avtryck efter en 46 meter lång skeppssättning, brandgravar och skelettgravar från järnålder, samt kokgropar med skörbränd sten från bronsålder.

I området Nygårdsrum finns även ett stort jordblandat röse, cirka 25 meter i diameter, kallat ”Grönhaug” (Wehlin 2013: 166). En lustig anekdot kopplad till detta bronsåldersmonument utgör sägnen som berättar om en guldstång som skulle ligga inne i röset. I slutet av 1800-talet försökte två ortsbor sig på att gräva ut guldstången men blev påkomna och dömdes därefter till böter och återställande av graven (Ohlsson 1965: 12).

Med järnrets ankomst till Norden följde även ett fuktigare och kallare klimat vilket gjorde att jordbruket på Gotland kom igång på allvar. För att skaffa sig vinterförråd behövde människorna odla jorden och stanna kvar där odlingarna fanns. Då var myren med sina slätterområden det bästa alternativet att skaffa foder till den boskap som annars inte skulle kunna överleva de begynnande köldvintrarna. Intill stranden av de stora myrarna växte nu de rektangulära kämpgravhusen i sten upp (Ohlsson 1961: 20). Att gårdarna byggdes i sten var en stor förändring i den gotländska bebyggelsen. Tidigare hade husens väggar uppförts i flätverk med lerklining men nu byggdes husgrunderna i sten och i landskapet drogs hägnader i form av stensträngar som skiljde djur och människor åt, samt skiljde inägor från utmark. Många av de gotländska stensträngssystemen sammanbinder ett flertal gårdar med varandra, och ledde även vägen mellan gård och grav. Kanske kan detta sammanbindande av gårdar och gravar förstås som ett sätt att betona släkten under järnåldern där familjen och släkten var den grundläggande enheten i samhällsstrukturen (Cassel 1999: 230–31).

Järnåldershusen hade kraftiga grundmurar av sten, ofta mer än en meter breda och lika höga. Än idag ligger deras ruiner kvar i ängsmarkerna för dagens människor att uppleva. Omkring 1800 fornminnen av detta slag finns på ön. Dessa stengrunder kallas ”kämpgravar” eftersom gutarna förr i tiden trodde att jättar, eller kämpar som man sa, låg begravda i dem (Öhrman 1994: 33). I en välbevarad löväng, Alvena Lindaräng, 400 meter öster om Vallstena kyrka, återfinns 14 husgrunder av detta slag vilka ger en föreställning om hur jordbrukarnas hus kunde se ut under tidig järnålder (Jonsson & Lindquist 1997: 95).

Söder om kyrkan breder dessa jordbrukares gravfält ut sig på det så kallade Vallstenarum, längs en strandvall som följer landsvägens västra sida. Gravfälten omfattar över 400 stensättningar och har visat sig innehålla många rika gravfynd såsom lerkrukor, svärd och rustningar med mera (Ohlsson 1965: 11). Fornlämningarna här är daterade 2300–1000 år tillbaka i tiden (Martinsson-Wallin, 2016).

Omgivningarna kring Vallstena kyrka har som nämnts tidigare rötter mycket längre tillbaka i tiden än järnåldern. Det vittnar boplatser om ända från 5000 f.Kr. i trakterna kring Nygårds och Medebys gårdar där arkeologerna bland annat funnit ett stort antal stenyxor av olika typer (Martinsson-Wallin, 2014). Att kyrkan sedan byggdes på Vallstenarum, den mäktiga strandvallen som sluttar ner mot Lina myr, kan ha sin orsak i just denna långa tradition då bygden tros ha haft sitt centrum här ända sedan stenålder och sedan var det även under såväl järnålder som vikingatid. I den söder intill belägna ”Lunden” sägs det att folket samlades till sina offerfester vilket skulle kunna innebära flertusenåriga traditioner. Den första kyrkan här tros vara byggd 1091 och allt detta sammantaget tyder på att socknarna kring Lina myr har gamla anor som kulturbygd. I detta från omvärlden relativt isolerade landskap med odikade myrar, djupa skogar och trånga åkerskiften, levde folk ännu långt fram på 1800-talet. (Ohlsson 1965: 14–15).

Att gamla seder och bruk levt kvar i dessa områden så pass länge innebär också att sagor och sägner gått från generation till generation. Som en kuriositet till denna historiska bakgrund, kan det vara intressant att se hur sådana sägner kunde te sig, med Bara ödekyrka som exempel, vilken nämndes tidigare i samband med Baraberget. Kyrkan som uppförts i mitten av 1200-talet var redan vid 1500-talets mitt mycket förfallen. 1588 begärde sockenborna att man skulle återuppta gudstjänstfirandet som legat nere en tid. Kyrkan behövde repareras och prästen avlönas (Lagerlöf & Svahnström 1991: 96). Prosten lovade att när kyrkan var färdig med tak,

klockor och mässkläder så skulle sockenborna åter få sin gudstjänst. Biskopen själv, magister Päder Hansson, lovade att komma dit personligen för att hålla i den första gudstjänsten. Under tiden skulle folket akta sig för det gamla ”afguderiet” som han sa. Det verkar dock inte som att Baraborna lyckades hålla kyrkan i stånd utan den förföll mer och mer och stod till sist i ruiner. Ännu i början av 1700-talet användes dock klockorna vid begravningar och när de flyttades till Hörsne kyrka blev sockenborna förargade då de ännu jordfäste sitt folk i Bara. Historieupptecknaren Hilfeling berättar att de församlade ofta efter jordfästningar blev berusade och hotade med att bygga upp kyrkan och tornet, men att deras övermod förföll så fort de nyktrat till. ”Det gamla afguderiet” som biskopen varnat för tros ha kopplingar till det närbelägna Baraberget. Enligt sägnen skulle ett troll ha bott i kullen vilket mycket oroat och slutligen förstört kyrkan. Sagnen har förmodligen tillkommit då berget var ett känt offerställe där ett röse använts långt fram i tiden och likaså även offerkällan som fanns nedanför berget. Förmodligen var det ”afguderiets” upphörande som medförde ett minskat intresse för att offra, vilket därmed gav mindre medel till en reparation av kyrkan (Roosval 1947: 10–12).

Bönderna i Lina myrområdet borde inte under en människas korta livstid kunna ha uppfattat några större förändringar i landskapet innan utdikningarna. De omfattande utdikningarna på Gotland tog sin början i slutet av 1800-talet. När det gäller Lina myr så tog tankarna kring en utdikning fart på 1920-talet men påbörjades först 1947 och avslutades 1973 (Björkander 2012: 46–47). Strandmarkens ängar hade innan dess visserligen använts av myrbönderna för att skapa några enstaka åkerlappar i odlingssyfte. Så hade även en liten del skog avverkats för timmerbruk. Men jorden bönderna plöjde, skogen där boskapen gick, och myren som gav dem fisk och vinterfoder, uppfattades förmodligen av människorna som om de stått oförändrade sedan tidernas begynnelse. Myren med sina rika fiskevatten under våren, framförallt idfiske, andjakten på sensommaren, och starrslåttern för att slå hö för vintern, hade med tiden gjort gårdarna vid Lina välmående (Ohlsson 1961: 18).

2.2. Den nya tiden

Även om bygdens folk haft myren som inkomstkälla så länge de kunnat minnas, och de under sina korta liv bar känslan av ett konstant, naturligt arv, så hade utvecklingsprocessen under historiens gång förändrats. Det tog många årtusenden för våtmarkslandskapet att forma sig till det Lina myr var innan utdikningarna tog vid. Människan och myren hade utvecklats sida vid sida ända sedan stenåldern och människor insåg tidigt att utnyttja myrens rika växt, djur- och fågelliv. Jakten, fisket och nyttjandet av myrens gräs, till bland annat djurfoder och agtak, var viktiga inslag i myrböndernas liv ända in på 1900-talet (Björkander 2014: 56).

Naturen var säregen på Lina myr som var en av Sveriges största vildmarker med sina 920 hektar. Lina kallades Den stora vildmyren för sitt höga naturvärdes skull och var känd för sitt rika fågelliv. Här fanns två klarvattensjöar (på gotländska kallade träsk), Lina träsk och Råby träsk, vilka fungerade som vattenreservoarer vid höst- och vårflooder. Här fiskades id, kräftor och lax, vilka var viktiga inslag i självhushållningens tid. Från slutet av 1800-talet började dock våtmarkerna runt om på Gotland att dikas ur i takt med att industrialiseringen vann allt större framsteg. Med sina nya tekniker och rationaliseringar inom jordbruket krävde den i sin strävan efter modern effektivitet att myrmarkerna skulle förvandlas i uppodlingsbart skick. Agtaken

hade dessutom börjat bli omoderna och vartefter andra myrar på ön dikats ur, ökade vattentrycket på Lina, vilket ledde till översvämningar som gjorde att viss mark blev obrukbar stora delar av året. Den problematiska situationen med en därtill allt starkare strävan efter ekonomisk utvinning ledde, trots en stark naturskyddsopinion, till att våtmarken förvandlades till jordbruksmark under flera utdikningar som tog vid 1947. Resultatet fick ojämna utslag redan från början då vissa delar fick positiva resultat för jordbruket då åkermarken gjorde nytta, medan andra fick det sämre. Översvämningarna fortsatte och myren som tidigare varit en socialt sammansvetsande enhet blev nu istället en källa till dispyter och splittringar inom bygden (Björkander 2014: 57–59).

Idag har myr- och våtmarker åter fått ett högt värde i den globala miljödebatten. Översvämningarna är ännu ett problem då Gothemsån, som rinner på diagonalen genom myren, inte alltid klarar att bära allt vatten. Detta får ekonomiska konsekvenser då åkrarna svämmas över men även för miljön då gödning läcker rätt ut i Östersjön och bidrar till övergödningen. Helhetssynen för utdikningens konsekvenser och förståelsen för öns vattensystem fanns inte i planeringen. Idag vet vi exempelvis att naturliga översvämningar på myrmarker är viktiga för den biologiska mångfalden och förhindrar att växthusgaser läcker ut i atmosfären. Myrarna eller sjöarna utgör så kallade ekosystemtjänster då de fyller på grundvattnet och fungerar som svampar i landskapet vilket ger ett stabilare vattenflöde och renar vattnet. Dessa våtmarker är som njurar i landskapet som renar vattnet innan det når ut i Östersjön och de kostar heller ingenting till skillnad från att exempelvis anlägga reningsverk (Rönnbäck, 2017). Idag skvallrar öns akuta vattenbrist om en kortsiktighet i beslutsfattandet, då en natur med mångtusenåriga anor omvandlades totalt. Tilltaget att dika ut nästan hela Gotland på vatten, en ö som ligger isolerad mitt i havet, har fått allvarliga konsekvenser och är ett flitigt diskuterat problem inom dagens miljöforskning.

4. Teori

4.1. Praktikteori

Målet med denna uppsats är att försöka utröna hur arkeologin kan förmedlas i landskapet kring Lina myr och hur en samverkan ska kunna nås mellan turister, lokalbefolkning och olika institutioner för att möjliggöra detta. Tanken är att människor kan få uppleva berättelser genom många tusen år när de går ut i detta landskap. Det teoretiska ramverket är inspirerat av Pierre Bourdieus sociologiska praktikteori, där begreppet praktik innebär allt som människor gör. Praktikerna studeras hos Bourdieu i olika forskningsfält, vilka utgör avgränsade konstruktioner av nätverk där olika individer agerar (Wallin, 2016).

På så sätt har fältet Lina myr skapats i denna uppsats. Inom detta studiefält finns en massa olika aktörer, t.ex. lokalbefolkning, Länsstyrelsen, Gotlands Museum och Campus Gotland. Dessa aktörer/människor har ett kulturellt kapital, det vill säga de kunskaper och erfarenheter som individerna besitter (Bourdieu 1984: 20). Det intressanta för denna undersökning är vad folk får ut av att vara i detta fält och hur de olika aktörerna kan mötas och samverka. Ett sätt att både se till allmännyttan och samtidigt förmedla Lina myrfältets historia kunde exempelvis vara att visa hur människor som levde där på forntiden interagerade med varandra. Praktiker och teorier går att applicera även på dessa människor. Här uppstår en intressant relation mellan vad dåtidens individer gjorde och vad vi gör idag. Utifrån detta kan inspiration hämtas för människors samverkan i nutid, samtidigt som berättelser skapas ur olika perspektiv.

Ian Hodder menar att Bourdieus praktikteori är särskilt användbar för arkeologer eftersom den är utvecklad i relation till materiell kultur och rumsliga relationer (Hodder 1986: 74). Hodder illustrerar detta genom att ge exempel på hur ett barn lär in och förstår sin omvärld, särskilt genom användandet av rum och föremål i huset där det bor. Att förstå habitus, vars resultat baseras på barnets egen sociala position, görs främst genom användandet av rum och föremål i detta hus. Barnet gör detta genom att röra sig genom olika rum såsom t.ex. från ”manliga” delar av huset till ”kvinnliga”, från ”mörka” till ”ljusa”, och så vidare. Inläringen och förståelsen behöver inte nödvändigtvis innebära ett mekaniskt ihågkommande av lämpliga handlingar, utan kan ske omedvetet i det dagliga livet, genom att barnet exempelvis interagerar med vuxna genom ordspråk, ramsor, sånger, spel eller liknande. Barnet tar till sig subjektiva och objektiva mönster vilket skapar ett habitus som baseras på barnets egen sociala position och hur det ser på hur andra reagerar på henne/honom. I ett hushåll är användandet av rum och föremål grundläggande för att barnet ska kunna förstå habitus. Samma hem skulle sedan kunna upplevas olika av olika sociala grupper, genom deras olika habitus. I processen där en kultur lärs in är det praktiker som agerar tillbaka på habitus. Sinnet föds i en värld av föremål, som Bourdieu själv uttrycker det (Bourdieu 1977: 91).

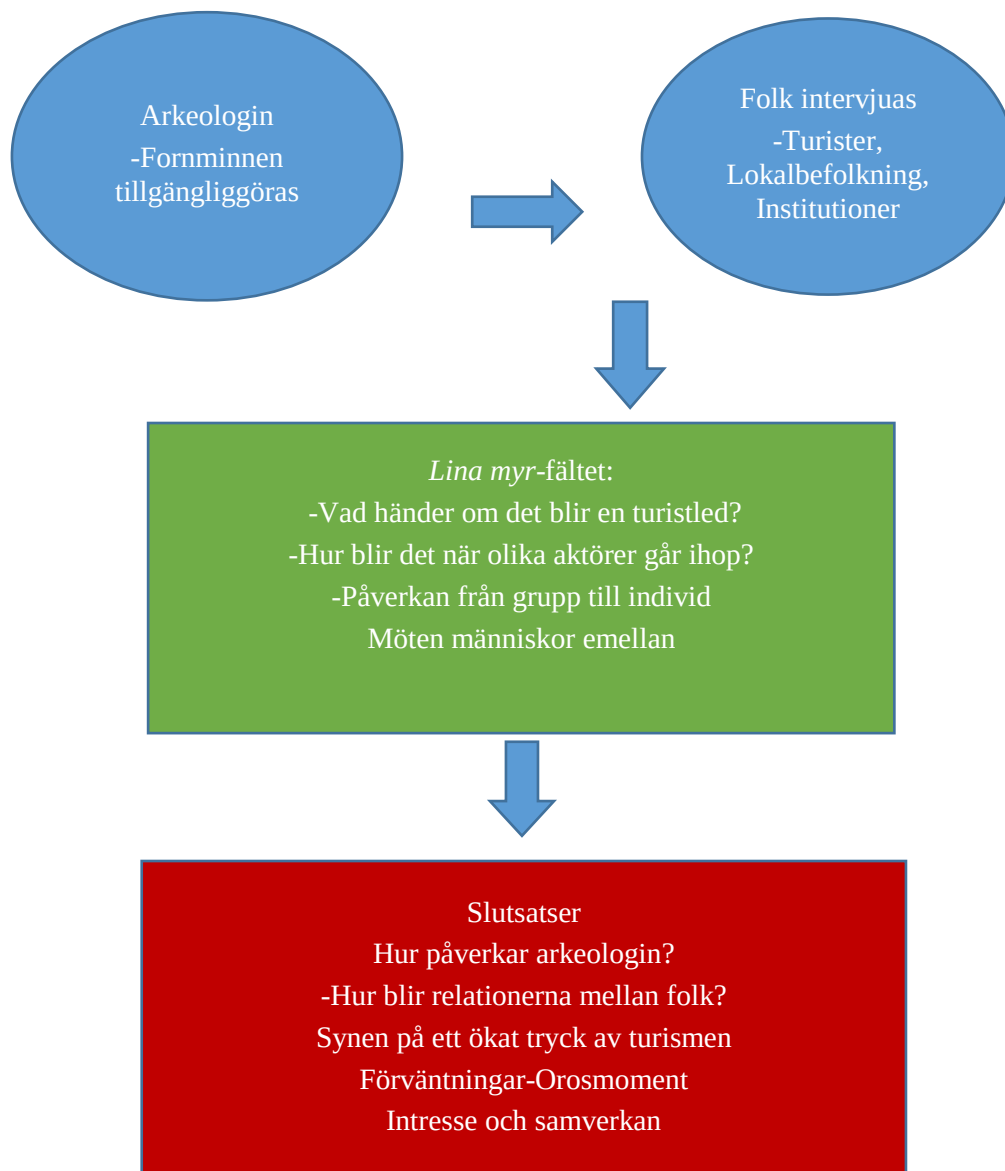
Med ovan beskrivna exempel vill Hodder visa på hur arkeologer kan nå förståelse för principerna bakom andra, främmande kulturella praktiker, genom undersökning av hur föremål disponerats och placerats i rummet och i kontexten av deras användande. På samma sätt som

barnet lär sig förstå konsekvenser av olika handlingar, så kan arkeologerna läsa de materiella lämningarna, utan att nödvändigtvis behöva referera till abstrakta eller uttalade betydelser (Hodder 1986: 75–76). Genom att använda Bourdieus praktikteori kan arkeologen undersöka föremål som t.ex. keramik, ben och husgrunder för att se hur de alla spelar en roll i processen att lära in och skapa kultur, att forma den sociala världen. Varje föremål i den materiella kulturen är på detta sätt införlivat i ett nätverk av associationer och kontraster som kan berätta för oss hur världen hänger samman (Hodder 1986: 76). För den tolkande arkeologen kan detta tyckas vara särskilt intressant då olika handlingar, individuella aktiviteter, kan få en egen betydelse och inte nödvändigtvis behöver förstås som rationella, övertänkta företeelser. Detta kan leda till djupare tolkningar av människors handlingar där både medvetna och omedvetna mönster får plats, vilket kan göra det lättare att komma ner till individnivå när vi försöker förstå människors beteende.

Den genomgående frågan i detta arbete är hur vi ska kunna förmedla arkeologin på bästa sätt. Hur är tillgängligheten till kulturarvet inom Lina myrfältet? I teorin finns massvis av fornlämningar och berättelser därifrån utförligt beskrivna, men hur kan detta omvandlas i praktiken? Då mycket av det forntida landskapet och dess fornlämningsplatser är förstörda eller osynliga idag, blir det intressant att fundera på hur historien åter skulle kunna synliggöras inom Lina myrfältet. Skulle exempelvis de forntida praktikerna vara till hjälp för människorna idag som ska vandra runt kring en eventuell turistled?

Detta arbete kan ses som en sociologisk studie kopplad till arkeologin och hur den kan förmedlas idag. Efter Bourdieus modell har ett fält byggt upp kring Lina myr. Teorin går här ihop med arbetets metod, vilket innebär att aktörerna som agerar inom det här fältet kommer att intervjuas. Det finns många människor förutom lokalbefolkningen vilka också kunde agera inom detta fält som användare av forntiden. Intervjuerna kommer därför även att omfatta olika användargrupper som forskare och professionella institutioner. Förhoppningen är att undersökningen i framtiden kan breddas för att intervjua även turister och turistnäringen. Hur skulle man kunna kombinera in alla dessa grupper i samma bild? Hur kan de mötas och samverka för ett gemensamt mål?

Undersökningen består av kvalitativa djupintervjuer. Att ta reda på människors bakgrund och hur de svarar ska sedan utgöra material för vidare analys och tolkning. Resultaten kan förhoppningsvis ge underlag till slutsatser om hur de olika aktörerna inom Lina myrfältet kan samverka, och hur arkeologin skulle kunna tillgängliggöras. Viktigt i denna undersökning blir att förhålla sig till Bourdieus teori där även forskaren är placerad i ett socialt fält, i detta fall universitetsfältet, och att dennes perspektiv på sitt studieobjekt är beroende på forskarens utikspunkt. Detta inkluderat mitt habitus, som förenklat kan beskrivas som min karaktär och syn på omvärlden, mitt kulturella och vetenskapliga kapital, samt andra tillgångar. Bourdieu menar att den sociologiska självreflexionen måste inlemmas i det vardagliga forskningsarbetet, där forskaren hela tiden aktualiserar frågan om varför han själv tänker som han tänker och gör som han gör (Broady 1991: 578). Det handlar således om att i sitt arbete ständigt försöka uppehålla en epistemologisk (kunskapsteoretisk) självreflexion. En vidare teoretisk diskussion för att tydliggöra min positionering inom denna undersökning följer under nästa rubrik.

Figur 1. Praktikteoretisk modell i syfte att åskådliggöra de olika aktörerna som kan påverkas av den förmedlande arkeologin. Genom att skapa forskningsfältet *Lina myr* och sedan genomföra intervjuer med olika aktörer inom detta fält kan resultat visas om förväntningar, oro, oro, oro etc. Sedan kan analyser av resultaten ge slutsatser om graden av intresse, och hur samverkan inom fältet skulle kunna uppnås. © Jeremy Hardy 2017.

4.2. Värdet av arkeologin

För att tydliggöra min ståndpunkt som forskare och författare i denna uppsats följer här en vidare teoretisk diskussion till min positionering inom denna undersökning.

Metoden i denna uppsats har byggts upp med hjälp av Pierre Bourdieus praktikteori (Bourdieu 1984: 40). Det finns dock ytterligare en teoretisk aspekt viktig att lyftas i detta sammanhang. Den olika synen på värde som kan uppstå inom forskningsfältet *Lina myr*. Från forskarens håll, det vill säga mitt perspektiv, är arkeologin av högsta värde, medan den för exempelvis en markägare kan vara helt utan värde, om området enbart för denne har ett ekonomiskt intresse, eller om arkeologin skulle kunna störa markägarens verksamhet. Här kan en konflikt uppstå mellan reellt värde och symboliskt värde. Dessa begrepp kan diskuteras och

ifrågasätts för att nyansera bilden av arkeologi inom dagens vetenskap. Här är det viktigt att positionera sig när man träder in i forskningsfältet, och vara medveten om vilka glasögon man tar på sig. Jag vill här i egenskap av forskaren redogöra för min åsikt om arkeologins värde ur ett teoretiskt perspektiv, där vikten av humaniora understryks inom vetenskapen.

Teorin bakom denna undersökning, är att arkeologin har en oumbärlig roll som vetenskap. Detta innebär att jag som forskare inte går in neutral i detta projekt. Jag har i intervjusammanhanget försökt ställa så öppna frågor som möjligt för att inte svaren ska bli färgade, men jag gör alltså ingen hemlighet av min egen positionering. Precis som forskningsprojektet *I Tjelvars Fotspår* har som mål att få till stånd en turistled kring Lina myr, så är det även min personliga önskan. Jag upplever att en turistled där en mångtusenårig historia och kulturarv har möjlighet att gestaltas skulle kunna vara av godo för alla parter. Utöver bildningsvärdet och förmedlingen av kulturarvet kunde det ha en positiv effekt på folks hälsa med en turistled i landskapet, och dessutom vara en drivande faktor till att få en mer levande landsbygd med allt vad det innebär i kulturella och ekonomiska termer. Detta innebär dock inte att andra åsikter är ointressanta eller inte skulle tas på allvar. Tvärtom. Arbetet är till för att undersöka om det finns ett genuint intresse eller ej som kan borga för en hållbarhet i det initiativ som föreslås här. Dessutom måste människors eventuella oro eller motvilja beaktas noggrant för att skapa en dialog, och för att intressen och verksamheter inte ska komma i kläm.

Värdet av ämnen som faller inom humaniora, i det här fallet arkeologi och historia, ifrågasätts ofta i relation till mer ”konkreta”, hårda vetenskaper. Hur ska man värdera humaniora och dess forskning när ämnen som fysik, naturvetenskap eller ekonomi kan hjälpa till i situationer där kraven är mer akuta, såsom frågor rörande kollektivtrafik, sjukvård eller försvarsuppbyggnad? Hur kan humaniora sägas ha ett värde för pengar och ett värde för allmänheten? Och vad är egentligen forskning inom humaniora?

Jonathan Bate (Bate, 2011) har sett sig nödgad att ge ut en hel antologi i denna fråga för att visa på det reella och symboliska värdet av humaniora en gång för alla, *The Public Value of the Humanities*. Han menar att det finns ett enkelt svar på frågan gällande värdet av humaniora. Svaret är att forskning inom humaniora är den enda aktivitet som kan fastställa meningen av en sådan fråga. Betydelse och tolkning kräver både historisk och filosofisk förståelse, vilket faller inom ramen för denna vetenskap. Vidare är detta den enda vetenskapliga disciplin som kan svara på vad värdet av forskningen är inom vetenskapen. Värdet inom medicinsk forskning är exempelvis att bota sjukdomar och inom ingenjörstekniken kan det innebära att hjälpa till med miljöproblem. Men frågor rörande varför vi ska sätta värde på ett långt liv eller vad vi har för ansvar inför kommande generationer, är frågor som rör humaniora, och som bara kan besvaras av discipliner inom detta ramverk, såsom arkeologi, historia, språk och filosofi (Bate 2011: 4–5).

Bate diskuterar värdet av humaniora i allmänhet och Mike Parker Pearson belyser i samma antologi värdet av arkeologin i synnerhet. Han menar att arkeologins rent konkreta, ekonomiska värde visar sig indirekt via turistindustrin, media, museer och kulturarvscenter. Folk betalar för att få besöka arkeologiska utgrävningar kulturarvscenter, ambulerande utställningar, arkeologiska rekonstruktioner och platser. Detta ekonomiska värde uppskattas kanske bäst när turistindustrin är hotad. Som exempel nämner han hur Egyptens ekonomi beräknas ha förlorat 700 miljoner dollar som ett resultat av att utländska turister mördades i Luxor 1997 (Pearson 2011: 38). Förutom värdet av de ekonomiska aspekterna lyfter Pearson även fram värdet av att

lära sig av det förflutna. Arkeologer har en unik insikt i mänskliga samhällen i ett långtidsperspektiv, som är användbart ur hållbarhetssynpunkt. Genom att studera tidigare processer, t.ex. förlorad vattenförsörjning eller förlorade naturresurser, kan vi hantera dagens klimatförändringar och den globala uppvärmningen och komma fram till vilka steg som behöver tas för att nå en hållbar framtid (Pearson 2011: 39). I fallet med Lina myrprojektet kan relevanta paralleller dras till den akuta vattenbristen som råder på Gotland i dagsläget. Vad kan tidigare misstag lära oss och hur kan man med tidigare generationers levnadssätt ta lärdom och eventuellt rekonstruera gamla miljöer? Kan man t.ex. dämma upp delar av öns utdikade myrar igen, för att få fram vattenreserver så som de fungerade innan de blev till odlingsmark? Pearson tar argumentet ännu längre och menar att arkeologins värde går djupare än den ekonomiska vinsten och som hållbarhetens apokalyptiska budbärare. Själva företaget att forska i det mänskliga förflutna har ett värde i sig tack vare dess möjligheter att berätta nya historier för världen. Själva upptäckarglädjen och att utforska det förflutna för sin egen skull är ett likaväsentligt värde som de andra värdena. Sammantaget är arkeologin i hans ögon en av mänsklighetens mest avslöjande discipliner (Pearson 2011: 42).

I egenskap av arkeolog och ur min forskningsposition är jag starkt benägen att hålla med om ovanstående resonemang. De kan tillämpas i mitt forskningsfält för att illustrera varför de arkeologiska lämningarna i Lina myrområdet har ett värde, och även värdet av att förmedla detta till alla människor som skulle finna ett intresse därav. Vad arkeologin i detta fall kan bidra med till samhället är att genom studier och sedan förevisande av det förflutna, ge en ökad insikt i människans natur. Förmedlingen av arkeologin kan här hjälpa oss att förstå var vi kommer ifrån och därmed även vilka vi är idag. Hur vi placerar oss som människor i världen och var vi kan tänkas ta oss i framtiden. Tanken är att en turistled i detta område kunde bli en attraktiv och bildande del i både lokalbefolkningens och turisternas friluftsliv, men även en gemensam källa till kunskap för vidare forskning av kulturarvet på Gotland.

4.3. Kulturarvsbegreppet och förmedlingens möjligheter

Jag vill i förlängningen av det föregående avsnittets resonemang försöka ta reda på vad humaniora är värt för de personer jag intervjuat i denna undersökning. I det här fallet mer konkret vad kulturarvet i Lina myrområdet är värt för lokalbefolkning och professionella. Eftersom de arkeologiska lämningarna där speglar en mångtusenårig historia, allt från t.ex. stenåldersgravar till rester av en torvfabrik från modern tid, så blir värdet av arkeologin i förlängningen en fråga om värdet av Lina myrfältets hela kulturarv. Detta kulturarv består av fornlämningar, föremål och byggnader, men även miljövärden och immateriella värden som exempelvis berättelser och sägner. Det är därför jag ställt frågor till lokalbefolkningen om vilka fornlämningar de känner till i området, eftersom det kan ge en bild av deras uppfattning om sitt eget kulturarv. Hade jag bara ställt frågan om hur de ser på sitt kulturarv hade förmodligen listan inte blivit lika lång som den nu visat sig vara.

Då detta arbete även har som syfte att undersöka hur Lina myrområdets kulturarv skulle kunna förmedlas på ett givande vis för allmänheten, blir det viktigt att reflektera över vad det är man vill förmedla. Att problematisera förmedlingen av kulturarv, i syfte att medvetandegöra fältets olika aktörer, innan ett eventuellt projekt dras igång.

I en rapport från Länsstyrelsen, *Förmedlingens Möjligheter*, ger Christina Lindgren ett målande exempel på hur allmänheten kan få en stark upplevelse av historien och finna perspektiv på vad det innebär att vara människa. Hon beskriver hur en skolklass besöker en arkeologisk utgrävning av en gropkeramisk boplatz där barnen får ta del av berättelser om säljagare på stenåldern. Arkeologen visar krukskärvor dekorerade med olika mönster och att vissa av dessa var gjorda genom att människor tryckt in sina naglar så att små halvmåneformade intryck fastnat i leran. En liten flicka tar då upp en skärva och provar att själv trycka dit sitt finger varvid det visar sig att hennes lilla nagel passar perfekt i intrycket. Istället för att därmed bekräfta arkeologens information om hur mönstret kommit till säger hon: ”Det passar, tänk om hon som gjorde det här var lika gammal som jag!”. På ett ögonblick har hon sopat bort årtusenden mellan sig själv och det lilla barnet från stenåldern som dekorerat krukskärvan (Lindgren 2013: 77). Med denna lilla berättelse visar Lindgren essensen i vad en levande förmedling kan uppnå. En känsla av vad som förenar och skiljer människor genom avstånd i tid och rum.

Hur kan man i upprättandet av en turistled lyckas förmedla kulturarvet på ett sådant levande sätt som beskrivits ovan? Att upptäcka landskapet och miljön, att få en känsla för hur tidigare generationers människor levt och dött där? Om man kunde få människor att uppleva kulturarvet på ett levande vis kunde det förhoppningsvis ge lokalbefolkningen en starkare identitet och stolthet över detta arv. Att fundera över andra människors liv och sitt eget kunde hjälpa människor att känna delaktighet i sin egen historia men också hjälpa dem att reflektera över andra människors tillvaro. På samma sätt kunde detta bli relevant, inte bara för lokalbefolkningen, utan för alla som besöker Lina myrområdet. För att detta ska kunna ske är det viktigt att kunna formulera vad begreppet kulturarv egentligen innebär. Att vara införstådd med kulturarvsbegreppet är enligt mig en förutsättning för att i nästa led kunna förmedla så att alla människor kan känna sig inkluderade.

Anders Högberg problematiserar förmedling av kulturarv i *Mångfaldsfrågor i kulturmiljövården*. Intressanta paralleller kan här dras till förmedlingen av kulturarvet kring Lina myr. Han försöker mejsla ut grundförutsättningarna för en lyckad förmedling och vilka fällor man bör undvika för att misslyckas. Ett varnande exempel Högberg tar upp är hur bruket av kulturarv fungerat i Botkyrka i Stockholm som är en del av det svenska miljonprogrammet och där omkring 100 olika nationaliteter bor. Forskningen från bl.a. Södertörns Högskola visar att förmedlingen av arkeologiska utgrävningar och bevarade fornlämningar i området brister. Etablerade berättelser om kulturmiljöer upplevs av dem som bor där som exkluderande. Även om många uppskattar miljöerna upplever de att berättelserna inte är skrivna för dem, utan för någon annan (Högberg 2013: 120–124). Hur man närmar sig allmänheten med exempelvis informationsskyltar i landskapet är således viktig och kräver att producenten tänker till ordentligt innan förmedlingen sätts i verket.

Vad innebär då faran för exkludering rent konkret i upprättandet av en turistled kring Lina myr? I en intervju i detta arbete problematiserar Joakim Andersson (Campus Gotland/Institutionen för Konstvetenskap, Kulturvård) förmedlingen av kulturarv och hela kulturarvsbegreppet i sig. Han menar att om man vill få in mer turister och upprätta en led så måste man också ha väldigt klart för sig vad det är man ska visa. Säger förmedlarna ”det här är ett kulturarv, titta!” eller ”det här är ett viktigt naturarv vi ska visa” kräver det att besökarna har en personlig anknytning till platsen, annars blir det inte intressant. Vill man nå ut till alla måste man säga det på ett annat sätt. Säger man istället ”kolla på de här naturupplevelsorna vi kan

skänka er” så blir det intressant för många fler. Andersson menar att man måste ha en personligare sträng att slå på än att basunera ut kulturarv eller naturarv, och att vi är så vana att använda de termerna utan att förklara vad de egentligen innebär. Risker med det, är att det blir exkluderande och att allmänheten tror att de måste ha vissa förkunskaper för att kunna förstå det som visas (Andersson, 2017).

Även Högberg poängterar vikten av att definiera kulturarvsbegreppet. Om de som ska förmedla kulturarvet inte förstår begreppet själva, hur ska då allmänheten kunna göra det? Han menar att synen på kulturarv har förändrats över tid och att svensk kulturmiljövård saknar en större förståelse för begreppet. Istället för att bara utgöra ett arv från det förflutna, materiella och immateriella lämningar, innebär kulturarv en nutida eller samtida process, särskild från det förflutna. I denna förståelse handlar det om hur kulturarvet får mening i nuet, vad lämningarna betyder och hur de värderas i vår samtid. Vidare poängterar Högberg vikten av att inte bara se kulturarv som ett resultat av det som hänt och som bevarats och överlämnats från en generation till nästa. Istället måste man komplettera denna syn och även framhålla kulturarv som processer, handlingar och val. Kulturarvet är något som skapas i vår samtid. Hur vi möjliggör relationer mellan samhälle och medborgare, mellan grupper och individer, är avgörande för hur framtiden kommer att präglas av inkludering eller exkludering av människor (Högberg 2013: 24–25). Att förstå kulturarvsbegreppet och vikten av *hur* berättelser skapas och berättas är således avgörande för om förmedlingen ska nå ut till alla och inte bli exkluderande.

Andersson lyfter fram en nyanserad bild av kulturarvsförmedlingen som en icke-linjär process. I sin avhandling *Skilda världar. Samtida föreställningar om kulturarvsplatser*, förstås kommunikationen som en betydelsealstrande process som inkluderar mottagaren som en aktiv meningsskapare genom upplevelser. Mottagaren/besökaren har en förmåga att skapa egna betydelser och meningar av en utställning. Det handlar inte om bara överförande av information utan om skapande och utbytande av betydelser mellan producent och besökare. Besökarna och producenten är inbegripna i förhandlingar om vad för slags plats och kulturarv det är (Andersson 2008: 47–48). Kulturarv handlar således om processer där ingenting är självklart. Om meningsskapande och samverkan mellan olika aktörer. Dessa nyanserade tankar är nödvändiga för mig som forskare att ta hänsyn till när jag redovisar för hur lokalbefolkning och professionella ser på förmedlingens möjligheter. Det vi kan kalla för kulturarvsprocessen inom Lina myrfältet, mellan dess olika aktörer (lokalbefolkning, forskare, mig själv, institutioner etc.) kommer åskådliggöras i uppsatsens analyser för att sedan förhoppningsvis bilda underlag för hur arkeologin, historien och miljön kring Lina myr kan bli tillgängliga för alla.

5. Intervjufrågor

I denna undersökning intervjuas lokalbefolkning och olika institutioner/professionella genom kvalitativa frågor, det vill säga djupintervjuer som försöker förstå och finna mönster. Intervjuerna är inspelade och finns transkriberade som ett appendix sist i denna uppsats. Kvalitativa intervjuer karakteriseras bland annat av att frågorna som ställs ska vara enkla och raka för att kunna generera innehållsrika, komplexa svar (Trost 2014: 25). Tanken är sedan att det material som samlats ska kunna visa på åsikter och mönster vad gäller intresse och samverkan inom Lina myrfältet.

Frågorna som ställts till *lokalbefolkning* är följande:

1. Kan du presentera dig själv? Ålder, utbildning och yrke?
2. Hur längre har du bott (varit verksam här)?
3. Vilken relation har du till din hembygd och vad vet du om historien här?
4. Finns det några särskilda berättelser som skulle vara viktiga att lyfta tycker du?
5. Vet du vilka fornlämningar som finns i området?
6. Finns det någon fornlämning som betyder något särskilt för dig? T.ex. om du var där och lekte som liten, eller någon annan upplevelse av platsen?
7. Känner du till några arkeologiska utgrävningar som utförts i omgivningen?
8. Vad har du för utkomst? Anknyter den till din hembygd?
 - I så fall, hur ser du på din utkomst nu och i framtiden?
9. Hur är det med turisterna, verkar de vara intresserade av platsen?
10. Skulle du tycka det var intressant om det kom in mer turister i det här området?
11. I så fall, har du några idéer om hur man skulle kunna utveckla turistnäringen i området?
 - Om arkeologin och fornlämningarna skulle kunna utvecklas mer?
12. Vad anser du om att anlägga en turistled för att förmedla kultur- och miljöarvet, cirka tre mil runt Lina myrområdet? Skulle det vara positivt eller negativt för dig?
13. Om detta skulle vara intressant, hur tror du ett sådant projekt skulle kunna stödjas på bästa sätt? Både från professionellt håll, (t.ex. Länsstyrelsen, Regionen, Campus Gotland) och från allmänhetens sida?
14. Har du några egna förslag eller idéer kring utvecklingen av en turistled? Finns det några särskilda berättelser att lyfta tycker du?
15. Vad vet du om Lina myr?
16. Känner du till konflikten om utdikningen och i så fall, hur ser du på saken?

Frågorna till *institutioner/professionella* är delvis samma men skiljer sig också lite från de som har ställts till lokalbefolkningen:

1. Kan du presentera dig själv? Ålder, utbildning och yrke?
2. Hur länge har du varit verksam på din nuvarande arbetsplats?
3. Har du någon relation till Lina myrområdet och vet du något om historien där?
4. Känner du till några fornlämningar inom området och några arkeologiska utgrävningar där?
5. Har du någon uppfattning om turisterna verkar vara intresserade av platsen?
6. Skulle du tycka det var intressant om det kom in mer turister i det här området?
7. I så fall, har du några idéer om hur man skulle kunna utveckla turistnäringen i området? Om arkeologin och fornlämningarna skulle kunna utvecklas mer?
8. Vad anser du om att anlägga en turistled för att förmedla kultur och miljöarvet, cirka tre mil runt Lina myrområdet?
9. Om detta skulle vara intressant, hur tror du ett sådant projekt skulle kunna stödjas på bästa sätt? Både från professionellt håll (t.ex. Länsstyrelsen, Regionen, Campus Gotland) och från allmänhetens sida?
10. Har du några egna förslag eller idéer kring utvecklingen av en turistled? Finns det några särskilda berättelser att lyfta tycker du?
11. Hur ser du på tanken att flytta ut museet i landskapet? Vad är viktigt i förmedlingen? Är levande guider viktigt i ett sådant här sammanhang?
12. Vad vet du om Lina myr?
13. Känner du till konflikten om utdikningen, och i så fall, hur ser du på saken?

6. Analys/Diskussion

Syftet med detta arbete är att undersöka intresset av att upprätta en turistled i Lina myrområdet. Med utgångspunkt från ett arkeologiskt perspektiv har ett intervjuprojekt genomförts gällande hur människor i lokalmiljön tänker sig att kultur- och naturvärden i området skulle kunna tillgängliggöras och användas, samtidigt som de ska vårdas och bevaras. Vidare hur det skulle kunna bli en dialog mellan forskare, region, turistnäring och människorna som bor i bygden. Nyckelorden i forskningsfältet Lina myr är intresse och samverkan. Finns det ett intresse för att samverka mellan de olika aktörerna som rör sig inom detta fält? Vad finns det för orosmoment och vad finns det för möjligheter? Olika analysmetoder används för att få fram underlag till diskussion och slutsatser. För att läsa ut grundläggande social information av intervjumaterialet inleds analysdelen med en korrespondensanalys. Den information som rör sig kring de mest centrala aspekterna i denna undersökning, vilka rör intresse och samverkan.

6.1. Korrespondensanalys

En korrespondensanalys innebär att man jämför individer och variabler för att hitta mönster i vissa sociala sammanhang (Wallin, 2016). I detta fall är det sociala sammanhanget det konstruerade forskningsfältet Lina myr inom vilket olika individer agerar. I denna undersökning figurerar 20 individer, 10 personer som faller inom kategorin lokalboende och 10 personer som faller inom kategorin professionella.

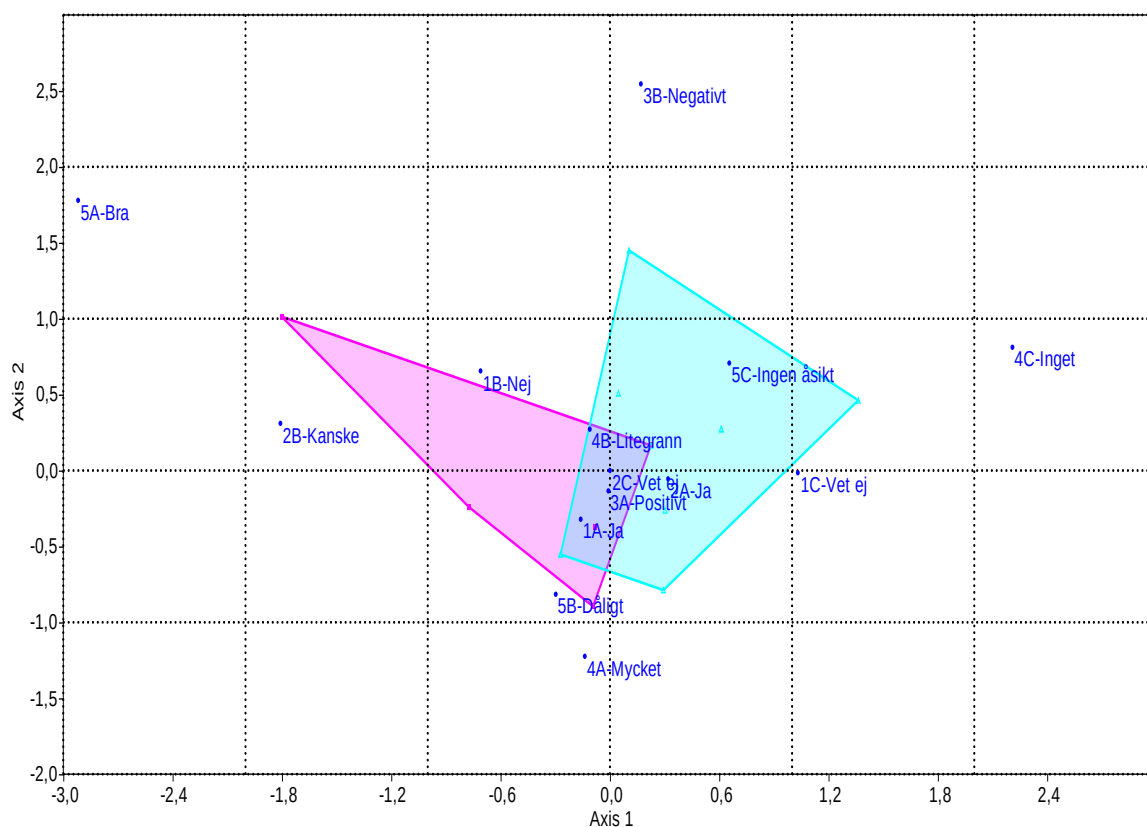
Vad jag vill undersöka med denna korrespondensanalys är hur varje individ tar sin position i det sociala sammanhanget som rör kulturarvet kring Lina myr. Detta sammanhang kan ses som ett rum där de olika individerna agerar och reagerar. Ett konstruerat forskningsfält, Lina myr, där jag i Bourdieus anda försöker studera relationell statistik och individernas habitus, varför de gör som de gör. I Bourdieus mening är det symboliska kapitalet (summan av allt som indikerar individens prestige) nedlagt i människans kropp i form av habitus, människans system av dispositioner. Det är resultatet av hennes sätt att röra sig, kollektiva minnen, sätt att tänka och sociala erfarenheter. Ett fält karakteriseras av Bourdieu att där finns människor som är disponerade på ett specifikt sätt (i detta fall t.ex. bönder, markägare, museipedagoger, professorer), av de specifika investeringar som avkrävs nya inträdande (t.ex. kunskaper om turistförmedling eller förtrogenhet med ekosystemtjänster). Det karakteriseras också av specifika insatser i spelet (t.ex. ställningstaganden för eller emot upprättandet av en turistled), av specifika vinster (t.ex. ekonomiska vinster, eller symboliska vinster som att stolt få visa upp sitt eget kulturarv för andra). Framförallt karakteriseras ett fält av att det är något gemensamt för alla som står på spel (i detta fall t.ex. hur landsbygden kan bli mer levande på ett hållbart vis) (Broady 1988: 6).

Det jag vill belysa i den inledande korrespondensanalysen är frågor kring intresse och samverkan inom Lina myrfältet. Genom intervjuerna har jag fått fram ett nätverk av relationer i vilket de olika individerna agerar och reagerar. I korrespondensanalysen undersöker jag

likheter och om något skiljer sig. Genom att studera om något skiljer sig och vad folk har lika åsikter om kan jag identifiera vissa mönster, vissa tendenser.

Den mest centrala frågan i denna uppsats, som finns med i arbetets titel, blir den om det finns intresse för upprättandet av en turistled kring Lina myr. Jag kommer redovisa det sammanfattade resultatet på denna fråga och fyra frågor till som rör intresse och samverkan. Jag vill här understryka att det inte rör sig om att redovisa hårda fakta utan att analysen utförts för att utgöra underlag till diskussion. Det finns en problematik i att redovisa kvantitativa svar i en kvalitativ undersökning. Exempelvis kan en person vara positivt inställd inför att bygga en turistled vilket också blir resultatet på papperet. Samtidigt kan samma person vara orolig för att saker skulle kunna gå fel och att projektet exempelvis kunde misskötas. Med andra ord kan denna metod på papperet ge ett positivt utfall men i verkligheten vara uppblandad med tankar som ”både och” eller ”det beror på” etc. Det är därför jag endast ser denna metod som diskussionsunderlag och inte som faktiska, vetenskapliga sanningar.

Rent tekniskt har korrespondensanalysen utförts genom att använda programmet PAST (Internetkälla 1). Detta är ett dataanalysprogram där man kan se på hur individer och variabler samfungerar och där man kan modifiera fram resultaten i form av en bild, ett kluster som kan säga någonting om vissa tendenser. Bilden jag fått fram diskuteras i och med att frågorna analyseras och redovisas nedan, och blir då förhoppningsvis mer förståelig för läsaren.

Figur 3. Korrespondensanalys över hur lokalbefolkning (rosa) och professionella (turkos) ställer sig till upprättandet av en turistled samt hur individerna förhåller sig till de övriga frågorna om intresse och samverkan inom Lina myrfältet.

Bilden ovan visar hur de olika svaren bildar ett kluster och illustrerar likheter och olikheter i hur individerna förhåller sig till de olika frågorna. Punkter som ligger nära varandra illustrerar likheter och punkter med stort avstånd illustrerar olikheter. Vid nollpunkten i mitten är de lika åsikterna starkast. Hade exempelvis alla personer tyckt exakt likadant hade trianglarna legat där på varandra. Nu visar istället trianglarna på att det finns ganska stora likheter men också olikheter. Korrespondensanalysen visar här individuella positioneringar och generella strukturer i frågor kring intresse och samverkan inom Lina myrfältet. De exakta svaren kommer nu redovisas i analysen och diskussionen av frågorna.

Fråga 1 (i korrespondensanalysen): Verkar turisterna intresserade av platsen?

Denna fråga har variablerna *Ja, nej, vet ej*. Av lokalbefolkningens tio individer har nio svarat *ja* och en person *nej*. Av de professionella individerna har en person svarat *ja*, tre personer *nej* och sex personer *vet ej*. Totalt har tio svarat *ja*, fyra personer *nej* och sex personer *vet ej*.

Svarsresultaten visar att alla utom en i den intervjuade lokalbefolkningen upplever att det finns ett intresse hos turisterna. Person 7 är undantaget som upplever att platsen är någonting turisterna åker igenom för att komma vidare. Hur turistflödet upplevs kan givetvis bero på var i området man bor, läget i förhållande till vägar exempelvis. Svarsresultaten från de professionella visar på intressanta skillnader. Här upplever bara en person att det finns ett intresse hos turisterna. Sex personer säger att de inte vet, vilket inte borde komma som en överraskning, då de flesta professionella inte bor på platsen och att majoriteten dessutom har en vag uppfattning om hur området ser ut och exakt var på Gotland det är situerat. Tre personer har dock uttryckligen svarat att de inte tror att turisterna är intresserade. Tittar man djupare i intervjusvaren framgår en känsla av att Lina myrområdet i allmänhet och Lina myr i synnerhet upplevs som en lite bortglömd del av Gotland, som får stå tillbaka för Visby och badorterna.

Att lokalbefolkningen upplever att turisterna har ett intresse visar sig också vid en djupare läsning i svaren bero på att många av dem bor nära badplatser och de mer kända, inarbetade fornlämningarna som t.ex. Tjelvars Grav, som många turister känner till. Men förutom de som lokalbefolkningen vet är återkommande gäster som känner till Gotland väl, och badturisterna, så visar intervjusvaren både hos lokalbefolkning och professionella att stora delar av området tros vara obekanta som besöksmål. Det är den genomgående uppfattningen, att det i historien och den speciella miljön kring Lina myr, finns en källa till kunskap om gotländsk kultur som går den stora massan förbi.

Flera av de intervjuade hos lokalbefolkningen talar om behovet av information som de upplever finns hos turisterna. Det finns ett sug hos turisterna att få veta mer om omgivningarna och att kunna ta sig till nya ställen. Lokalbefolkningen får ofta agera turistinformation och får därmed en dialog med turisterna, exempelvis i sin handelsbod eller om de står i trädgården när folk cyklar förbi. Ett genomgående önskemål som visar sig vid läsningen av materialet är att lokalbefolkningen vill ha konkret informationsmaterial att kunna ge turisterna. Det finns en önskan att kunna profilera bygden och visa vad den har att erbjuda i form av turistbroschyrer, guideböcker, kartor eller digitala appar. I fråga 11 som anknyter till denna fråga, om hur turistnäringen skulle kunna utvecklas, är det just sådan information de intervjuade saknar. Samtidigt som de efterlyser ett större sammanhang där fornminnen och historiskt intressanta platser kunde ingå. Särskilt de i lokalbefolkningen som är näringsidkare och får en del av sin

inkomst från turismen, eftersöker sammanhang, men även samarbete mellan näringsidkare och folket i Lina myrområdet.

Återuppregade förslag till utveckling av turismnäringen, som i intervjuerna ges av lokalbefolkningen är:

- Någon form av turistled - vandringsled, cykelled, ridled - där besökare kan få information om områdets historia och natur via skyltar, utställningar eller digitala appar.
- En guidebok eller karta över Lina myrområdet.
- Ett samarbete som skulle kunna komma till stånd mellan guider och näringsidkare, där guiden t.ex. kan avsluta vandringen på ett lokalt café.
- Ett samarbete mellan Campus Gotland och hembygdsföreningar/lokalbefolkning för att väcka intresse och förmedla kunskap.

Samtliga intervjuade är medlemmar i sin lokala hembygdsförening och tror att någon form av utbildningsinsats, i form av t.ex. studiecirklar, skulle göra folk intresserade och engagerade att hitta någon form av sammanhang för att lyfta bygdens kulturarv och kunna förmedla det till en ökande turism.

Även hos de professionella efterlyses genomgående ett större sammanhang och samarbete mellan olika aktörer. Samtliga intervjuade betonar samarbetet mellan institutioner/professionella och markägarna. En god kontakt med markägarna anses av alla vara den viktigaste förutsättningen för att en ökad turism överhuvudtaget ska kunna komma till stånd. Precis som hos lokalbefolkningen ser de professionella möjligheterna med den digitala tekniken i form av exempelvis appar som turisterna skulle kunna ta hjälp av i informationssyfte, men även i form av historieförmedling ute i landskapet. De professionella lyfter också fram vikten av fysisk guidning i högre grad än lokalbefolkningen. Levande guider i landskapet framstår här som den ultimata förmedlingen. I högre grad än lokalbefolkningen vill de även se på turismen i ett större perspektiv. Kanske för att flera saknar kunskap om Lina myr, men kanske också för att man vill få in hela det gotländska perspektivet vad gäller förmedling av kulturarv till turister. Samtliga av de professionella nämner någon gång att de vill försöka tänka in hela Gotlands geografiska område, och att Lina myr därmed kunde bli en del i ett större besöksnäringssammanhang. Att inte bara se till samverkan inom det lilla området utan att få in det i ett större sammanhang.

Både hos lokalbefolkning och professionella varierar åsikterna sinsemellan när frågor om turismens varande och utveckling diskuteras mer ingående. I den senare kvalitativa analysen kommer svårigheterna och möjligheterna i att skapa det eftersträlvade sammanhanget att diskuteras vidare.

Fråga 2: Skulle du tycka det var intressant om det kom in mer turister i området?

Denna fråga har variablerna *Ja*, *kanske*, *vet ej*. Av lokalbefolkningens tio individer har sju personer svarat *ja* och tre personer *kanske*. Av de professionella individerna har tio personer svarat *ja*. Totalt har 17 personer svarat *ja* och tre personer *kanske*. Detta resultat visar på en övervägande positiv inställning till en ökad turism, men frågan är alltför komplicerad och svaren för mångfasetterade för att inte fördjupas och problematiseras. Bakom det på papperet positiva resultatet döljer sig många orosmoment och farhågor. Som jag nämnde i kapitlets

inledning finns det en problematik i att redovisa kvantitativa svar i en kvalitativ undersökning. Exempelvis kan en person vara positivt inställd inför anläggandet av en turistled, vilket också blir resultatet på papperet. Samtidigt kan samma person vara orolig för att saker skulle kunna gå fel och att projektet exempelvis kunde misskötas. Med andra ord kan denna metod på papperet ge ett positivt utfall men i verkligheten vara uppblandad med tankar som ”både och”, ”det beror på”, eller andra tveågsna funderingar.

Den intervjuade lokalbefolkningen har inga problem med själva turismen i sig, men bakom ”både och” svaren visar sig ett dåligt förtroende för myndigheter och hur Gotland sköter sin turism. Person 1 anser exempelvis att ön vill tjäna pengar på turisterna men inte klarar av att ta hand om dem. Att turismen medför ett ökat tryck på sjukhus, sophämtning och kollektivtrafik etc., men istället för att utöka tjänsterna så minskas de. Detta låga förtroende för myndigheter lyser igenom på återkommande ställen i intervjumaterialet och måste uppenbarligen tas på allvar om en dialog ska kunna bli fruktbar mellan Lina myrfältets olika aktörer. Rädslan för ett ökat tryck, och att inte myndigheterna skulle ta sitt ansvar genom praktiska lösningar, späds på då alla, utom två personer, uttryckligen oroar sig för öns vattenbrist. En befogad farhåga som redan blivit till ett verkligt problem. Ett exempel från intervjumaterialet berättar om hur sommargäster till lokalbefolkningen mitt i duschen plötsligt märker att vattnet slutar rinna. Brunnen har blivit torr. När ett så grundläggande behov som vattenförsörjningen på detta sätt tar slut, stirrar vi hotet och problemen rakt i ansiktet. Det blir inte svårt att förstå att lokalbefolkningen kan ställa sig tveksamma inför en ökad turism. Om det redan finns en oro inför att ekonomin och infrastrukturen inte ska gå ihop, vad säger då inte denna fakta?

Utöver den skriande frågan om vattenförsörjningen finns hos lokalbefolkningen andra praktiska orosmoment, inför det tryck en ökad turism skulle innebära. Flera frågar sig om det kommer att bli besvärligare för bönderna om en massa turister plötsligt kör på deras småvägar för att nå fram till ett fornminne? Kan det rent av vara farligt om folk exempelvis cyklar där det kör tunga traktorer? En stark oro visar sig gälla skördetiden då man absolut inte vill få problem. Efter att ha samtalat med samtliga intervjuade i lokalbefolkningen om farhågorna med en ökad turism, inser jag att denna oro måste bejakas i kommunikationen mellan de som vill få till en turistled och markägarna. Som både lokalbefolkning och professionella genomgående påpekar i intervjuerna, är en god kommunikation med markägarna den grundläggande förutsättningen om man vill få en ökad turism i Lina myrområdet. Innan planerna av en turistled sätts i verket måste producent/förmedlare i samråd med bönder/markägare diskutera hur en ökad turism kommer påverka i just deras område, vad det kommer innebära på sikt, och hur orosmoment och farhågor kan undvikas. Vad har fungerat tidigare och vad har inte fungerat? Söker man i intervjumaterialet finner man att lokalbefolkningen själva sitter på många förslag om hur arrangemanget skulle kunna se ut. Ett exempel som visat sig fungera, utgör Alvena Lindaräng i Vallstena, som har en sex kilometer lång vandringsled. Där tar den lokala idrottsföreningen hand om skötsel av parkering och toaletter. Liknande arrangemang kunde finnas i andra områden med andra föreningar menar person 4 i sin intervju (Bilaga 1, sid. 8).

De professionella uttrycker liksom lokalbefolkningen genomgående en oro över ekonomi, hållbarhet och vattenförsörjning. Här finns även ett försök hos flera av de intervjuade att inta ett bredare perspektiv på vad Gotland egentligen är ur turismsynpunkt. Diskussionen om vi ska ha en levande landsbygd eller inte, kan här kopplas till farhågorna och orosmomenten hos lokalbefolkningen. Alla kan inte bo i Visby om folk ska kunna leva och arbeta på ön. Logistik

och infrastruktur diskuteras här även ur ett hållbarhetsperspektiv, där turismen inte bara handlar om ökade inkomster utan även om bevarandeinsatser vad gäller kultur- och naturvård. Tom Mels menar i sin intervju att detta är en jätteviktig insats för alla aktörer inom Lina myrfältet. Vad som ska bevaras och förmedlas blir i detta avseende en demokratifråga där det blir viktigt att ha en opinion som stödjer den typen av turism som även vill bevara och vårda (Bilaga 2, sid. 19).

Precis som hos lokalbefolkningen finns en genomgående tanke hos de professionella att turismen på Gotland haltar en aning i organiserad form. Mattias Vejlen på Länsstyrelsen menar exempelvis att natur- och kulturturismen är relativt utvecklad på ön, om man jämför med andra områden på fastlandet där man verkligen trycker på natur- och kulturturism. Man pratar väldigt mycket om att förlänga säsongen men det enda man gör är att öka kapaciteten på färjorna och boendet. Han säger halvt på skämt och halvt på allvar att folk ska ju göra någonting när de kommer hit också (Bilaga 2, sid. 26–27). Även om tonen är något skämtsamt visar Vejlen på en problematik han inte är ensam om att skildra. Gotland har alla förutsättningar att lyfta sina rika natur- och kulturvärden men strukturen för att göra detta är utvecklad. Samtidigt som det finns en stor mängd lokala initiativ så håller inte infrastrukturen i hanterandet av en ökande turism. I den kvalitativa analysen kommer svårigheterna och möjligheterna med en ökad turism att diskuteras vidare.

Fråga 3: Vad anser du om att anlägga en turistled runt Lina myr?

Denna fråga har variablerna *positiv*, *negativ*. Av lokalbefolkningens tio individer har tio personer svarat *positiv*. Av de professionella individerna har nio personer svarat *positiv* och en *negativ*. Totalt har 19 personer svarat positiv och en person negativ. Som jag nämnde i inledningen till detta avsnitt så måste diskussionen kring denna fråga problematiseras och nyanseras då resultatet inte återspeglar en enkel sanning. Precis som i föregående fråga visar korrespondensanalysen ett på papperet positivt utfall. Men även här döljer sig många orosmoment och problem som behöver diskuteras vidare.

Alla i lokalbefolkningen har svarat positivt när det gäller anläggandet av en turistled, men att det förutsätter ett bra grundarbete. Detta kan tyckas självklart, men hur detta grundarbete faktiskt ska gå till är inte självklart. Ett återkommande orosmoment i intervjuerna är vägarna kring turistleden. Vilka vägar ska användas till och från turistleden? Behövs det läggas nya vägar på vissa platser? Hur ska själva leden placeras i landskapet? Det finns inga färdiga förslag på dessa frågor. Frågorna ställs av de intervjuade själva, men de kommer även med förslag och tankar värda att lyftas fram. Det alla är överens om, både lokalbefolkning och professionella, är att man måste fråga bönderna/markägarna vad de tycker. Frågor och funderingar som bör ställas enligt de intervjuade är:

- Finns det alternativa vägar?

Då flera markägare visat oro över hur trafiken på deras vägar skulle kunna förändras måste en dialog föras om vilka småvägar som kan användas och om nya vägar måste anläggas. Detta blir särskilt aktuellt om bönderna kör med tunga fordon på vägen vilket kan innebära en fara för eventuella vandrare eller cyklister. Om vägarna används flitigt av bönderna och verksamheten skulle störas alltför mycket av en ökad trafik måste andra vägar byggas och där föras en dialog om var vägarna ska dras. Tankar som dessa måste beaktas när producenterna funderar kring hur

själva leden ska se ut. Om den exempelvis ska vara en tre mil lång vandringsled med olika stopp, eller om den ska delas upp i flera mindre rundor, t.ex. tre cirklar på cirka en mil vardera. Planeringen måste gå hand i hand med böndernas praktiska förutsättningar och deras vilja. Tankar som dessa dryftas återkommande hos både lokalbefolkning och professionella under intervjuerna. Som Mattias Vejlens på Länsstyrelsen sammanfattar denna typ av funderingar, så måste producenterna på ett tidigt stadium få lokalbefolkningen att inse värdet av att vara med på tåget, varför en turistled kan gynna landsbygden. Annars kraschar projektet (Bilaga 2, sid. 27).

- Man bör fundera kring årstider. Ska det exempelvis snöröjas? Vem ska sköta det?

Turistsäsongen blir här intressant att fundera kring, om leden ska vara tillgänglig året runt eller inte. Det innebär också att fundera kring vem leden är till för. Den rådande uppfattningen bland alla intervjuade är att om en turistled ska byggas, ska den vara till för alla. Många av platserna som lyfts fram som förslag till att ingå i leden, som Tjelvars Grav, används redan flitigt av lokalbefolkningen. Även då det inte är touristsäsong, exempelvis på Grandagen, med granhuggning och julsånger i december, och vårfester i Gothems ängen med sång och picknick. Om turistleden kunde inbegripa platser som redan används av ortsbefolkningen, kunde även tillgängligheten lättare tillgodoses.

- Kan hembygdsföreningarna (Gothem, Hörsne, Vallstena) samarbeta och tillsammans bestämma ett bra vandringsstråk?

Av de intervjuade i lokalbefolkningen som är flitigt aktiva inom sin respektive hembygdsförening, så har alla en tanke på att ett samarbete hembygdsföreningarna emellan kunde vara fruktbart för att få igång och bibehålla projektet. Det finns ingen konkret bild hos någon om hur ett sådant samarbete skulle kunna se ut, men alla har samma åsikt att intresset hos lokalbefolkningen som finns, måste tas tillvara. De lokala ambassadörerna, de engagerade entusiasterna, skulle själva kunna berätta om sin hembygd. För de som är nyinflyttade, yngre, eller ovetande om bygdens kulturarv måste intresset väckas från lokala krafter. De intervjuade har alla samma ståndpunkt och menar även att det bästa samarbetet skulle bli ett mellan de lokala krafterna, med hjälp av Campus Gotland och eventuellt museet. Lokalbefolkningen är väldigt tydliga med att de inte vill bli pådyvlade intresse från Länsstyrelsen eller andra myndigheter. Tilliten riktas till Uppsala Universitet/Campus Gotland, och i viss mån Gotlands Museum med dess kunskap från guider och pedagoger. Här förväntar sig lokalbefolkningen en dialog mellan dessa institutioner och dem själva, angående hur kunskapen om Lina myrområdets kulturarv ska förmedlas på bästa sätt i landskapet. Även de professionella tror samtliga att hembygdsföreningarna är en kraft som kan hjälpa projektet att bli lyckat. Här finns landsbygdens kontakter, eldsjälar och entreprenörer. Landsbygdens ambassadörer som är intresserade av sin historia och brinner för att förmedla den. Det är genom markägarna och hembygdsföreningarna som projektet måste förankras, anser samtliga av de professionella som intervjuats.

En mer konkret följdfråga till ovanstående förslag är om markägarna själva ska ansvara för röjning kring leden, och därmed få ersättning? Som nämnts tidigare så finns en tanke hos lokalbefolkningen att folket måste äga projektet med stöd av myndigheter och Länsstyrelsen. I så fall låter det inte orimligt att markägarna skulle få ersättning för arbetet med att röja och att hålla leden igång? Alvena Lindaräng är en sådan plats där lokalbefolkning/markägare själva

skapat en vandringsled. Att ta kontakt med dem som tar hand om den leden skulle kunna vara ett första steg till att hitta förslag och samarbetsmöjligheter (Bilaga 1, sid. 26).

Mattias Vejlens, som arbetar som samordnare för friluftsliv på Länsstyrelsen, anser att det bästa vore att lägga ut driften på markägarna som då får en summa för att sköta det. Vem som ska betala detta finns det dock inget färdigt svar på. Länsstyrelsen kan bara ge skötselmedel om det är naturreservat inblandade och eventuellt till kulturbesöksplatser. Vejlens påpekar här att det är enkelt att göra en led men att de sedan ska drivas också. Vem ska vara huvudman för leden när den väl är på plats? Är det markägarna? Är det regionen? Är det Länsstyrelsen? Sådana saker måste man tänka på innan man ger sig in i projektet. Här betonar Vejlens vikten av det lokala engagemanget. Kan exempelvis hembygdsföreningar eller idrottsföreningar sköta leden finns en bra grogrund för att projektet ska kunna fortsätta. Vejlens jämför med de längre lederna på fastlandet där det oftast är landstingen som går in med driftsbidrag eftersom de tycker det är väldigt viktigt ur turistsynpunkt. (På Gotland har vi ju Kommunen här som är Regionen också). Länsstyrelsen kan gå in med skötselmedel men det är bara med reservaten de kan använda de pengarna, eller i anslutning till reservaten. När Länsstyrelsen nu planerar naturreservat och vandringsleder som ska knyta ihop dessa, tänker de lägga serviceställen i anknytning till reservaten. Där kan de gå in med skötselmedel och ta hand om det (Bilaga 2, sid. 28). Att koppla ihop naturreservat med vandringsleder, och att kunna använda även kulturbesöksplatser som en länk mellan dessa reservat kan enligt Vejlens vara en strategi för att skapa ett nätverk av leder på Gotland. På så sätt skulle Gotland kunna göras till en vandringsdestination vilket kan skapa en infrastruktur för natur- och kulturturism där vandringslederna ingår (Bilaga 2, sid. 26). Istället för konkreta svar blir resultatet av denna analys att jag ställer två ytterligare frågor:

- Tycker Region Gotland, liksom landstingen på fastlandet, att leder är väldigt viktigt ur turistsynpunkt?
- Kan Lina myrområdet tänkas ingå som natur- och kulturbesöksplats i det nätverk av leder på Gotland som Länsstyrelsen planerar?

Fråga 4: Vad vet du om Lina myr?

Denna fråga har variablerna *mycket*, *litegrann*, *inget*. Av lokalbefolkningens tio individer har en person svarat *mycket* och nio personer *litegrann*. Av de professionella individerna har tre svarat *mycket*, sex *litegrann* och en person *inget*. Totalt har fyra personer svarat *mycket*, 15 *litegrann* och en person *inget*. Resultatet visar på att kunskapen om Lina myr generellt sett är betydligt begränsad. Kunskapen om Lina myr kan i forskningsprojektet visa sig värdefull och kan även återspegla behov av förmedling och utbildning i frågan.

Genom att utföra intervjuerna har jag själv lärt mig mycket jag inte visste om Lina myr och dess historia. Mycket av den kunskapen har jag inte lyckats hitta på skriftlig väg. De fyra personer som kan mycket om Lina myr utgör en viktig kunskapskälla vilken bör användas när förmedlingsarbetet påbörjas. Den person från lokalbefolkningen som sitter på mest kunskap är Bo Hammar, som bor precis vid myren. Han är biolog, genetiker och lantbrukare och säger sig gärna ställa upp och dela med sig av sin kunskap. Intervjun med honom finner läsaren i bilaga 1, med början på sid. 11.

Två av de professionella som intervjuats bor själva i Lina myrområdet i Hörsne. Patrik

Rönnbäck, professor i hållbar utveckling och systemekolog på Campus Gotland (Intervju i bilaga 2, med början på sid. 8). Marita Engberg Ekman, arkeolog på Campus Gotland (Intervju i bilaga 2, med början på sid. 30). Utöver en stor kunskap om myren besitter de även lokal kännedom vilken de är villiga att dela med sig av till den som är intresserad.

Tom Mels, som är kulturgeograf, lektor och docent i kulturgeografi på Campus Gotland, har ett pågående forskningsprojekt som berör utdikning och uppodling av myrmark på Gotland. Kanske är kunskapskällan här den bredaste och djupaste att hämta information ur (Intervju i bilaga 2, med början på sid. 17).

Tom Mels har under sitt forskningsarbete blivit fundersam kring den kunskap som finns om Gotland hos allmänheten. Det handlar om kusten och om Visby, men ingenting om hur myren på Gotland haft en enormt viktig, central plats i bondekulturen tidigare. Ingenting om hur utdikningarna påverkat miljön och den vattenbrist ön står inför idag. Han är förvånad över hur lite av den här kunskapen används. Man glömmer även i turismnäringen bort hur myren är en del av gotländsk kultur. Mels tror själv att turister skulle kunna bli intresserade av de här lite bortglömda delarna av Gotland också. När han tar med studenter ut i landskapet ser han tydligt hur myrens historia är helt obekant för dem (Bilaga 2, sid. 17, 19).

Det verkar enligt de professionella finnas en bristande kunskap i allmänhet, om hur myrarna användes förr i den gamla bondekulturen. Samtidigt vittnar intervjuerna med lokalbefolkningen om att det finns ett sug efter mer kunskap om deras egen historia. Samtliga intervjuade tror även att det skulle finnas ett intresse hos turisterna att få veta mer om landskapet och den gamla bondekulturen på Gotland. Som forskare hoppas jag själv på att kunna göra en undersökning även med turister och turismnäring, för att se vad de själva säger att de skulle vara intresserade av att få veta och uppleva. Det skulle kunna bli en framtida fortsättning på denna undersökning.

Resultatet på de intervjuer som gjorts visar att kunskapen finns hos ett fåtal, men att den hittills inte nått ut till allmänheten. Intresset för att få mer kunskap är dock stort, vilket visar att ett intresse inte behöver pådyvlas lokalbefolkningen. Att förmedla myrens historia som en del av en gammal gotländsk bondekultur, blir i detta ljus både angeläget och meningsfullt ur en kunskapsmässig synvinkel.

Fråga 5: Hur ser du på utdikningen?

Denna fråga har variablerna *bra*, *dåligt*, *ingen åsikt*. Av lokalbefolkningens tio individer har en person svarat *bra*, sex personer *dåligt* och tre personer *ingen åsikt*. Av de professionella individerna har fyra personer svarat *dåligt* och sex personer *ingen åsikt*. Totalt har en person svarat *bra*, tio personer *dåligt* och nio personer *ingen åsikt*. Resultatet visar att hälften är uttalat negativa till utdikningen medan den andra hälften inte kan uttala sig, förutom en person som är uttalat positiv. Detta ger en komplicerad bild av en nutida samhällsfråga som eventuellt kunde vara intressant för människor att få mer insikt i. Precis som den förra frågan hoppas jag att denna fråga ska kunna återspegla, och ytterligare belysa, vilka behov som finns av kunskap och förmedling.

Att nio personer inte har någon åsikt kan länkas till den föregående frågan om kunskap. Där kunde vi se hur en allmän kunskap om Lina myrs långa historia till stor del saknas. I denna fråga handlar det om nutidshistorien. Jordbruksrationaliseringen i slutet av 1800-talet och

framåt, till 1940–50-talen, då Lina som den sista stora myren på Gotland blev utdikad. Det är även en historia som handlar om hur Lina myr hamnade i en stor strid mellan å ena sidan den gamla myrkulturens bevarande, med miljöfrågor och myren som ett ekosystem, till å andra sidan jordbruksmoderniseringen och rationaliseringen (Mels, T. 2017, Bilaga 2 sid. 18).

Finns det ett intresse hos de intervjuade att få en ökad kunskap om utdikningarna och konflikterna som följde i dess kölvatten? Av lokalbefolkningen är det tre personer som uttryckligen tänker att själva utdikningarna och konflikterna i sig kunde vara intressant att förmedla till allmänheten. Dock är det ingen som säger att det inte skulle kunna vara intressant. Det går sammantaget i intervjumaterialet från lokalbefolkningen inte att dra någon slutsats om utdikningsprocessen anses vara lika intressant som exempelvis fornlämningar eller historiska platser i området. Hos de professionella däremot tycker alla att det är en historia i sig viktig att berätta, och de tror även att allmänheten skulle finna ett intresse av att få veta mer om utdikningarna.

Att landskapet har ändrats så dramatiskt efter utdikningarna, att det på många håll inte går att känna igen i Lina myrområdet, är den främsta anledningen till att samtliga intervjuade tycker det skulle vara intressant att förmedla. Tom Mels som tycks vara den som är mest insatt i ämnet anser att motsättningen som uppstod kring Lina myr, och dess kontraster, är viktiga att förstå i viljan att söka ta reda på varför saker har hänt eller händer, hur landskapet utvecklas. Han menar att det fanns en strävan efter att etablera ett kapitalistiskt jordbruk i Sverige och på Gotland, och att man ur det perspektivet gjorde en total missbedömning. Delvis för att man inte hade kunskapen, delvis för att myndigheterna gick in med en arrogant syn på Gotlands bönder. Man sa att man skulle visa för bönderna hur de skulle göra med landskapet och ignorerade böndernas flerhundraåriga erfarenhet och kunskap. Myndigheternas metoder visade sig vara felaktiga, vilket resulterade i miljömässiga katastrofer. Det Mels är intresserad av är att försöka tänka sig in i hur resonemanget hos beslutfattarna gick, och att lyfta fram böndernas kunskap i det här sammanhanget (Bilaga 2, sid. 22). Ur en sådan synvinkel skulle nutidshistorien kunna skildras och förmedlas, där statsmaktens roll kontra böndernas hamnar i strålkastarljuset. Här står inte bara Lina myr i fokus, utan den blir en del av den nationella jordbruksrationaliseringen, en del av Sveriges moderna historieutveckling. I ett sådant perspektiv kan Lina myr tänkas vara intressant att skildra, inte bara för lokalbefolkning och forskare, utan även för den stora allmänheten.

Joakim Andersson adderar ytterligare en nyans till bilden av Lina myr och konflikten. Han menar att vi idag ibland tenderar att värdera vissa kulturarv högre än andra. Arkeologiska fynd från stenåldern kan exempelvis inglasade i en monter på ett museum värderas annorlunda än händelser som utspelades i bondesamhället på 1940-talet. Hur kan man idag inte förstå utdikningsivern som ett slags kulturarv? Man är snar att döma varför folk gjorde på ett visst sätt. Man kan bli förbannad på att de dikade ur, men man får samtidigt vara lite realpolitisk och inse att folk behövde odlingsmark. Oavsett om utvecklingen är positiv eller negativ kommer vi inte ifrån den. Frågan är hur vi ska hantera den nu (Bilaga 2, sid. 8). Att vrida och vända bilden av utdikningarna och konflikterna på ovanstående vis kan visa sig fruktbart om producenterna vill kunna förmedla konflikten på ett nyanserat sätt. Det handlar i ljuset av Anderssons resonemang, att fråga vad Lina myr har kommit att utvecklas till. Vad är det för en plats för oss idag? Att inta ett sådant perspektiv, en sådan överblick, kunde vara ytterligare ett förmedlingsalternativ att lägga till övriga förslag.

6.2. Kodning av kvalitativa data – en nyfiken analys

Analysarbetet har med det stora material jag samlat in visat sig vara en tidskrävande och förvirrad process. Inte minst som jag saknar tidigare erfarenheter av intervjuarbete. Det jag förstått av att läsa olika litteratur inom intervjuforskningens teori- och metodhandböcker är att man måste hitta vilken analysmetod man själv vill använda. Det finns inte några gemensamma spelregler, det gäller att hitta det sätt att analysera på som passar ens egen person och smak. Under föregående rubrik har jag redovisat för min inledande korrespondensanalys, men jag kände att den inte räckte till för att på ett mer djupgående analytiskt vis ifrågasätta det stora materialet. Jag ville hitta ytterligare ett arbetssätt. En mer öppen och kvalitativ, nyfiken metod.

Den handbok som fallit i mitt tycke och som jag funnit vara mest användbar i mitt arbete är Jan Trosts lärobok *Kvalitativa Intervjuer*. Han påpekar där just friheten, men också svårigheten i valet av analysmetod. Arbetssätten är olika och somliga tekniker och metoder passar vissa men inte andra (Trost 2014: 153).

Trost tipsar om olika tillvägagångssätt och den metod som visat sig passa min undersökning bäst är så kallad kodning av kvalitativa data. Det är en metod där den som analyserar texten ska se till att vara vaken och öppen för andra tolkningar av data än de som verkar vara mest uppenbara. Metoden innebär att man läser igenom intervjuerna, och vid genomläsningen förhåller sig nyfiken, för att kunna hitta intressanta saker att fundera vidare på. Tanken är att man som forskare då blir nyfiken på vad ord, meningar och satser kan betyda förutom det som är uppenbart och ytligt. Vid genomläsningen av texterna gäller det att hitta exempelvis uttryckssätt som väcker ens nyfikenhet. Återkommer vissa uttryckssätt kanske man blir ännu mer nyfiken, vilket då kan noteras för senare tolkning. Metoden innebär också att man kan se på vad hela intervjuerna kan tänkas säga, eller om det finns gemensamma tendenser i alla intervjuerna (Trost 2014: 156).

På ovanstående vis har jag valt att undersöka mitt material för att finna mönster och tendenser, för att fråga mig vad de egentligen betyder och hur jag ska kunna förstå dem.

Uppdelning av materialet i mönsterkategorier

Efter att ha läst igenom intervjumaterialet ett flertal gånger har jag noterat vad jag finner vara olika intressanta åsikter och uttalanden som visar på vissa intressanta tendenser, vissa mönster, som jag vill undersöka djupare. Dessa utvalda delar av materialet har jag delat in i vad jag kallar för *mönsterkategorier*. Mönster jag tycker mig skönja bildar här analytiska kategorier som jag beskriver nedan. Exempelvis har jag identifierat tendenser till polarisering i delar av materialet som jag beskriver under en viss kategori, t.ex. *staden-landet-kategorin*. I denna analys identifieras och beskrivs mönsterkategorierna i en tolkande diskussion.

Mönsterkategori 1: "Problem-farhågor-kategorin":

Det första som slog mig efter att ha läst igenom intervjumaterialet var att alla intervjuade personer hade en positiv syn på en ökad turism i Lina myrområdet. Alla är av åsikten att en ökad turism skulle kunna vara av godo, och få landsbygden mer levande. Men samtidigt avslöjar en ordentlig genomläsning, att det hos den övervägande delen av de intervjuade, finns dubbla känslor kopplade till en ökad turism. En oro som skymtar fram i uttryck som "både och",

”problemet är” osv. Det finns farhågor och orosmoment, dubbla känslor som bör undersökas och diskuteras, inför ett projekt som kan medföra en ökad turism. En oroande tendens hos lokalbefolkningen är ett bristande förtroende för myndigheter som skymtar fram på flera ställen i materialet. Nedan följer tre citat från tre olika lantbrukare/markägare som kan exemplifiera detta:

Blir det mer turister som kör bil måste det bli bättre underhåll och Länsstyrelsen måste då ta bättre ansvar. Det är ju tyvärr lite problemet med Gotland överhuvudtaget. Man tjänar pengar på turisterna men man har svårt att ta hand om alla turister och allt vad det innebär. Sjukhuset går ju t.ex. på knäna och sophämtningen blir eftersatt eftersom det kommer så mycket folk. Kollektivtrafiken läggs ner istället för att byggas ut osv. (Person 1. Tobias Björk, Gothen).

Om det ska bli verklighet är det bönder man måste prata med därför att det är ju de som har marken där, om man nu ska få till det. Och för att sälja in idén är det väl sådana som du som kan påskina det kulturarvet vi har med arkeologin och naturen. Att man kan lyfta upp det så att vi alla kan se att ”shit vad fint vi har det här”. Skulle dock t.ex. Länsstyrelsen komma ut här och sälja in idén skulle bönderna säga tvärnej. Länsstyrelsen och bönderna är inte precis bästa vänner (skratt). Nej, det måste komma från Campus Gotland eller Gotlands Museum eller liknande. (Person 3. Christina Näslund, Gothen).

Det är jättesvårt det där. Det måste vara enkelt, det är väl det första, när vi hävdar vårt änge t.ex. så måste vi åka in till Länsstyrelsen och fråga varje år hur man fyller i de här krångliga ängshävsblanketterna. Bara det. Därför känner man så här att man inte orkar ge sig in i det där bidragssökandet. Lämna in den där fräcka målbeskrivningen... och så ska man sälja sin idé...och så ska nån vilja ge en liten peng för det. Det känns inte som att det kommer vara genomförbart. Jag tänker att folket måste äga projektet med stöd av myndigheter, eller Länsstyrelsen, istället för tvärtom. Det måste komma härifrån. (Person 8. Anna-Karin Renard, Vallstena).

Dessa tre exempel illustrerar ett motstånd som lokalbefolkningen upplever och som kan visa sig bli ett hinder om man inte tar denna problematik på allvar. Alla intervjuade uttrycker att Länsstyrelsen och eventuellt andra myndigheter skulle kunna finnas som stöd, men att projektet måste ha sin utgångspunkt hos de som står för kunskapen, tillsammans med lokalbefolkningen. Många av de intervjuade säger att de saknar ett större sammanhang. De menar att ett större sammanhang som ger mening måste byggas upp. Men hur kan detta möjliggöras?

Både lokalbefolkning och professionella betonar vikten av att hitta lokala eldsjälar som kan vara med att starta projektet och även hålla det igång. Men om projektet ska kunna förankras lokalt måste även bygdens övriga befolkning bli intresserade av historien i området. Mikael Kolmodin, lantbrukare i Hörsne, menar att ett problem vi har idag är att så många människor flyttar in och ut ur socknarna och att det inte längre finns någon lokal mötespunkt. Förr träffades man exempelvis i Hörsne i den lokala affären, men då den inte längre finns kvar träffar man inte heller folk på samma sätt. Det kan då bli svårt att få stöd för vissa saker då många inte har någon anknytning. Dock finns det i Hörsne starka ideella krafter från Hembygdsföreningen som håller i gång och rensar en redan befintlig vandringsled. Den är ungefär en kilometer lång och

erbjuder bland annat vackra vyer och fågelliv (Bilaga 1, sid. 18). Intervjumaterialet avslöjar att det redan finns vissa vandringsleder i landskapet och att ideella krafter från hembygdsföreningarna sköter om dem. Kanske ligger hemligheten till ett större sammanhang just i hembygdsföreningarna? Flera av de intervjuade har föreslagit ett samarbete mellan Lina myrområdets tre olika hembygdsföreningar Gothem, Hörsne med Bara och Vallstena. De aktiva medlemmarna har själva lagt fram idén om att de tre föreningarna kunde gå ihop och planera ett gemensamt projekt, i samråd med exempelvis Campus Gotland. På så sätt fick de själva vara med och bestämma vilka kultur- och naturvärden som är viktiga att förmedla. Utifrån hembygdsföreningarna kunde sedan intresset spridas till övrig lokalbefolkning. Exempelvis genom att alla tre hembygdsföreningar i samarbete med Campus Gotland bjuder in till en gemensam informationsträff. Detta bör inte enligt hembygdsföreningarna göras enbart via affischering eller mail. Deras erfarenhet är att man i största mån försöker bjuda in personligen genom att åka ut och knacka på hemma hos folk. Åtminstone att de får en lapp i brevlådan. Uppföljande evenemang som studiecirkel och fler träffar skulle sedan kunna vara en hjälp att väcka lokalbefolkningens intresse.

Consuelo Griggio, är markägare men även näringsidkare i Gothem, där hon har ett företag som guidar turister utifrån ett kvalitetsperspektiv. Hon tar med sina gäster på utflykter och besöker även andra lokala markägare/bönder som också har sin utkomst i turistnäringen, exempelvis i butiker. Samarbete mellan lokala aktörer finns redan och bör tas tillvara i ett projekt som *I Tjelvars fotspår* anser Griggio. Hon menar vidare att när intresset förankrats och spridits hos lokalbefolkningen så kan de lokala aktörerna starta ett professionellt program tillsammans med producenterna i projektet (Bilaga 1, sid. 30).

Intervjumaterialet visar att det finns både vilja och resurser hos lokalbefolkningen. Att de gärna ser ett samarbete med professionella, som även kan komma ut och informera i hembygdsgrändarna för att komplettera den kunskap som redan finns. Men materialet visar också svårigheterna kring det ansvar som ligger hos de professionella, de som lanserar idén till själva projektet att anlägga en turistled. Även om det finns stora möjligheter att få med sig lokalbefolkningen, måste själva den professionella grundidén vara mycket välutänkt och grundmurad, om inte projektet ska krascha. Joakim Andersson, forskare inom kulturvård på Campus Gotland, kommer med en varnande brasklapp inför planeringen av ett sådant projekt. I fråga 8 till de professionella frågar jag vad han anser om att anlägga en turistled för att förmedla kultur och miljöarvet runt Lina myrområdet. Han svarar att han tycker det verkar väldigt flummigt och frågar vad syftet egentligen skulle vara med en sådan turistled. Jämför man exempelvis med en pilgrimsled så har de tydliga mål men vad är poängen här? Bara för att det finns en turistled tror han inte att det är något som kommer att attrahera fler besökare. Han frågar sig vidare ”Vad är det jag ska titta på egentligen? Turistvärden, kulturvärden, naturvärden? Man får nog vara lite precisare än så. Vad är det för kulturvärden? Vad är det för naturvärden? Vad är det jag ska se för någonting? Ska jag se häckande fåglar kanske jag vill veta exakt vad det är för fåglar jag ska se. Ska jag åka dit för kulturvärden, ja då kanske jag vill se någon rekonstruktion av en stenåldersboplats t.ex. Annars tror jag man missar konceptet fullständigt” (Bilaga 2, sid. 6). Andersson är den enda av de intervjuade som vänder på frågan i en kritisk provokation, för att mana till eftertanke och klarsyn. Personligen blir jag paradoxalt nog upplyft av svaret då det verkligen ställer frågan om projektets mening på sin spets. På detta vis tror jag att initiativtagarna till projektet, i Pierre Bourdieus sociologiska anda, måste se sin

egen roll som aktörer inom fältet Lina myr och ta ansvar för grundidén. Vad exakt är det som ska förmedlas och varför? Jag tror att det måste finnas en klar formulering till syftet redan innan man förankrar idén till lokalbefolkningen. Sedan kan de givetvis i sin tur påverka. Men utan en väl genomtänkt plan och förmedlingsstrategi blir det som Andersson uttrycker det ”våldigt flummigt”. Det är svårt att bygga på lösa grunder. Idéerna finns där, men de måste konkretiseras i en uttänkt plan.

Mönsterkategori 2: Staden-landet-kategorin:

Både hos lokalbefolkning och professionella finns i materialet uttalanden och åsikter som visar att frågan om landsbygdens varande är en känslig fråga som ofta ger utlopp för frustration. Denna mönsterkategori visar på ett rådande problem med en delvis försmådd landsbygd och en centralisering kring Visby. Polariseringen som materialet ger uttryck för blir viktig att förstå om man vill få till stånd ett större samarbete mellan olika aktörer. Eftersom den förra mönsterkategorin avslöjade en misstro till myndigheter och en önskan om ett meningsfullt, större sammanhang, blir denna fråga viktig att lyftas fram. I den stora kontexten handlar det om hur Gotland ska bli ett hållbart turistmål om man vill få en ökad turism. Nedan illustreras problematiken kring staden-land-frågan med tre citat:

Nu är jag stygg här, men det politiska målet här på Gotland tycks vara det att de ska bo inne i Visby de där som ska leva på Gotland. De avvecklar så mycket som möjligt ute på landsbygden. Tyvärr. Bibliotek och skolor och annat. Väck med det. (Person 6. Bo Hammar, Hörsne).

Människor på landsbygden måste kunna leva och bo utav det som finns i deras närhet. Jag har väldigt svårt att tro att Gotland i sig skulle vara något speciellt i den synen, jag tycker man kan jämföra det med situationen på fastlandet också där det pågår en diskussion om vi ska ha en landsbygd eller inte. Ska vi ha en levande landsbygd? Hur ska vi göra med de öppna landskapen? Så jag tror det vore nyttigt med fler turister men då måste man också ha väldigt tydligt och klart för sig vad det är man ska visa. Om man går ut och säger att ”det här är ett kulturarv, titta!” eller ”det här är ett viktigt naturarv som vi ska visa”, då måste man ha en personlig anknytning till platsen. För att det ska bli intressant. Om man däremot säger ”kolla på de här naturupplevelserna vi kan skänka er”, så blir det intressant för många fler. (Person 13. Joakim Andersson, Campus Gotland).

I den här, vad heter den som kommer ut varje år... Gotlandsguiden. Där är det väldigt mycket fokus på upplevelser, naturupplevelser, bad, fina platser. Men själva Gotlands historia, utanför Visby, jag vet inte hur mycket den presenteras egentligen. Kanske att man skulle kunna göra mer där och att museet som har så många besökare, att det som finns där kunde ha en koppling till platser runtomkring på Gotland. Att man kanske där prövar att leda folk ut. Det kan vara en bra ingångsport. (Person 18. Astrid Dale, Länsstyrelsen).

Citaten ovan utgör beskrivande exempel på landsbygdsproblematiken och visar på en önskan om en mer levande landsbygd. Här väcks flera tankar om samverkan och hur den kunde utvecklas. Vad finns det redan för samarbeten mellan olika aktörer som man skulle kunna utveckla och bygga vidare på? Om relationen mellan t.ex. lokala handlare/bönder och guider kunde utvecklas. Man kan även fråga sig vad vi har missat att lyfta när det gäller Gotlands landsbygd? Vidare tankar kring hållbarhet är också viktiga att lyfta om en turistled kring Lina myr ska kunna bli verklighet.

Carina Johansson, etnolog på Campus Gotland, tror att det är väldigt viktigt för Gotland att få ut turisterna på ön, särskilt nu när kryssningskajen blir färdig. Hon har själv i tidigare intervjuarbeten upplevt att det finns en motsättning mellan Visby och landsbygden. Åsikter som ”så länge staden har serviceinrättningar så gör det inte så mycket om de försvinner på landsbygden”, eller ”det som är bra för Visby, det är bra för hela Gotland” har länge varit rådande. Men nu när det kan komma stora grupper turister på en gång finns en ökad möjlighet att få ut fler människor på landsbygden (Bilaga 2, sid.15).

Henrik Ramberg, utställningsproducent och pedagog på Gotlands Museum, menar att det är fullt möjligt att få ut fler besökare i landskapet men att vi idag inte gör det i någon större utsträckning. Mest fokus har varit på Visby med stadsvandringar osv. Han frågar sig vilka alternativ som finns för de kommande kryssningsturisterna som han menar att ingen riktigt har grepp om ännu. Är det ett alternativ för dem att sätta sig på en buss och åka tvärs över Gotland? Han har inget svar, och frågan är om någon säkert vet. Men det han med bestämdhet kan fastställa är att om Gotland ska bli ett hållbart turistmål, så måste vi snarare jobba med att få de andra att lämna Visby. Kapaciteten för kryssningarna kommer att vara att det kan komma sex-sju tusen besökare på en dag. Då måste vi få bort ett antal turister från den här stan (Bilaga 2, sid. 5). I ljuset av både Johanssons och Rambergs tankar om hållbarhet fyller landsbygden en funktion i infrastrukturen kring besöksnäringen, vilken blir allt viktigare att lyfta om vi vill få till stånd en hållbar turism och samtidigt få en mer levande landsbygd.

Men idén om att få en mer levande landsbygd tack vare en ökad turism är inte oproblematiserad. Många av de intervjuade, både professionella och lokalbefolkning, oroar sig för vilken sorts turism som kan tänkas öka på Gotland. Man talar generellt om massturism kontra kvalitetsturism. På frågan om det skulle vara intressant med fler turister i Lina myrområdet säger de flesta att det kunde vara positivt, men menar också att det beror på vad man talar om för turism. Anna-Karin Renard, markägare i Vallstena, svarar: ”Det är det här återigen, vilken typ av turist? Som man alltid ställs inför. Man vill ha mer turister i Visby men inte folk som svinar ner. Man vill ha folk som gillar kultur. Det är precis samma här. Om man får hit folk som är intresserade av kulturen, historien och naturen så är det ju jätteroligt. De människorna är ofta rädda om det de kliver runt i också. Det skulle ju inte skada alls om de blev fler för de är ju inte jättemånga” (Bilaga 1, sid. 22). Kvalitet framför kvantitet således. Även Bo Hammar, lantbrukare i Hörsne, önskar sig en viss typ av turism där kultur och natur ska stå i fokus. Han ställer sig mycket tveksam till kryssningskajen och att just de turisterna skulle slussas ut till Lina myr. Han tar upp både ekonomi och vattenfrågan som orsak till att en massturism är olämplig och framhåller istället kvalitetsturism (Bilaga 1, sid. 14). Tankarna hos lokalbefolkningen handlar om hur man ska profilera sig. Rådande konsensus är där att man ska vända sig till de som är intresserade. Av historia, kultur och natur.

Synen på massturism kontra kvalitetsturism tar sig samma uttryck hos de professionella som hos lokalbefolkningen. Patrik Rönnbäck, som både är lokalboende i Hörsne och har en professur i hållbar utveckling, ser ett mervärde med en ökad turism, men framhåller samtidigt vikten av logistik, om det exempelvis ska in stora bussar i området. Han menar att man i ett tidigt stadium måste föra en dialog med lokalbefolkningen om vilka vägar som ska väljas, hur man ska parkera osv. Rönnbäck säger också med glimten i ögat, att om det plötsligt skulle välla in tusen personer per dag där han bor så skulle han kanske ändra åsikt (Bilaga 2, sid. 9). Även här finns således ett förbehåll mot ett allt för starkt tryck av massturism.

Sofia Hoas, affärsutvecklare på Gotlands Museum, tror att Lina myrområdet är ett perfekt ställe för den moderna människan i urbaniseringens tider att kunna hitta lugn och ro. Ett ställe för kontemplation, något som blivit viktigare inom turismen överhuvudtaget. Hon menar att många åker till Gotland för att hitta sina egna små smultronställen och att det inte bör komma för mycket folk till samma ställen. Exempelvis behöver man inte göra så stor sak av besöksmålet, utan att man gör det tillgängligt, men på ett enkelt sätt, med t.ex. en vandringsled där människor får upptäcka naturen själva (Bilaga 2, sid. 12). Vikten läggs här vid kontemplation men även möjligheten att få ut människor på landsbygden, i syftet att besökarna då får en levande bild av den. Hon menar vidare att det är dumt att visa landsbygden i Visby och att det är bättre att få upplevelsen på plats, exempelvis genom att besöka en gård och där få ta del av historien i en riktig miljö (Bilaga 2, sid. 14).

Tom Mels, lektor och docent i kulturgeografi på Campus Gotland, understryker liksom Hoas, att poängen är att vara på platsen utan att man gör om det till någonting jättemärkvärdigt. Liksom många av de andra professionella lyfter han fram guidade turer i detta sammanhang. Mels menar att man då kan fånga upp en grupp och också berätta saker på plats, precis som man gör med stadsvandringar i Visby. Han tar vidare upp guideverksamheten på Karlsö som ett lyckat exempel att ta inspiration ifrån, en oerhört viktig insats för att upplysa allmänheten genom en upplevelse av natur och kultur (Bilaga 2, sid. 21). Denna syn på kvalitetsturism är genomgående hos de professionella när det gäller tanken att flytta ut museet i landskapet som fråga 11 behandlar. Astrid Dale, kulturmiljöhandläggare på Länsstyrelsen, ställer sig frågan vem hon ska vända sig till om hon vill ut och titta på fornlämningar på Gotland. Vem hon ska vända sig till om hon vill få berättat för sig om det hon ser på olika platser. ”Finns det någon som levererar det idag? Det vet jag inte. Jag tror inte det. Och det tror jag är många som skulle vilja” (Bilaga 2, sid. 25).

Behovet efter förmedling på landsbygden verkar enligt intervjumaterialet vara stort och här skulle Lina myrprojektet kunna fylla en efterfrågad funktion. Patrik Rönnbäck finner tanken att flytta ut museet i landskapet otroligt attraktiv. Att flytta ut museet i verkligheten, i natur och miljö, och att det gärna kunde göras i ett paket. Med hjälp av exempelvis appar, tillsammans med någon som är expert, men också välformulerad i någon sorts guidningsprofession. Rönnbäck tror att intresset för den typen av guidade turer skulle vara stort och är något han själv varmt rekommenderar (Bilaga 2, sid. 10). Lars Kruthof, programansvarig och pedagog på Gotlands Museum, gillar tanken på appar, men tror att folk alltid föredrar att ha en fysisk person som förmedlar och brinner för historien. Han frågar sig om de här personerna finns i Lina myrområdet (Bilaga 2, sid. 3).

Svaret är, enligt intervjumaterialet med lokalbefolkningen, att de personerna finns. De som är kunniga i området och tycker det är roligt att förmedla. En av de personerna är Consuelo Griggio, antropolog, guide och boende i Gothem. Hon kan själv tänka sig att vara med och starta ett professionellt program för att dra igång ett projekt med en kulturled. Om lokalbefolkningen är drivande tror hon det kan lyckas både socialt och ekonomiskt (Bilaga 1, sid. 31). Det finns här aspekter av social och kulturell hållbarhet där man bör utnyttja den kunskap som redan finns, tillsammans med de professionellas idéer, för att få fram så duktiga guider som möjligt.

Mönsterkategori 3: Svårigheter-Möjligheter:

När jag vid genomläsningen av alla intervjuer letat efter ”både och”-tendenser i materialet har jag funnit ett intressant mönster som visar att när många av de intervjuade talar om befarade svårigheter i och med utförandet av en turistled, så kommer samtidigt många kreativa och konkreta förslag på möjligheter till hur projektet verkligen skulle kunna genomföras. De negativa farhågorna ger även plats för positiva möjligheter. Båda aspekterna är lika viktiga att diskutera och utgör en viktig forskningsbakgrund att ta till sig för vidare utveckling av projektet. Som i tidigare kategorier illustreras problem och lösningar nedan med tre citat:

I grund och botten tror jag man får tänka lite bredare. Frågan är om man inte måste tänka in Gotlands hela geografiska område, och tänka in den här platsen som en del i ett större besöksnärlingsprojekt. Där man får in hela det gotländska perspektivet, även om platsen i sig är väldigt intressant kulturhistoriskt sett. Det är lättare att få pengar då tänker jag. (Person 12. Henrik Ramberg, Gotlands Museum).

De centrala aktörerna, som ämbetet som lyckligtvis finns i Visby, Regionen och Länsstyrelsen, måste se nyttan och idén med det. Jag tror också att Fornsalen skulle kunna stötta, särskilt kunskapsmässigt, tillsammans med universitetet här. Men om det ska fungera så måste det vara förankrat i lokalsamhället. Är det inte förankrat så kommer det inte att fungera. Det är bara så. (Person 13. Joakim Andersson, Campus Gotland).

Vi känner ofta att steget från den akademiska och den kunskapen som vi skapar här, den här typen av överföring till allmänheten och det omgivande samhället, att det kan vara svårt, men det här skulle vara ett sådant projekt där akademien kan jobba väldigt bra tillsammans med t.ex. museet eller Länsstyrelsen. Tillsammans göra någonting spännande. Här tror jag att vi kan bidra med, den centrala insatsen som vi gör, pedagogik och forskning. Vi jobbar i kunskapsbranschen och det är en intressant utmaning att överföra det till någonting som passar en allmänhet. (Person 17. Tom Mels, Campus Gotland).

En återkommande svårighet som beskrivs i de flesta av intervjuerna är att få in ett projekt som *I Tjelvars fotspår* i ett större sammanhang. Dels för att besökarna ska kunna förstå historien i ett större perspektiv när det gäller förmedlingen av kulturarvet. Dels hur man rent konkret skulle kunna få in en eventuell turistled kring Lina myr som en del av ett större besöksnärlingsprojekt. De här bitarna går lite hand i hand. Hur kan projektet lyftas och hur kan det levereras?

En annan återkommande svårighet som dryftas i intervjuerna är hur en turistled rent konkret ska kunna förläggas i naturen kring Lina myr. Här kommer det perspektiv som samtliga intervjuade är överens om: om man inte får med sig markägarna så kommer projektet att krascha. Det kan låta självklart, men de intervjuades erfarenheter säger att det är lätt att stöta på problem och att det finns en känslighet i hur man ska närma sig det lokala engagemanget. Men i svårigheterna finns möjligheterna visar intervjumaterialet. Vilka vägar kan väcka intresse och engagemang, och hur kan de bli hållbara så att projektet får en fortsättning?

Under tidigare rubriker har olika åsikter om den nya kryssningskajen tagits upp. Flera intervjuade har uttryckt en oro inför det ökade trycket av turister som detta kommer att innebära. Lars Kruthof, Gotlands Museum, ser möjligheterna i att detta kommer medföra oerhört mycket nya gäster till Gotland. Han ger också ett konkret förslag på en lösning på ett lyckat samarbete mellan olika aktörer. Han menar att vissa gäster kanske stannar längre i och med att de lägger till vid kajen, och att de då kommer ha en möjlighet att även åka ut på landet. Lina myr ligger

då enligt Kruthof längs en ganska bra sträckning för att kunna besöka. Sedan två år tillbaka försöker man skapa ett kyrkohistoriskt centrum vid Roma Kungsgård som ligger mitt på Gotland. Där är tanken att det ska finnas någon form av expert på plats, som ska kunna leda runt turister till olika kyrkohistoriskt intressanta platser på ön (Bilaga 2, sid. 1). Härifrån skulle man då även kunna leda folk till Lina myrområdet där vi exempelvis har Bara ödekyrka, Gothem, Hörsne och Vallstena medeltida kyrkor. Kruthof fortsätter med att poängtera vikten av att Gotlands Museum även är intresserade av att visa landsbygden och inte bara vara stadsorienterade. Deras upptäck Gotlandprojekt, ”101 platser att besöka”, som skall bli en ny utställning i museets lounge, skulle även kunna inkludera Lina myrområdet. Det skulle finnas ett intresse av att förmedla detta och att göra sådana här områden mer lättillgängliga enligt Kruthof. Han tror även att det skulle kunna täcka ett behov där många turister vill ha allt serverat, utan att behöva åka runt hela ön och leta (Bilaga 2, sid. 2). Lina myr området med sina åtta tusen år av historia på en plats, borde rimligen i detta perspektiv vara av stort intresse för en framtida ökad turism.

Att rent konkret anlägga en led och svårigheterna med detta har diskuterats under tidigare rubriker där flera av de intervjuade framhållit hur viktigt det är med en bra grundplanering. Frågan blir vidare hur man kan tänkas förmedla historien, kultur och naturarv i landskapet. Henrik Ramberg, Gotlands Museum, tror inte på att satsa miljoner för att bygga någon form av mottagningsapparat med hus etc. Han tror att man ska satsa pengarna på att digitalt förmedla platserna, exempelvis via appar. Men även en digital led skulle kräva mycket arbete då det även då blir en led för besökare att följa. Men är det digitalt kan man ju låta besökarna välja det de är intresserade av och kanske bygga sin egen rutt runt området. Ramberg tänker sig att man skulle kunna markera för de platser man är intresserad av i mobilen, och sen bygger den digitala enheten vägen man ska gå (Bilaga 2, sid. 4). Karta och GPS blir då verktygen besökaren använder för att sedan ta sig ut på en led i landskapet. Men om någon ska betala för detta så tror Ramberg, vilket nämnts tidigare, att man i så fall måste tänka in Lina myr i ett större besöksnärlingsprojekt där hela Gotlands geografiska område ingår. Om man då ser till hela Gotland och olika rutter i ett digitalt system, så kunde man exempelvis klicka i ”jag är intresserad av jägar-samlarstenålder”, och så finner man olika platser uppdelade i olika geografiska raster, t.ex. norr, mellersta söder. ”Jag vill åka och titta på norr idag” osv. Om man sen trycker på det så kommer punkter upp för ett visst område, t.ex. Lina myr. Om man på detta sätt fick in det i ett större besöksnärlingsperspektiv tror Ramberg att det skulle vara lättare för projektet att få pengar. Då kanske Destinationen, Regionen, Länsstyrelsen och Gotlands Museum t.ex. ville vara med och satsa (Bilaga 2, sid. 4). Personligen ser jag Rambergs förslag till samverkan inom ett större besöksnärlingsprojekt, som det mest konkreta förslaget på en rimlig ekonomisk lösning. Att se till hela Gotland och inte bara det lilla området. Lina myr skulle då bli ett utsnitt, vilket blev en del av besöksnärlingsprojektets hela ekonomi, där man kanske även kunde söka fonder och andra medel.

Joakim Andersson, Campus Gotland, menar att de centrala aktörerna såsom Regionen och Länsstyrelsen måste se nyttan och idén med projektet. Gotlands Museum och Campus Gotland skulle även kunna stötta, särskilt kunskapsmässigt. Men precis som alla andra intervjuade betonar han vikten av att det måste vara förankrat i lokalsamhället. Han ger även ett konkret exempel på när det inte fungerat och hur ett projekt har fallerat. I Grythyttan var poängen att det skulle bli ett slags kulturcentrum för mat osv., men eftersom det inte var förankrat i bygden

blev det en isolerad händelse. Det blev schismer där reaktionerna blev ”Vad gör ni här? Vad håller ni på med? Hur ska vi kunna stödja er om vi inte vet vad fan ni håller på med?” (Bilaga 2, sid. 7). Andersson tror liksom Ramberg att det idag finns större möjligheter att lyckas än för tio år sedan tack vare digitala möjligheter och marknadsföring via Internet. Det som krävs är att göra en större turistisk satsning, där specifikt intresserade kan hitta vad de är intresserade av.

Carina Johansson, etnolog på Campus Gotland, tycker det är spännande med samarbeten där man får in många olika aktörer. Hon lyfter fram projektet *Hållbara Besök* som är ett forskningsprogram på Uppsala Universitet och Campus Gotland, vilket är tvärvetenskapligt med många olika forskare som försöker titta på hur besök överhuvudtaget kan bli mer hållbara på Gotland. Projektet startade i och med planeringen för den nya kryssningskajen för ett år sedan (Bilaga 2, sid. 16). En personlig tanke är att projektet *I Tjelvars Fotsår* kunde bli en del av *Hållbara Besök*. På så sätt kunde Lina myrfältet få ytterligare en social mening, i en större kontext där hela Gotlands olika omgivningar kan sättas i relation till varandra. Både ur forskningssynpunkt och ur turistsynpunkt. Lina myr blev på detta sätt ett fält, i det stora fältet *Gotlands Besöksnäring*.

Tom Mels, Campus Gotland, anser att de aktörer som finns på Gotland såsom Universitetet, Gotland Museum och Regionen är bra att vända sig till. Han tror att Lina myrprojektet skulle vara ett sådant projekt där akademien kan jobba väldigt bra med exempelvis museet eller Länsstyrelsen. Här kan akademien bidra med centrala insatser som pedagogik och forskning och att det kunde bli en intressant utmaning att överföra det till någonting som passar allmänheten. Utöver centrala aktörer, myndigheter och lokalbefolkning som nämnts tidigare, tänker sig Mels att man även kunde ta kontakt med privata aktörer som sysslar med arkeologi (Bilaga 2, sid. 20). Detta skulle kunna addera ytterligare aspekter av kunskapsöverföring där besökarna själva kunde få prova på att vara med på en utgrävning eller rekonstruktion av tidigare historiska händelser. På liknande sätt följer under nästa rubrik fler olika förslag på hur förmedlingen av Lina myrs kulturarv skulle kunna ta form.

Mönsterkategori 4: Förmedling-kunskaps-kategorin:

När det gäller förmedlingen av arkeologin, historien, kultur- och miljöarvet är åsikterna många. Vid genomläsningen av samtliga intervjuer har jag dels noterat vilka platser och händelser som folk tycker är viktiga att förmedla, dels har jag försökt sätta detta i samband med kunskapsnivån om dessa olika platser och händelser. En stark tendens jag iakttagit är att när de intervjuade talar om förmedling så talar de också om kunskap. Mönstret säger att det finns ett starkt behov av kunskap och att det inte är självklart hur kunskapen ska förmedlas. Nedan följer tre citat som kan illustrera detta fenomen:

Någon form av insats, utbildningsinsats, studiecirkel tror jag kan få folk intresserade. För många är ju historiskt intresserade och andra engagerar sig i olika delar t.ex. namn, platser och vägar. Men det är inte självklart, utan någonting måste till. (Person 4. Carin Nicklasson, Vallstena).

Ja jag vet ganska mycket om Lina myr, jag har en tydlig länk dit i och med att mitt forskningsprojekt som jag har jobbat med i ganska många år nu berör utdikning och

uppodling av myrmark på Gotland. Intresset för det där väcktes av att jag blev ganska fundersam kring mycket av den kunskap som finns om Gotland bland allmänheten. Det handlar om kusten, det handlar om Visby, det gamla arvet, men inte utdikningarna. När man ser på vilken påverkan den här utdikningshistorien har haft, och särskilt hur myren på Gotland har haft en jätteviktig, central plats i bondekulturen tidigare, är det förvånande hur lite av den här kunskapen används och finns. (Person 17. Tom Mels, Campus Gotland).

Jag tror att ska man levandegöra någonting ska man nog flytta ut guidningen, ja. Och att flytta ut museet i naturen. Det ger ju en helt annan upplevelse för folk, helt klart. Och jag tror det är det som folk förväntar sig också. Folk är nog väldigt beredda att betala en peng också för att få en guide, det är ju så det ser ut idag. Sen finns de som vill gå själva och de måste ju också kunna ta del av informationen. Vi tittar en del på hur vi ska kunna lösa det med appar och andra tekniska hjälpmedel. Men jag tror ingenting slår en levande guide som berättar en historia runtomkring någonting. Det tror jag är outstanding. (Person 19. Mattias Vejlens, Länsstyrelsen).

Dessa exempel visar att förmedlingen av historien anses viktig, men väcker också frågan om vad lokalbefolkning och professionella tror att turisterna skulle tycka vara intressant att få veta. Finns det behov av att öka kunskapen på vissa områden? Vad skulle detta kunna innebära i termer av folkbildning och förståelse för kulturella värden? Här kommer även förslag redovisas på platser som de intervjuade anser viktiga att förmedla, samt olika förslag på hur förmedlingen skulle kunna ta form.

Sofia Hoas, Gotlands Museum, tror att det finns ett större intresse hos folk att exempelvis få komma och titta, eller vara med vid en utgrävning. Att vara med, inte bara titta på. Men också att bli bekant med något okänt som man inte kan. Hon har själv varit med och startat en vandringsled i Mästerby kring det gamla slagfältet från den danska invasionen 1361. I början märkte hon att det var svårt att väcka intresse hos lokalbefolkningen, men när markägarna själva fick vara med på de arkeologiska utgrävningarna skapade det ett engagemang och intresse och en stolthet över hembygden väcktes, över markerna och fornlämningarna. Detta gav ringar på vattnet i form av ett litet museum, föreläsningar i kyrkan och folk som inte var så intresserade av historia började följa projektet ändå eftersom de tyckte det var spännande (Bilaga 2, sid. 13).

Tom Mels, Campus Gotland, ser inte bara värdet av arkeologin och Lina myrs långa historia som intressant att förmedla, utan även de kulturella praktikerna som man under århundradena utvecklade kring Lina myr, bondekulturen. Han menar att det kan vara intressant för allmänheten att kunna se på vilken tankegrund landskapet baseras på egentligen. Här blir även nutidshistorien med jordbruksrationaliseringen och utdikningshistorien intressant att förmedla. Det var strävan efter produktionsökning som skapade landskapet som finns där idag men det är kopplingar som är svåra att se direkt när man är på plats, och då behöver man upplysa om det. Att visa vad som har hänt på platsen, varför det ser ut som det gör, vilka samhällsideologier som ligger bakom. Vidare tänker sig Mels att man i ett nutidsperspektiv även kan fråga sig vad som är värt att bevara, varför fokus ligger på Lina myr och varför arkeologer och kulturgeografer är intresserade av platsen (Bilaga 2, sid. 20). I Mels perspektiv är det sådana värden som blir viktiga att lyfta fram i kunskapsförmedlingen. Astrid Dale, kulturmiljöhandläggare på Länsstyrelsen, har ett liknande perspektiv där hon vill se ett

sammanhang, att man ska kunna förstå allting i ett större perspektiv. Hon befärar att bara ha skyltar runt om på ön, som berättar om olika platser, riskerar att bli inskränkt om det som nu är isolerade fenomen. Med en turistled kan man nå sammanhanget. Att besökarna kan förstå hur det landskapet sett ut en gång i tiden. Dale tänker sig att modeller kan vara en bra lösning för att kunskapen ska kunna sjunka in, att man kan se exempelvis var fornborgar låg i förhållande till var besökaren befinner sig osv. (Bilaga 2, sid. 24). Utöver appar, guider, skyltar och eventuella utgrävningar finns således även idéer om konkreta modeller placerade ute i landskapet längs en turistled.

Lars Kruthof, Gotlands Museum, tänker sig liksom föregående intervjuade föreslagit, att man kan samla saker inom ett område för att kunna berätta en bred historia. Men utifrån sin egen och museets erfarenhet, ser han ingen större poäng med att sätta upp skyltar längs en led i landskapet och sedan tro att folk ska ge sig ut där. Han tror det måste till något mer och att detta kan göras genom att hitta förmågor i området som är intresserade av sin historia, och som kan beskriva allt från stenålder till det hantverk som bedrivs idag (Bilaga 2, sid. 2). En ytterligare väg till förmedling skulle således kunna vara hantverk som besökare kunde prova på själva. Genom att pröva på både forntida och nutida praktiker kunde de själva bli en del av historien och upplevelsen i landskapet. Befintliga exempel på sådan verksamhet finns redan idag i Lina myrområdet vilket lockar både lokalbefolkning som är intresserade av sitt kulturarv men även nyfikna turister.

Carin Nicklasson, aktiv i Vallstena hembygdsförening och lokalboende, nämner tjärkok, sojde, som en sådan praktik dit inte bara bygdens folk, utan även sommargotlänningar och andra turister kommer som är intresserade av tjärbränning (Bilaga 1, sid. 8). Slåtter och fagning i de gotländska ängarna är även något som kunde tänkas attrahera fler än bara lokalbefolkning om man är intresserad av gotländska traditioner. Anna-Karin Renard, lokalboende i Vallstena, har som förslag att rekonstruera gotländska ängen i området vilket kunde vara en möjlighet för besökarna att inträda i och uppleva en miljö som var mycket vanlig för 200 år sedan på Gotland. Både Anna-Karin och hennes man Håkan upplever att det är fler turister som är intresserade av ängarna än vad man tror. Att vandra i dem kan ge tankar kring hur folk förr i tiden tog ag till taken på järnåldershusen som låg där, hur de kunde leva kring myren på grund av fisket och jakten den gav (Bilaga 1, sid. 23).

Både de professionella och lokalbefolkningen har gett olika förslag på hur man skulle kunna förmedla landskapet och dess förändringar så att det blir förståeligt och levandegjort för besökarna. Marita Engberg Ekman, arkeolog och projektsamordnare/studierektor vid Vindkraftsgruppen på Campus Gotland, är delvis boende i Hörsne och har jobbat med kulturarv och landskapsförändringar i Lina myrområdet. Hon ser inte bara landskapsförändringarna som något intressant att förmedla, utan vill även lyfta fram området i ett perspektiv av kontinuitet. Hon tar Baraberget med dess omgivningar, Bara ödekyrka, den gamla offerplatsen, bygdegården som exempel. Därifrån kan kunskap lyftas fram från den tidigaste stenåldern till den levande samlingspunkt socknen är idag. Själva sinnebilderna av berget blir en symbol för kontinuitet, för människans aktivitet i området (Bilaga 2, sid. 31).

Förändringsprocesser vad gäller natur och kultur handlar i Lina myrområdet även om en historia av kontinuitet. Med en gedigen forskningsinsats som grund för projektet finns möjligheter att förmedla 8000 år av historia. I följande avsnitt sammanfattar jag slutsatserna,

hur de intervjuade tänker sig att detta kan utföras, och hur de vill att ett samarbete mellan Lina myrfältets olika aktörer ska se ut.

7. Slutsats

Frågeställningarna som ställdes i uppsatsens inledning, och som ligger till grund för denna studie, besvaras nedan. Läsaren får här en kortfattad överblick av studiens viktigaste slutsatser:

- I vilken mån känner människorna i hembygden till sitt kulturarv?

Den genomgående uppfattningen hos de intervjuade, både lokalbefolkning och professionella, är att det i historien och den speciella miljön kring Lina myr, finns en källa till kunskap om gotländsk kultur som går den stora massan förbi. Hos de intervjuade själva visar resultaten att kunskapen om Lina myr generellt sett är betydligt begränsad. Fyra personer av tjugo intervjuade kan mycket om Lina myr. Dessa personer utgör en viktig kunskapskälla, vilken bör användas när förmedlingsarbetet påbörjas. I slutet av uppsatsen, i *Bilaga 1* och *2*, kan läsaren ta del av intervjuerna i sin helhet. Namnen på de personer som besitter mest kunskap är: Bo Hammar, Patrik Rönnbäck, Tom Mels och Marita Engberg Ekman. Samtliga är villiga att bidra med sitt kunnande och är djupt intresserade av Lina myr som forskningsfält.

Det verkar enligt de professionella finnas en bristande kunskap i allmänhet, om hur myrarna användes förr i den gamla bondekulturen. Samtidigt vittnar intervjuerna med lokalbefolkningen om att det finns ett sug efter mer kunskap om deras egen historia. Samtliga intervjuade tror även att det skulle finnas ett intresse hos turisterna att få veta mer om landskapet och den gamla bondekulturen på Gotland.

- Hur skulle detta kulturarv kunna förmedlas?

Lokalbefolkningen som är medlemmar i hembygdsföreningarna tror att någon form av utbildningsinsats, i form av t.ex. studiecirklar, skulle göra folk intresserade och engagerade att hitta någon form av sammanhang. Dels för att lyfta bygdens kulturarv och dels för att kunna förmedla det till en ökande turism. De professionella har ett liknande perspektiv där de vill se ett större sammanhang. Det finns ingen exakt bild över hur detta sammanhang kan ta sig uttryck, men tankarna kretsar kring hur man ska kunna förstå Lina myrs historia i ett större perspektiv.

Att bara förmedla olika platser via skyltar utplacerade i landskapet, som det utförts på vissa håll tidigare, upplevs av flera intervjuade som omodernt och inskränkt, då platserna riskerar att bli isolerade fenomen. Med en turistled finns möjligheten att nå ett sammanhang. Det finns en önskan hos de intervjuade att besökarna ska kunna förstå hur landskapet sett ut en gång i tiden och varför det ser ut som det gör idag. Detta leder tanken vidare till att inte bara fundera över vad landskapet betytt förr, utan vad det betyder för oss människor som lever idag. Kanske är det just ur det perspektivet som ett sammanhang kan växa fram? Bondekulturen som utvecklades under århundraden kring Lina myr, kanske kan förstås bäst genom att visa på

förändringarna och deras tankegrund?

- Finns det ett intresse för en turistled kring Lina myr?

Intervjusvaren visar att det finns ett stort, övervägande intresse för en turistled kring Lina myr. 19 personer av 20 har svarat positivt. Det avvikande svarsresultatet ”tycker det verkar väldigt flummigt” kan vid en första anblick verka negativt. Men denna invändning är allt annat än negativ. Frågan vänds på ett provokativt men meningsfullt vis: Vad skulle syftet egentligen vara med en sådan turistled? Bara för att det finns en turistled kommer det inte attrahera fler besökare. Som utbrytare av ett nästan helt positivt analysresultat, ritar denna avvikare grundskissen för hur en väl genomtänkt plan måste se ut. En nödvändig förmedlingsstrategi som manar till eftertanke och klarsyn. Frågan om projektets mening ställs här på sin spets. Personligen tror jag att initiativtagarna till projektet på detta vis måste se sin egen roll som aktörer inom fältet Lina myr och ta ansvar för grundidén. Det måste i ett tidigt skede finnas en klar formulering till syftet; Vad exakt är det som ska förmedlas och varför?

- Hur skulle ett samarbete mellan institutioner (som t.ex. Gotlands Museum, Länsstyrelsen, Uppsala Universitet) och lokalbefolkning/ hembygdsföreningar kunna se ut?

De största orosmomenten inför upprättandet av en turistled hos lokalbefolkningen rör ekonomi, hållbarhet, vattenförsörjning och vägar. Samtliga intervjuade betonar samarbetet mellan institutioner/professionella och markägarna. En god kontakt med markägarna anses av alla vara den viktigaste förutsättningen för att en ökad turism överhuvudtaget ska kunna komma till stånd. Innan planerna av en turistled sätts i verket måste producent/förmedlare i samråd med bönder/markägare diskutera hur en ökad turism kommer påverka i just deras område, vad det kommer innebära på sikt, och hur orosmoment och farhågor kan undvikas.

Av de intervjuade i lokalbefolkningen, som är aktiva inom sin respektive hembygdsförening, så har alla en tanke på att ett samarbete mellan hembygdsföreningarna emellan kunde vara fruktbart för att få igång och bibehålla projektet. Detta ser lokalbefolkningen helst skulle ske med pedagogisk hjälp av Campus Gotland och eventuellt Gotlands Museum. De förväntar sig en dialog mellan dessa institutioner och dem själva, angående hur kunskapen om Lina myrområdets kulturarv ska förmedlas på bästa sätt i landskapet. Även de professionella tror att hembygdsföreningarna är en kraft som kan hjälpa projektet att bli lyckat. Här finns landsbygdens kontakter, eldsjälar och entreprenörer. Det är genom markägarna och hembygdsföreningarna som projektet måste förankras, anser samtliga av de professionella som intervjuats.

Tanken hos lokalbefolkningen är att folket måste äga projektet med stöd av myndigheter och Länsstyrelsen. Frågan att ta vidare är om det i så fall är markägarna som skulle få ersättning för arbetet med att röja och att hålla leden igång? Länsstyrelsen kan ge skötselmedel men då måste naturreservat vara inblandade. En möjlig öppning är Länsstyrelsens planer på att koppla ihop naturreservat med vandringsleder, och att kunna använda kulturbesöksplatser som en länk

mellan dessa reservat. Detta kan vara en strategi för att skapa ett nätverk av leder på Gotland, vilket kan skapa en infrastruktur för natur- och kulturturism.

Lina myr kunde på detta sätt ingå i ett större besöksnärlingsprojekt där hela Gotlands geografiska område ingår, vilket i sin tur kunde göra det lättare för projektet att få pengar. Om Lina myrområdet på detta sätt fysiskt (genom att ingå i ett större nätverk av leder) och digitalt (genom att ingå i ett digitalt system med olika rutter på hela Gotland) ingick i ett större besöksnärlingsperspektiv, kanske exempelvis aktörer som Destinationen, Regionen, Länsstyrelsen och Gotlands Museum ville vara med och satsa. Lina myr kunde därmed bli ett utsnitt, vilket blev en del av besöksnärlingsprojektets hela ekonomi, där man kanske även kunde söka fonder och andra medel. Sammantaget skulle detta innebära en större turistisk satsning där specifikt intresserade besökare kunde hitta vad de är intresserade av.

8. Sammanfattning

Lina myr på nordöstra Gotland ligger inbäddad i en unik kulturbygd, rik på fornlämningar och historiska miljöer. I årtusenden utgjorde våtmarker och myrar en central plats i öns bondekultur, där sötvattensfiske, jakt och slätter var livsnerven. Idag finns bara fem procent av våtmarkerna kvar, ett resultat av de stora utdikningsprocesserna som tog vid i slutet av 1800-talet.

Lina var den största myren på Gotland och den sista som dikades ur, vilket ledde till en häftig konflikt under 1940- och 50-talen. På ena sidan stod förespråkarna för jordbruksmoderniseringen och rationaliseringen genom utdikning. På andra sidan stod försvararna av den gamla myrkulturens bevarande med miljöfrågor och myren som ett ekosystem. Idag vittnar öns vattenbrist om att ekosystemen har rubbats då det knappt finns kvar några våtmarker i landskapet, vilka tidigare fungerade som svampar, buffertar, för en naturlig rening och tillförsel av vattenresurser.

Den långa historien och kulturarvet i Lina myrområdet är en del av gotländsk kultur många människor inte känner till idag. Dels för att mycket av det forna landskapet är osynligt då det numera utgörs av jordbruksmarker, dels för att turistnäringen har sitt största fokus på Visby. Som en del av forskningsprojektet *I Tjelvars Fotspår* har denna studie undersökt hur lokalbefolkning och professionella förhåller sig till området. Målet har varit att utröna om det finns ett intresse av att upprätta en turistled och hur arkeologin och historien skulle kunna synliggöras och förmedlas i landskapet.

Undersökningen har utförts genom intervjuer med 10 personer från lokalbefolkningen och 10 personer från professionellt håll. Alla intervjuer har spelats in och transkriberats i sin helhet, vilket läsaren kan ta del av i *Bilaga 1* och *2*, i slutet av uppsatsen.

Analysresultaten visar att lokalbefolkningen uteslutande ställer sig positiv inför uppförandet av en turistled. Med förbehåll att projektets producenter i ett tidigt stadium kan skapa en god kontakt med markägarna, och att de kan lösa de orosmoment och farhågor som finns. Även de professionella anser att projektet först och främst måste förankras hos markägarna.

De personer som är aktiva inom sin respektive hembygdsförening, har alla en tanke på att ett samarbete mellan hembygdsföreningarna emellan, kunde vara fruktbart för att få igång och bibehålla projektet. Detta ser lokalbefolkningen helst skulle ske med pedagogisk hjälp av Campus Gotland och eventuellt Gotlands Museum. De förväntar sig en dialog mellan dessa institutioner och dem själva, angående hur kunskapen om Lina myrområdets kulturarv ska förmedlas på bästa sätt i landskapet. Även de professionella tror att hembygdsföreningarna är en kraft som kan hjälpa projektet att bli lyckat. Här finns landsbygdens kontakter, eldsjälarna och entreprenörer.

Samtliga intervjuade tror att det skulle finnas ett intresse hos turister att få veta mer om arkeologin, landskapet och den gamla bondekulturen på Gotland. Att landskapet förändrats så dramatiskt i och med utdikningarna motiverar en förmedling av hur miljön sett ut innan och efter. Lina myr som historieberättare genom alla sina fornlämningar, men också som en del av

den nationella jordbruksrationaliseringen, en del av Sveriges moderna historikutveckling, är ett perspektiv som kan tänkas vara intressant inte bara för forskare och lokalbefolkning, utan även för allmänheten. De kulturella praktikerna och landskapets förändringar får i detta perspektiv ett sammanhang att bygga en turistled kring.

Utöver det historiska sammanhanget, behöver Lina myr även sättas i ett annat. Som besöksmål i ett sammanhang där hela Gotlands geografiska område ingår. Genom att ingå i ett större nätverk av leder och genom att ingå i ett digitalt system med olika rutter, kan Lina myr vara en del i ett större sammanhang, sett ur ett besöksnäringssperspektiv som tar in hela ön. Kanske är det sammanhanget som kan skapa en hållbar infrastruktur för natur- och kulturturism och därmed få en mer levande landsbygd på Gotland. Lina myrfältet behöver få en social mening i en större kontext, där hela Gotlands omgivning kan sättas i relation till varandra. Både ur forskningssynpunkt och ur turistsynpunkt. På detta sätt kan Lina myr bli ett fält, i det stora fältet *Gotlands Besöksnäring*.

9. Referenser

- André, A.M. 2001. Arkeologi och kulturmiljövård – Vad och varför? I; *Fornvännen* 2001 (96). S. 177–180.
- Andersson, J. 2008. *Skilda världar. Samtida föreställningar om kulturarvsplatser*. Linköping Studies in Arts and Science No. 453 Linköpings Universitet, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur.
- Apel, J. et al. Early Holocene human population events on the island of Gotland in the Baltic Sea (9200-3800 cal. BP), *Quaternary International* (2017), <http://dx.doi.org/10.1016/j.quaint.2017.03.044>
- Bate, J. 2011. Seven Lean Cows. I; *The Public Value of the Humanities*. Bate, J. (red.). Bloomsbury, s. 3–13.
- Björkander, C. 2012. *Lina myr – från våtmark till myrodblingslandskap. En studie om ideologier om myrmarken med fokus på tidsperioden 1920–1960*. Masteruppsats i kulturgeografi. Stockholms Universitet. Kulturgeografiska Institutionen.
- Björkander, C. 2014. Lina myr från våtmark till myrodblingslandskap; I *Gothem en strandsocken. Skrift 1. Gothems natur, geografi och tidiga historia*. Arbetsgruppen för Gothems sockenbok. (red.). Gothems sockenförening och arbetsgruppen för Gothems sockenbok, s. 56–61.
- Bourdieu, P. 1984. *Kultur och Kritik. Anföranden av Pierre Bourdieu*. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg.
- Bourdieu, P. 1986. *Kultursociologiska texter. I urval av Donald Broady och Mikael Palme*. Salamander. Stockholm.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Broady, D. Kulturens fält. Om Pierre Bourdieus sociologi. I; *Masskommunikation och kultur*, NORDICOM-Nytt/Sverige, Nr 1–2, 1988. S. 59–88.
- Broady, D. 1991. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Andra upplagan. HLS Förlag. Stockholm.
- Curman, S. & Roosval, J. 1947. *Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Gotland Band IV: 1. Kyrkor i Lina Ting*. Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag, Esselte aktiebolag. Stockholm.
- Ehn, B. & Löfgren, O. 1982. *Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv*. Liber. Malmö.

Ekengren, L. 2014. Den tidiga historien; I *Gothem en strandsocken. Skrift 1. Gothems natur, geografi och tidiga historia*. Arbetsgruppen för Gothems sockenbok. (red.). Gothems sockenförening och arbetsgruppen för Gothems sockenbok, s. 15–22.

Engberg, M. 1996. *Hörsne med Bara socken. Människan, fornlämningarna och landskapet genom sten-, brons- och järnålder*. C-uppsats i arkeologi. Stockholms Universitet/Högskolan på Gotland.

Engberg Ekman, M. 1999. *Baraberget. Ett kulturarv synliggörs*. B-uppsats i etnologi. Högskolan på Gotland.

Gislestam, T. & Lindquist, S-O. 1995. CGG Hilfelings gotländska resor. 1800 och 1801. II. Gotlands Fornsal. Visby.

Hallström, A. 1971. Boplat och gravar på Nygårdssrum i Vallstena; I *Gotländskt Arkiv* 1971. Gotlands Fornsal. Visby.

Hodder, I. 1986. *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology*. Second edition. Cambridge University Press.

Högberg, A. 2013. *Mångfaldsfrågor i kulturmiljövården. Tankar, kunskaper och processer 2002–2012*. Nordic Academic Press. Lund.

Jonsson, M. & Lindquist, S-O. 1997. *Gateway to Gotland*. Gotlands Fornsal.

Jonsson, M. & Lindquist, S-O. 1987. *Vägen till Kulturen på Gotland*. Gotländskt Arkiv 1987. Årgång 59. Gotlands fornsl. Visby.

Lagerlöf, E. & Svahnström, G. 1991. *Gotlands Kyrkor*. 4. Upplagan. Rabén & Sjögren. Stockholm.

Lindgren, C. 2013. Bortom böcker och bloggar. I; *Förmedlingens möjligheter. Några framtidsperspektiv på uppdragsarkeologi*. Rapport 2013:5. Länsstyrelsen i Stockholms län. S. 76–81.

Malmlöf, M. (red.) 2013. *Förmedlingens möjligheter. Några framtidsperspektiv på uppdragsarkeologi*. Rapport 2013:5. Länsstyrelsen i Stockholms län.

Martinsson-Wallin, H. 2014. *Arkeologisk rapport från yxboplatsen Medebys II*. Raä nr: Vallstena 156:1, Gotland. Uppsala Universitet 2014 AFRUU Arkeologiska fältrapporter nr. 4. Länsstyrelsen på Gotland Dnr 331-2437-12.

Molde, B. 1957. *Carl von Linnés gotländska resa*. Natur och Kultur. Stockholm.

Ohlsson, A. 1961. *Lina Myr*. LT:s Förlag. Stockholm.

Ohlsson, A. 1965. *Arv och Eget*. Gotlänningens Förlag. Visby.

Parker Pearson, M. 2011. The Value of Archaeological Research. I; *The Public Value of the Humanities*. Bate, J. (red.). Bloomsbury, s. 31–43.

Stenberger, M. 1943. *Das Grabfeld von Västerbjers Auf Gotland*. Wahlström & Widstrand. Lund.

Trost, J. 2014. *Kvalitativa Intervjuer*. Fjärde upplagan. Studentlitteratur AB. Lund.

Wallin, P. 2016. Korrespondensanalys- så som den användes inom fransk sociologi. 15:e November. (Föreläsning). Visby: Uppsala Universitet, Campus Gotland.

Wallin, P. Martinsson-Wallin, H. Wehlin, J. and A. Sandelin (in press). Monuments, landscape and time - New understanding of monuments and landscape transitions on Gotland, island in the Baltic Sea.

Wehlin, J. 2013. *Östersjöns Skeppssättningar. Monument och mötesplatser under yngre bronsålder*. Göteborgs Universitet. GOTARC. Serie B. Gothenburg Archaeological Theses 59. Bohus.

Wehlin, J. & Schönback, B. 2012. *En storgrav från Gotlands bronsålder. Arkeologisk undersökning vid Simunde i Hörsne med Bara socken på Gotland 1957–58*. Gotland University Press 13.

Öhrman, R. 1994. *Vägen till Gotlands historia*. Lindquist, S-O. (red.). Specialvolym till Gotländskt Arkiv 1994. Årgång 66. Gotlands Fornsal.

Österholm, I. 1984. Bosättningsmönstret på Gotland under stenåldern. I; *Gotländskt Arkiv* 1984. Årgång 56. Gotlands fornosal, Visby.

Internetkällor

Internetkälla 1: <http://folk.uio.no/ohammer/past> (Åtkommen 2017-02-28)

Muntliga källor

Joakim Andersson (Intervju 2017-01-18).

Helene Martinsson-Wallin (Föreläsning Uppsala Universitet/Campus Gotland 2016-09-08).

Patrik Rönnbäck (Intervju 2017-01-19).

Paul Wallin (Föreläsning Uppsala Universitet/Campus Gotland 2016-11-15).

10. Appendix.

10.1. Bilaga 1. Intervjufrågor och svar. Lokalbefolkning.

Frågor - lokalbefolkning.

1. Kan du presentera dig själv? Ålder, utbildning och yrke?
2. Hur längre har du bott (varit verksam här)?
3. Vilken relation har du till din hembygd och vad vet du om historien här?
4. Finns det några särskilda berättelser som skulle vara viktiga att lyfta tycker du?
5. Vet du vilka fornlämningar som finns i området?
6. Finns det någon fornlämning som betyder något särskilt för dig? T.ex. om du var där och lekte som liten, eller någon annan upplevelse av platsen?
7. Känner du till några arkeologiska utgrävningar som utförts i omgivningen?
8. Vad har du för utkomst? Anknyter den till din hembygd?
 - I så fall, hur ser du på din utkomst nu och i framtiden?
9. Hur är det med turisterna, verkar de vara intresserade av platsen?
10. Skulle du tycka det var intressant om det kom in mer turister i det här området?
11. I så fall, har du några idéer om hur man skulle kunna utveckla turistnäringen i området?
 - Om arkeologin och fornlämningarna skulle kunna utvecklas mer?
12. Vad anser du om att anlägga en turistled för att förmedla kultur- och miljöarvet, cirka tre mil runt Lina myr-området? Skulle det vara positivt eller negativt för dig?
13. Om detta skulle vara intressant, hur tror du ett sådant projekt skulle kunna stödjas på bästa sätt? Både från professionellt håll, (t.ex. Länsstyrelsen, Regionen, Campus Gotland) och från allmänhetens sida?
14. Har du några egna förslag eller idéer kring utvecklingen av en turistled? Finns det några särskilda berättelser att lyfta tycker du?
15. Vad vet du om Lina myr?
16. Känner du till konflikten om utdikningen och i så fall, hur ser du på saken?

Svar - lokalbefolkning.

Tobias Björk, Gothem Hinser:

1. Född 1971. Utbildad systemutvecklare. Jobbar på Payex i Visby som systemspecialist.
2. Permanent sedan 2009. Morfar byggde huset 1946. När morfar dog tog mamma över huset. Jag tog över huset efter mamma 2006.
3. Bodde i Visby som barn men var här ute mycket på somrarna. Känner inte till nutidshistorien i Gothem särskilt bra eftersom jag flyttade hit permanent först 2009. Men historiska platser som t.ex. Majsterrojr, Tjelvars grav och Gothemshammar känner jag till. Jag sitter i Fiberstyrelsen och det var ganska besvärligt faktiskt med alla R-

tecken på kartorna. Men det gick bra, vi fick hjälp av Per Widerström på museet som tog fram kartor åt oss. Relationen till hembygden är att familjen på mormor och morfars sida bott länge i bygden. Jag vet att de bodde uppe på Aronsvägen förut men där brann det ner sen och de flyttade hit 1946.

4. Det finns ju lite raukar uppe vid biotopen. Sen finns det en smygväg i skogen mellan åkrarna från Majsterrojr till Tjelvars grav. Jag vet att grannen brukar köra fyrhjuling där emellan ibland. Halvvägs upp till röset finns det gamla begravingar också. Vid Tjelvars grav finns det två höjder varav en har varit fornborg tror man och den andra har raukar.
5. Ja det är ju Tjelvars grav, Majsterrojr och Gothemshammar som är de stora fornminnena man känner till.
6. Nej jag lekte mest i ruinerna i Visby och när man var här på somrarna tyckte man röset (Majsterrojr 2 km) låg för långt bort. I skogarna här omkring lekte man. Men jag vet att min mammas bröder, mina morbröder alltså, gick och letade skatter i röset. Det var grannen också som berättade om en sägen som säger att det skulle funnits en rövarhåla, en grotta för att gömma skatter, nära Tjelvars grav.
7. Nej. Inte vad jag kan komma ihåg i alla fall.
8. Vi har ju biodlingen här. Vi har en bigård uppe vid Tjelvars grav, en vid Gothemsån bortåt Busarve, en utåt Hangre och så en i Vallstena också. Sen säljer vi honung hemma på gården i vår gårdsbutik, där säljer vi även kombucha och salvor. Vi får ha skylten uppe mellan 15 maj och 15 september, men vill någon handla annars går det också bra. Den här inkomsten är ju inte livsnödvändig för oss i nuläget men det är ju egentligen det man vill hålla på med. Så i framtiden vill vi satsa på att utöka. Jobba mindre i stan och jobba mera hemma om man säger så.
9. Det går i vågor tror jag. För något år sen åkte många bussar upp till röset men i år var det ingen som jag såg. I Åminne är det ju mycket turister. Mycket av de är väl sommargotlänningar. De som handlar av oss är mest sommargotlänningar eller turister och vi får nya återkommande kunder varje år. Gotlänningarna i sig är lite snålare och köper hellre honung på plasthink (skratt).
10. Både och tror jag. Man är ju rätt bra trött på folk i slutet av sommarn. Och den vägen som är här. Länsstyrelsen tar ju bara hand om vägen bakom min lagård och utåt Majsterrojr. Klipper gräs och sköter den osv. Men från lagården ut till stora vägen tar de inget ansvar. Vägen dit blir ju jåkligt illa tillgången när turisterna kör ut i bil mot röset. De borde ta ansvar även för den sträckan. Särskilt om man vill utöka turismen här. Snöröjningen har Regionen hand om. Samma sak där. De röjer inte heller från stora vägen till min lagård. Blir det mer turister som kör bil måste det bli bättre underhåll och Länsstyrelsen måste då ta bättre ansvar. Det är ju tyvärr lite problemet med Gotland överhuvudtaget. Man tjänar pengar på turisterna men man har svårt att ta hand om alla turister och allt vad det innebär. Sjukhuset går ju t.ex. på knäna och sophämtningen blir eftersatt eftersom det kommer så mycket folk. Kollektivtrafiken läggs ner istället för att byggas ut osv.
11. Åminne är ju en badstrand. Sen har vi de stora fornminnena Majsterrojr, Tjelvars grav och Gothemshammar som är den mest anonyma av de tre. Där skulle ju vara intressant att få ut mer information och i så fall skulle ju den lilla grusvägen som går ut dit också

behöva fixas. Sen vid Tjelvars grav, hur lockar man dit folk? En glasskiosk eller vadå? I så fall skulle man ju göra så att fornminnena ingår i ett större sammanhang liksom. En guidebok t.ex. som berättar och så får folk gå runt till fornminnena och tycka det är roligt att komma dit. Och blir det så att fler folk går mellan de olika platserna så kanske det kan bli en näring kring det också. Det hade varit jätkligt häftigt med en ridled runt t.ex. Eller vandring, cykelled, tex intressecykling med mountainbikes där man kunde ta sig småvägar mellan Majsterrojr och Tjelvars grav istället för stora vägen osv. Kanske anlägga ett vandrarhem i omgivningarna?

12. Både och. Det beror på hur man gör det. Om folk bara dånar fram i sin bil mellan pitstoppen skulle det slita mer än vad det ger. Särskilt på småvägar som t.ex. den som går in här, vid vårbruket osv. så är det ju stora tunga traktorer som kör, då kan det ju vara farligt t.o.m. att köra här, t.ex. en cykelled. Då måste man ju ha en annan väg. Nån led emellan så inte folk blir ihjälkörda. Det får ju inte ställa till problem för bönderna i trakten, t.ex. vid skördetid. Hur man gör det. Fokus på tid, hur man tar sig, t.ex. en kajakled från Åminne runt Gothemsån kan ju också vara något. Hursomhelst, ett bra grundarbete bakom krävs om det ska till en turistled.
13. Man måste fråga bönderna om det finns alternativa vägar, även fundera kring årstider med snöröjning osv. Guidade turer eller köpa en talbok. Ett större sammanhang som ger mening måste byggas upp. De enskilda individen får inte komma i kläm. Det skulle t.ex. inte vara så roligt att bo här om 40 bilar körde förbi varje dag. Det är ett stort ansvar för Länsstyrelsen att axla tror jag. Regionen ser ju bara vad det kostar, inte vad man kan vinna.
14. De tre fornminnena här borde vara tillräckliga berättelser. Via en duktig historiker kan man kanske sen knyta ihop de här tre platserna. Man måste ta väldig hänsyn till biotoper här uppe också. Hur man utformar de här lederna blir jätteviktigt. Kan man få en konsensus mellan fornminnen och biotoper i området kunde det ju vara intressant. T.ex. ovanlig mossor vid Åminne, raukar-gravar, att man kunde hitta en vettig koppling i vissa fall. Man vill undvika bilar så mycket det går. Kanske en stor parkering vid stora vägen sen får man gå, cykla, häst och vagn eller vad fan som helst. Vattenvägen via ån blir nog lite lång om man ska paddla. Men till Majsterrojr t.ex. skulle det ju gå.
15. På andra sidan Nybro mot Vallstena. Åkrarna som går där. Efter utdikningarna är det ju ingen myr där och vatten från ån svämmar ju ofta över på åkrarna. Jag vet att bönder i området bildat en vattenförening. De rensar ju ån med hjälp av grävare ibland. Ifrån Lina myr och hela vägen ner nästan fram till vår mark har de röjt i ån för att få bort vatten. Med tanke på Gotlands vattenbrist är det ju en ren katastrof att hålla på så där. Det har funnits krafter i den där föreningen att göra om så att man gör stycken av åkrarna som en myr och så flyttar man det där stycket. Man låter en åker flöda över ett antal år så den blir mer myrlik, men de äldre bönderna har varit emot det eftersom det tycker att ”vi har ju dikat ur det här för att få bättre åkrar”. Men det finns väl många yngre också som bara ser den direkta vinningen och hellre har en åker än att låta den flöda över. Men man kan ju tänka att Östersjön hade mått bättre av det, ån hade mått bättre och även åkrarna av att ta emot det vattnet ett tag. Då behöver man ju inte göda dem, de har ju redan fått allt gödsel som runnit från Roma. Kanske hade vi då fått lite renare dricksvatten i vår del av ån. Ån fyller ju på grundvattnet här och det är mycket e-koli

och annat skit, övergödning och sånt som åker med. Ändå är ju bönderna fantastiskt duktiga på att bara lägga ut så mycket gödning som behövs, men trots det kommer det ju mycket skit, fosfor och annat sånt.

16. Nej inte mycket men jag vet ju att det inte var alla som tyckte att det skulle dikas ut. Inte fan borde det dikats ut. Såklart att de som ägde mark gärna ville bruka den marken. Men torv och annat som myren gav är ju också viktig. Jag vet inte om man kan återskapa bitar i alla fall som gick att flytta. Sen finns det väl många här i Gothem som kan mycket mer om det där.

Karolina Björk, Gothem Hinser:

1. Född 1974. Utbildad synpedagog. Driver eget företag i synpedagogik hemifrån och är dessutom lantbrukare på deltid med biodlingen som jag har tillsammans med Tobias.
2. Vi har ägt huset sen 2006 och bott här permanent sen 2009. Så jag har varit verksam här sen 2009. Aktiv jordbruksverksamhet sen 2010.
3. Jag vet rätt lite. Platsen upplevs inte för mig som så hysteriskt historisk. Det är inget som syns i alla fall. Jag upplever det inte som något speciellt här förutom att det är Gotland.
4. Jamen jag tycker ju egentligen att Tjelvars grav är väldigt obemärkt med Tjelvar och sagan och allt det där. Det står ju en skylt däruppe men det är kanske lite torftigt.
5. Ja några vet jag väl. Det är Tjelvars grav, Majsterrojr och Gothemshammar. Men det är väl det enda jag har koll på. Baraberget, ödekyrkan och offerkällan där känner jag till också.
6. Nej inte på det viset.
7. Nej.
8. Biodlingen. Vi har ju bikupor upp emot Tjelvars grav. För framtiden vill jag att vi expanderar biodlingen och gårdens möjligheter. Så är det absolut att vi tänker. Det är den verksamheten vi vill trappa upp.
9. När vi pratar med turister är de här för att handla men de pumpar ju oss på omgivningen. Så vi blir ju lite turistvärdar. Åker man på cykel och ska handla nånting tipsar vi alltid om ställen, t.ex. att fågeltornet är fint på kvällen och andra saker. Så vi fungerar ju faktiskt som en turistinformation här. Vi har en liten broschyr från turistföreningen på olika naturreservat på Gotland som är superbra. Den ges inte ut mer men en broschyr är verkligen vad de frågar efter när de kommer och vill veta mer om omgivningen. En tysk kvinna t.ex. åker bara hit till östra Gotland för att hon söker just lugnet här och inte vill vara i Visby. Hon söker det andra. Om det fanns mer iordninggjorda platser här t.ex. övernattning vid Tjelvars grav, vindskydd eller vadsomhelst, så skulle man ju tipsa om det. Det skulle kanske vara bättre om det var mer iordninggjort, ja t.ex. ”det här är en runda på tre kilometer, eller det här är en runda på sju kilometer om ni hellre vill det”. Så att man kan ge dem något mer. Nu kan vi ju inte säga hur långt det är alltid. Det borde alltså vara mer iordninggjort. Ta t.ex. Vitvärn, raukområdet vid Folhammar i Ljugarn, där är det jättebra iordninggjort. Har man tipsat om det har ju folk blivit jättegglada. Eller tipsa om enkla grejer t.ex. åk till Bungemuseet och sen kan ni fika där osv. Då blir de jättegglada.

10. Ja absolut. Rent krass är det främst sommargotlänningar som handlar. Att sälja direkt till kund är ju det vi tjänar mest på så för oss är det jätteviktigt med turister här om vi ska driva det och få lättare vinst. Man ska inte heller underskatta att turister tycker det är väldigt trevligt att stanna till vid en gård. Det tillsammans med tipsen är värdefullt.
11. Ja det tror jag, Nu känns det väldigt magert. När du säger att ni identifierat det här som en väldigt intressant historisk plats fattar jag egentligen ingenting. Jag kan inte se något sammanhang, ”jaha där är ett röse” och så står det lite på någon skylt. Det är för torftigt. Det hänger inte ihop på något vis. Sammanhang saknas. Själv var jag ute och gick och upptäckte en jättefin svärdsliparsten, och det vara bara för ett år sen. Tre stycken när man gått förbi en åker längs åkanten. Där vara bara en liten murken skylt om en järnåldersbosättning, och så står det ”och där ska det finnas en svärdsliparsten”. Ja och då var det bara att gå in och börja leta, för man får ju leta. Jag tänker att det ska vara mer tillgängligt. Om man inte t.ex. vet hur långt det är, vad man ger sig in på när man med sin treåring letar efter en svärdsliparsten, kan det bli jättejobbigt. Man måste veta det om man inte vill bli trött och grinig. För det är ju häftiga grejer. Man kan exempelvis göra det barnvänligt med en affisch, som en skattkarta, med olika punkter så ser man hur någon målar bilden av någon som slipar, och så får man leta upp stenen sen, så att man får använda fantasin. Man gör något visuellt av det.
12. Jättepositivt. Jag tror också att vi som bor här skulle använda den. Folk skulle tycka det var trevligt. Det finns ju redan nu t.ex. Grandagen vid Tjelvars grav där man träffas och sjunger julsånger 11 december och får hugga gran. Vårfester i ängen med sång och picknick. Så platser som dessa används ju.
13. Om de som bor permanent har turistinformation, t.ex. broschyrer, upptryckta på gårdarna kan de dela med sig information till folk som hyr boende osv. Informationsbiten. Gårdsbutiker kunde ha affisch, guidebok etc. Informationsmöten till de boende där t.ex. folk från museet kom ut och berättade vad som finns här. Då hade ni kanske 50 nya ambassadörer. Görs det på ett bra sätt så kommer folk på sådana tillställningar i bygdegården med fika eller liknande. Ortsbefolkningen används ju av turisterna när de frågar. Jag upplever i alla fall själv att jag är väldigt mycket turistinformatör.
14. Det är väl egentligen Gutasagan jag tycker man ska slå stenhårt på för den har det där magiska Gotland i sig. Den är ju jättelite utnyttjad. Varför utnyttjar man inte det? Är Tjelvar en man eller kvinna t.ex. När kom hen? (Skratt) Haha ja... Det utnyttjas inte alls.
15. Jag har ingen koll på sträckningen. Jag förstår att en sjö funnits och att den blivit utdikad. Jag har tänkt på det att det kan ha varit häftigt att man via vattendraget tagit sig fram på ön förr i tiden. Och man har ju hört att det här varit en viktig plats rent handelsmässigt, då tänker jag att vattendragen varit ett medel för att träffas. Men det är svårt att förstå själv hur det kan ha fungerat. Hur har samhällsstrukturen sett ut på Gotland, det vet inte jag.
16. Jag vet inte om jag hört rätt, men att man egentligen skulle ha låtit det svämma över. Att de yngre bönderna tycker det nu men att de äldre vägrar gå med på det. Men jag vet inte om jag uppfattat det rätt. Det är också intressant vilka rättigheter folk tycker sig ha

via hävd, generation till generation, t.ex. folk som anser sig ha fiskerättigheter i Gothemsån som aldrig skrivits ner.

Christina Näslund, Gothem Nors (Hangreby):

1. Blir 54 år i år. Gymnasieutbildning i ekonomi. Det jag gör nu är att vara bonde tillsammans med min man. Vi är köttbönder och har lamm och kor. Min man sköter främst jordbruksverksamheten utomhus medan jag framför allt tar hand om kontoret och det ekonomiska. Men när det är lamning och sånt så är ju jag såklart med. Vi har ett eget fiskeläge också vid hamnen där vi bor, Hangrebod, så det har nästan varit självhushållning hos oss, med både fiske och jordbruk.
2. Ja jag har bott här i många omgångar förstår du. Född i Gothem. Flyttade till Kräklingbo när jag var tre och kom tillbaka när jag var sju år. Sen var jag efter tonåren iväg i 20 år och sen kom jag tillbaka igen. Sammanlagt har jag räknat ut att jag bott i Gothem i 30 år. Så jag har varit borta i 24 år på andra ställen.
3. Jag har fått en väldigt stark relation till min hembygd i och med att jag blev ordförande i sockenföreningen. Tyvärr kanske inte så mycket historiskt, utan mer socialt. Jag vill gärna känna att jag har ett ansvar för alla människor såhär, att jag vill ha med dom, och att vi inte ska glömma nån och sådär. Så det är nog mer den rollen jag har tagit på mig. Jag har inte riktigt tagit mig an det historiska på någon djupare nivå än, utan jag har valt människorna först.
4. Inte som jag kan komma på sådär på rak arm men jag minns hur vi var nere vid Lina myr när jag var liten eftersom vi arrenderade mark där. Jag kommer ihåg hur tråkigt jag och min syster tyckte det var när våra föräldrar skulle bärga hö, hur oändligt stor och tråkig myren kändes då.
5. Vi har ju två forntida husgrunder i närheten där vi bor som ligger väldigt nära varandra som jag hört att arkeologerna var väldigt fascinerade av. Sen finns det ju en del rösen också och så har vi en gammal hamn vid vår strand, så jag tror att vi har mycket intressant ur ett arkeologiskt perspektiv här i området. Sen känner jag ju också till Tjelvars grav och såna grejer men det som är närmast hemikring är det som fascinerar just mig mest.
6. Den gamla hamnen vid vår strand kan man se vid lågvatten och det har alltid varit spännande att tänka på den. Sen lekte vi även i järnåldershusgrunderna, tror jag att det är, när vi var små. Man visste ju inte då att man lekte i en fornlämning, men vi lekte ju hus där, vi såg ju grunden.
7. Nej det gör jag faktiskt inte. Det måste ha varit innan min tid.
8. Det är ju som sagt som bonde, och vi har även startat Gothems Handelshus vid Vitvikens strand som riktar sig mycket mot sommargotlänningar och turister. Där har vi lite mer möjlighet att få kunder. Eftersom jag är lammbonde så producerar jag mitt lammkött och säljer det och gör egna burgare osv. Jag gör även glass, bakar, och gör sylt med mera, och då hyr vi in oss här i hembygdsgården som har livsmedelsgodkänt kök. Vi är fyra delägare i det här handelshuset, en har nötkött, en annan bakar ännu mer så vi har samlat ihop oss istället för att alla ska ha gårdsbutiker. På sommaren har vi öppet på eftermiddagen och så turas vi om att stå. I grund och botten är vi bönder men det är

viktigt för oss att kunna se att kunden uppskattar vårt kött och att få den där direktkontakten. Man får en bekräftelse som man kan behöva när man är ensamarbetande. Man behöver få en liten klapp på axeln och hittills har det gått bra för oss, det är fjärde året vi håller på nu. Men det är ju ändå under uppbyggnad och jag skulle i framtiden vilja ha en mer permanent lokal, även om vi kanske inte hade öppet varje dag så kunde vi kanske på vintern t.ex. ha öppet vissa helger. Det finns ju en fara med att bara ha öppet på sommaren då folk kan glömma bort en. Det gäller att hela tiden finnas där med sina produkter så att folk tänker på en när de kommer till ön och fortsätter handla hos en.

9. Jag tycker nog mer och mer att jag känner att turisterna gillar Gothem och kommer hit oftare. Jag kör ju även själv uthyrning så bara där drar jag in en tio-tolv turister varje vecka. Det är många som hyr ut här i Gothem och det blir ju turister som kommer hit och vi har ju fantastiska stränder här. Senast minns jag att jag reagerade i somras och tänkte ”shit vad folk det är här, det är ju otroligt”. Och när det är musik i sommarkvällen uppe vid kyrkan så är det mycket turister och många sommargotlänningar. De verkar gilla lugnet här och närheten till havet samtidigt som de ofta gör utflykter till andra ställen på ön. Jag skulle nog säga att det har ökat de senaste tio åren i alla fall, det är aldrig några problem att få uthyrt på sommaren.
10. Ja det tycker jag. Kanske inte lika mycket som lokalboende som näringsidkare. Men vi har ju mycket fint att visa upp här. En kvinna som flyttat hit är tydligen något slags privatguide som tar hit lite rikare människor och visar runt dem innan de åker vidare till andra platser, och de här lite bättre bemedlade turisterna verkar vara jättenöjda och tycker det är jättespännande. Det här blir ju även en inkörsport för oss då hon tar med dem till oss. Där är det spännande med samarbetet man kan hitta i en bygd, hur man kan ge turister upplevelser men även ge dem möjlighet att köpa lite mer genuina saker, t.ex. få uppleva att ”så här ska kött smaka”.
11. Det där har vi diskuterat jättemycket, t.ex. det här med den nya kryssningskajen och att det ska skeppas ut med busslaster till landet, det tror vi inte så mycket på för kryssningsturisterna har ju en begränsad tid. I så fall måste man ju göra ett väldigt spännande program om de tycker att de ska vilja sätta sig i en buss och åka ut tre, fyra mil och vara här bara en kort stund. Men vi har även campingplatserna här i Gothem vilket är tur för det gör ju att vi får rätt mycket turister hit. Sen hur mycket de tittar här i Gothem, det är en annan fråga. För mig t.ex. skulle jag som hyr ut kunna ha mer information i min annons som berättar om arkeologin och fornlämningarna, för jag tror att det är en trend att folk är mer intresserade av framför allt natur, men även kultur, var vi kommer ifrån, när man kan få den där historiska upplevelsen och känna vingslagen liksom. Kanske fick jag hit även en annan sorts människor som då skulle bli intresserade.
12. Där är det ju det där ”både och”. Spontant tänker jag ”ja varför inte”. Varför skulle inte folk få komma hit och uppleva den storslagna naturen runt Lina myr? Det är ju så annorlunda mot något annat vi har på Gotland. Det här stora odlingslandskapet med de här backarna ner, det är ju jättefint. Varför ska inte fler få lov att se det? Sen tänker man ju som bonde mer kritiskt ”hur ska det nu påverka, kommer det bli si eller så... kommer

de ränna ut i skörden?”. Men som sagt, spontant tycker jag det skulle vara intressant med vandringsleder i landskapet där folk är ute och går.

13. Om det ska bli verklighet är det bönder man måste prata med därför att det är ju de som har marken där, om man nu ska få till det. Och för att sälja in idén är det väl sådana som du som kan påskina det kulturarvet vi har med arkeologin och naturen. Att man kan lyfta upp det så att vi alla kan se att ”shit vad fint vi har det här”. Skulle dock t.ex. Länsstyrelsen komma ut här och sälja in idén skulle bönderna säga tvärnej. Länsstyrelsen och bönderna är inte precis bästa vänner (skratt). Nej, det måste komma härifrån i så fall med sockenföreningen i samarbete med t.ex. Campus Gotland eller Gotlands Museum eller liknande. Att vi t.ex. väckte en sån tanke och kollade upp ett bra vandringsstråk och även samarbetade med Hörsne och Vallstena hembygdsföreningar och sedan gick vidare till allmänheten och pratade med dem. Att också ha folk härifrån som kunde berätta egna historier som t.ex. ”när min farfar levde var det så och så...” är ju det som är verkligen spännande. På det sättet skulle det ju inte vara någon nackdel med vandringsleder.
14. Nej inte några ytterligare idéer.
15. Det är ju som sagt myrmark. Den är ju väldigt produktiv när allt fungerar bra där men däremot så vet jag ju att den ofta är vattentäckt och då har många problem att få upp sina balar därifrån efter att ha skördat och så kommer det regn och så står det i vatten och så kommer man inte därifrån. Och att det är utdikat med stora djupa diken. Väldigt insatt i Lina myrs historia är jag inte utan jag ser det mer ur bondens perspektiv att det är häftigt att det är ett så stort område och att det är så många delägare inne i detta område. Vi arrenderar ju mark där även nu och när man ska köra dit så bara kör man och kör, det är så mycket åkrar! Det känns som ett stort kooperativ där alla har sina myrmarksbitar som de fått en gång i tiden. Vi arrenderar ju bara för att hämta ensilage men det är hursomhelst fantastiskt med alla de här åkrarna.
16. Nej jag har inga sådana minnen och har inte satt mig in i det, men jag vet ju som sagt att det är utdikat och att det är rejäla diken, och det kan jag säkert tänka mig att det var konflikter kring de där diken. Men om det nu var så att man bråkade om diken så fick ju alla sätta till mark för att det skulle bli de här diken, och jag kan ju inte riktigt förstå om nån då var emot det, för det måste ju ha varit ännu värre där innan det blev utdikat. Det är ju frågan om man överhuvudtaget kunde odla därnere faktiskt. Men då tänker jag bara på det som åkermark. Och det är klart, innan utdikningarna var det väl mest vatten där med fiske, och när man dikade ut försvann ju fiskedelen, även om den fortfarande kan stå i vatten många gånger. Men nu när den står i vatten så är det ju ett problem.

Carin Nicklasson, Vallstena Rum:

1. Jag är 67 år, pensionär sen två år. Jag har arbetat som yrkeslärare på Barn och Fritid på Visbygymnasiet.
2. Jag flyttade hit 1974 och har bott här sen dess. Jag är uppvuxen i Kräklingbo men flyttade hit när jag och min man gifte oss.
3. Jag är ju en sockenmedlem och på det viset är jag knuten till bygden. Nu är jag engagerad vid Hembygdsföreningen och vi håller på med lite forskning faktiskt, ingen

arkeologi direkt utan mer i närtid, med släktforskning på gårdarna här i Vallstena. Målet är att det ska bli en sockenbok så småningom men det är ju ett jättejobb och vi får hoppas att vi kommer så långt. Vi undersöker hur det såg ut här i socknen, hur gårdarna låg på 17–1800-talen och släktforskar i husförhörlängder osv. Det är väldigt spännande att försöka reda ut olika förhållanden och få saker att falla på sin rätta plats.

4. Ja jag vet ju att du har läst Arvid Ohlssons Arv och Eget och där tycker jag det är många fina berättelser med intressanta människoöden. Du nämnde det här med fattigstugan t.ex. och i vår forskning av husförhörlängder ser vi att vissa människor hamnade på fattigstugan när de blev gamla och så dog de där. Han har också skrivit om hur det fanns en marknad här en gång i tiden, som slutade på 1920-talet. Det är ju också en sån där grej som är lite spännande. Sånt där finns det ju hela tiden. I nutid t.ex. så landade ju ett flygplan ifrån Lettland eller Litauen, som landade här uppe på en åker vid Hägvalds på 1980-talet. Det är ju nutidshistoria men det är ju sånt som fastnar i folks medvetande här i bygden. Sen finns det ju jättemycket fornlämningar överallt här. Man är ju medveten om att man bor i en bygd som är rik på fornlämningar, men gemene man reflekterar nog inte så mycket över det, utan det är en del av vardagen, det är bara så.
5. Ja vi har ju tittat på kartor och de finns som sagt överallt här. Bland annat på den här gården finns det gamla stenar, gravklot förmodligen, som hittades här.
6. Nej inte någon speciell så.
7. Jo det har ju varit grävningar här på Vallstena Rum. De grävde t.ex. ut en skeppssättning här för några år sen. Vid Gudings åkrar har de också hittat en massa vapen och andra saker. De hade även en utgrävning uppe vid Bjerge för ett antal år sen.
8. Nej jag var ju yrkeslärare på det som nu heter Barn och Fritidsprogrammet så det kan jag inte säga.
9. Vid kyrkan är det alltid turister på sommaren och vi har precis tvärs över vägen här ett sojde, tjärkok, och dit kommer inte bara bygdens folk utan även sommargotlänningar och andra som är intresserade av tjärbränning. Sen har vi också Alvena Lindaränge dit de naturintresserade kommer på sommaren. Där finns det även järnåldershusgrunder och dit kommer ganska mycket folk.
10. Ja varför inte. Gotland lever ju delvis på turismen så det är klart, det skulle säkert vara intressant. Det kan man ju knyta an till även med sin utkomst, sin försörjning.
11. Vi hade ju ett besök av din handledare Helene här på försommaren där hon berättade lite om ert forskningsprojekt, där hon tog upp det här med en vandringsled, det tror jag i och för sig inte så mycket på, det blir nog för långt. Men någon form av turistled med t.ex. digitala hjälpmedel, t.ex. en app som kunde visa historiska händelser, det tror jag på. För det är ju så att folk häromkring cyklar mycket och man tar sig runt till olika platser med bil, t.ex. här vid Lina myr då. Så det skulle säkert kunna vara ett tillskott om man marknadsför det på rätt sätt så att det får gehör. Att man valde ut vissa platser som då får utgöra utflyktsmål. Vi har t.ex. Grönhaug, gravkullen här borta som kunde vara en sån plats kanske. Det måste ju vara någon som är drivande för att det ska komma till stånd och det måste ske i samverkan förstås. Rent praktiskt kanske de olika föreningarna kan hjälpa till då, om man blir intresserade av det här. Som det är nu här i Vallstena så är ju vår hembygdsförening väldigt aktiv och i ert forskningsprojekt var det ju någon som skulle dra igång en studiecirkel, det här med utbildning tror jag kommer

göra folk intresserade och engagerade och då kan man också få fram människor som vill hjälpa till. T.ex. att röja runt Grönhaug och att det ska till parkering och sådana grejer. Någon form av insats, utbildningsinsats, studiecirkel tror jag kan få folk intresserade. För många är ju historiskt intresserade och andra engagerar sig i olika delar t.ex. namn, platser och vägar. Men det är inte självklart, utan nånting måste till.

12. Ja som sagt, om nån driver det, så tror jag det kan vara rimligt. Jag tror inte att det skulle vara någon som är negativ emot det, kanske mer neutral då. Sen får man ju tänka på hur stort intresset kunde bli och effekter av det som exempelvis nedslitning eller påverkan på naturen. Men sånt får man ju arrangera så att det inte ska behöva bli det. Om jag tar Alvena Lindaräng som exempel, så är det idrottsföreningen som har hand om det och de sköter om och ser till att parkering och toaletter funkar och på så vis kan det ju finnas föreningar som har hand om andra områden för sånt behöver ju finnas för att det ska funka.
13. Jag tror på det här med någon form av utbildningsinsats. Sen att man får någon som leder och driver på och som inte tappar sugen. Eller bara starta upp och sen lämna över till andra. Folk som fortsätter att vara intresserade. Man behöver en eldsjäl som brinner för det. Man måste väcka bygdens folk på något sätt och det tror jag t.ex. kan vara genom studiecirkel eller liknande.
14. Nej inte spontant, utan det är det jag nämnde tidigare.
15. Jag har ju läst Arvid Ohlssons bok Lina myr och den ger en jättefin bild av hur det var innan de dikade ut. Idag ser det ju helt annorlunda ut. Vi var därute med barnbarnen på utflykt dit där naturskyddsföreningen har ett område, och det är ju inte mycket kvar av det som jag förstår en gång har varit. Nu är det ju en uppodlad myr. Vad det nu blir av det så småningom med vattenstånd osv. Men det är en spännande del av bygden med både fåglar och fiske och mark med starr som man förr skördade till gårdarna. Jag vet ju också att folk som hävdar mark där har hittat rester efter gamla båtar vilket visar på att det har varit ett annat liv här länge. Och man kan ju också fundera på hur bygderna ligger där, det är säkert från långt tillbaka. Här i Vallstena har vi ju Nygårds och Medebys, Medebys betyder ju mitt i. Så det måste ju haft en betydelse långt tillbaka i tiden, den där byn, det grannlaget. Och där finns ju fler gårdar och grannlag som ligger precis vid kanten av Lina Myr.
16. Ja jag har ju läst Arvid Ohlsson och han var ju part i det hela. Idag kan man tycka att det är synd att man inte behöll den gamla fina skördemyren men sen kan man inte ha några mer synpunkter på det nu. Det är ju som det är.

Per Åke Pettersson, Vallstena Rum:

1. 73 år i maj. Utbildad byggnadsingenjör och har tjänstgjort som byggnadsinspektör på Byggnadsnämnden, arkitektkontoret, i drygt 33 år här på Gotland.
2. Med undantag av utbildningar och militärtjänstgöring så har jag alltid bott här, jag är född här. Jag bodde mina fyra första år på Medebys en/en och en halv kilometer härifrån. 1948 byggde de om och då flyttade jag hit. Min far hade huset här, han var skomakare och sotare och blev 98 år och bodde kvar här resten av livet.

3. Ja det är en hel del. Vi har ju hela fornlämningsområdet, från kyrkan ner till Medebys. Det är ett fornlämningsområde alltihop.
4. Vi har haft Högvaldsrum här där Nationalbeväringen höll till, det finns en minnessten där på vägen strax intill som går till Bara och Hörsne.
5. Ja det finns faktiskt en hel del. Vi har älvkvarnar här borta vid Grinds, en stor sten med smågropar i där de trodde att älvorna malt. Stenarna som man hittade här i vår trädgård, en stor och en mindre, har länge kallats solklot, eller solstenar som vi sa. Antagligen har de varit någon form av gravstenar. På vägen ut till Tjelvars grav, Vallstenavägen, där finns massor av skeppssättningar, sex-sju stycken inne i skogen där. Rösen finns det ju också. Gotlands största skeppssättning har varit här borta men nu är det ett grustag där, när man schaktade av hittade man gropar som stenarna tidigare hade stått i. Sen vet jag att Greta Arwidsson har gjort utgrävningar här.
6. Det var ju de här älvkvarnarna som var intressant när man var liten och gick där och lekte.
7. Ja Greta Arwidsson som sagt och Fredrik Nihlén var väl här ute och grävde och det har varit fler som jag inte kommer ihåg, som varit här. Sen har vi ju Duningsåkrarna, väster om kyrkan närmast Källunge myr.
8. Nej jag jobbade i Visby och Slite ett tag. Vi hade också ett filialkontor i Klintehamn och Fårösund.
9. Ja det är ju en genomfartsbygd till Gothems strand, Åminne. Hur mycket de stannar här är svårt att säga men Lindarängen drar ju en hel del folk. Även sojdet som vi har här, tjärbränningen.
10. Ja men då gäller det att få det bra presenterat så att folk vet vad som finns.
11. Ja t.ex. skulle man kunna ta fram älvkvarnarna, nu är det ju inväxt. Det stod en sån där triangelskylt en gång i tiden ute vid vägen, att där fanns en fornlämning, men den är borta nu.
12. Ja det finns ju så mycket att se på så det borde ju gå med en 360 dagars cykeltur runt Gotland (skratt). Nej men det borde väl gå att få till någon form av upplevelsegrej. Ute på Gothemshammar har de ju en fornborg som de hade feldaterat på 1000 år. Det är ju intressant bara det.
13. Ja det är ju bra om det är ifrån Universitetet och Fornsalen, att man kunde ta kunskapen därifrån. Det är så mycket nyinflyttade folk, ungdomar som inte vet så mycket om kulturarvet vi har här, så att de borde bli informerade om vad som finns.
14. Ja tillgängligheten måste ju vara tillgodosedd. Det kan ju inkräkta på markägare. En fornlämning som är intressant är Grönhaug, om den kunde bli utgrävd på något vis. Det påstås ju att det har varit en storhövding här eftersom den här stora skeppssättningen fanns. Grönhaug ligger ju inte så långt ifrån och de kan ju ha ett samband. Vi hade för många år sen en idé om att rekonstruera den där stora skeppssättningen men det var bara i tanken det kom så långt. Stenarna till den lär finnas i en stentun eller något sånt påstår de. (Christina avbryter: Apropå kullen, Grönhaug, så stod det på ett ställe i släktforskningen vi håller på med, så stod det om en man där, att han var tidigare gravplundrare, och det kanske var en av dom här som Arvid Ohlsson beskriver, som åkte fast efter att ha försökt gräva sig ner i Grönhaugkullen och som faktiskt blev anmäld och fick någon form av straff för att de hade plundrat den här graven. Det kan finnas

trådar tillbaka som kan vara av intresse om man ska bygga upp någon historia kring det). Ja, och vi har ju även en liten plundrad fornlämning här som är utgrävd i mitten, någon gammal grav.

15. Ja de började väl dika ut den -48 tror jag. Jag har ju sett den stora traktorn, plogarna med stora väldiga plogskär som vände ut och in på myren. Sen var jag med när de byggde vägen ut till Lina myr och det är grus från därifrån skeppssättningen var, grustaget därifrån. Vad de sa så åkte nog åtskilliga skelettdelar och dödsallar med där ut, i vägen, som ligger där. De tog ju bleke därifrån myren, det man gör cement och bruk av, jag tror det var sju meter djupt. Bleke kunde man också använda för att göra rent kläder med, om man t.ex. fått kåda eller tjära på dem.
16. Jag sa när jag var yngre att det var det sämsta de kunde ha gjort, att dika ur, för det var ju träsk och fågelmyr och där fanns ju Enkelbeckasiner, som vi kallar för Russgauk, Brushanar och sånt i fågellivet. Men vi hade ju mark i myren så det skulle man ju inte yttra sig om, vad man fick tillbaka då. Men nu bör de ju dämna upp den så att inte allt vatten rinner ut. Så det blir lite stadga i den där. Vid skogsgläntan där borta ser vi ända bort till Linaburgen, vallen där vid Hörsne, och där har vi sjöutsikt ibland.

Bo Hammar, Hörsne Line 741

1. Jag fyller snart 81, jag är biolog från början och genetiker. Sen har jag varit lantbrukare här på Gotland i 35 år. Jag har även jobbat i Övertorneå som ekolog i det första ekokommunprojektet i Sverige, och som lärare på Säveskolan, Komvux och på fängelset. Ganska mångsidigt så att säga. Tidigt i min ungdom innan jag riktigt hade bestämt mig så jobbade jag på varvet i Karlskrona också och reparerade ubåtar och isbrytare. Det var skoj att hålla på med det där också. Trädgårdsintresse har jag haft från början och har försökt sen jag kom till Gotland att få till stånd ett förnuftigt uppbyggt klonarkiv för de gotländska äpplesorterna som många är helt unika här. Jag fick igång ett litet sådant på Lövsta och det skulle Fornsalen som det hette på den tiden ansvara för, men de har gjort skit av det. Jag hade en student nere i Lund som hette Agneta Herlitz som hjälpte till med det här och det byggdes upp på Naturskyddsföreningens mark här i borta i Hörsne litegrann men sen gick hon bort och sen var det inget intresse från det hållet heller. Nu håller jag på tillsammans med en annan person och vi har gett oss fan på att det ska hända någonting. Jag har skickat ner en del material till Åke Turidsson nere i Skåne, han är alltså ordförande i Sveriges Trädgårdssällskap, och han kan och begriper vad det är frågan om. Han har sagt att jag för säkerhets skull ska skicka över det till Julitta också, de är ju i Mälardalen men borde kunna avsätta ett område för gotländska sorter också. Det är väl Nordiska Museet som äger Julitta nu. Jag fick inte jobb där förresten för jag hade fel kön (skratt). Men hon som sköter det är jättebra.
2. Från början kommer jag från Blekinge, det hörs väl på språket, sen har jag jobbat i Lund i ganska många år, sen jag tog lic. examen där i genetik, så har jag varit här sen -79.
3. En hel del har jag iakttagit själv. En del har jag fått veta av Fritz...Ahlström tror jag han hette. Han var mycket intresserad av bygden här. Han var ordförande för en förening vi hade här också. Han har berättat en hel del om vad han har sett här. Sen hade jag kontakt med Karin Jansson här nere i Hörsne. Hon kom hit innan Lina myr var dikat. Hon var

fågelintresserad och var väl en utav Sveriges främsta ornitologer. Hon var duktig fotograf också och lämnade ett stort bildmaterial som hon bad mig lämna in på Läns museet här inne. Så jag och en av hennes arvingar åkte in med det materialet och lämnade över. Där har du bildmaterial om hur det såg ut här innan dikningen. Bl.a. så, det jag minns just nu, är Lina träsk här nere som var en öppen vattensamling, där finns det bilder på hur några personer är ute med båt. Sen minns jag också att hon har en bild på en rödspov, den häckade faktiskt här när vi kom hit, men sen så har, jag iakttog två par av rödspov här, fågeldirektiven från EU, som har fridlyst kråkorna, de har ju gjort att många av de här fåglarna i stort sett försvunnit från Lina myr nu. Kråkorna plockar ju äggen. Tyvärr är det så men man får följa lagarna.

4. Det är ett gravfält här borta där kossorna går. Det är gravhögar som inte är utgrävda såvitt jag vet. Det finns en fornväg som går upp där också. Jag träffade ett äldre par där en gång, jag tror vi jobbade med att sätta stängsel där, de hade brukat just den lilla rutan mark där. Mycket mager jord. De hade odlat råg där förut och plöjt. Precis i kanten av fornvägen där berättade mannen att han en gång plöjt upp ett skelett som han sen petat ner i jorden igen och en statyett som han tagit med sig. Han var släkt med de som ägde den delen av gården. Det var två gårdar intill varandra, de är ihoplagda nu. Förutom den skogen, den sålde de ifrån. Men det här är 25 år sen nu och jag minns inte vad de hette, de är förmodligen döda nu. Jag har grävt ner en vattenledning dit bort så att djuren får vatten men när jag skulle in i den hagen, då ville jag inte gräva själv utan tog ut en ansvarig från Länsstyrelsen. Han var med och tittade på så jag inte grävde sönder någonting och det gjorde jag ju inte. Men då tipsade jag om att jag på vägen hit sett lite tecken med mörkare jordpartier nere i det orörda. Fritz berättade att på den sidan hitom det där lilla huset, där har stått en väderkvarn en gång i tiden. Så det kan vara stolphål efter den, jag vet inte riktigt. Den hitre gården, ursprunget, den har varit just intill det där lilla huset. Hitom det där lilla huset har också funnits ett 1700-talshus av den där raka gamla Gotlandstypen. Av någon anledning så revs det, faktiskt 1917–18 nånting sånt, har jag fått veta av den gamla klockaren här nere som inte lever längre. Intill det lilla huset har jag sett märken efter den gamla lagården och en bit ut på åkern, där låg lite stenhögar och det var hörnorna på det huset där de hade tröskvandringen. Lagerstenen har legat ända till nu i år på sin plats, men nu har jag tagit hem den och lagt den här för att de rationella lantbrukarna som tar över nu, de river ner alltihopa. Men jag vet exakt var den låg.
5. Det är dessa gravhögar som finns här på Piggträdåkern. Den är gammal. Pärönträd kan ju bli väldigt gamla, minst 3–400 år gammalt tror jag det är. Gravarna gissar jag är från bronsåldern. Bronsålder eller vikingatid, men inte äldre. Längre bort åt det hållet, precis innan du kommer fram till gården, den som det står Line gård på en skylt, där är en gravhög, ganska stor. Line gård har varit en riktig gård en gång i tiden men sen sålde de den och nu är det bara uthyrning där och så har de lite skog till den, men det är väl mest för vedens skull. Skylten är uppsatt för att det lockar ju kunder. Men vid gravrösen till höger om vägen, vid den övre delen, jag tror det är fem-sex stycken, kan man t.o.m. se kantstenarna på någon utav dem. Det är där djuren går. Mitt emot på nedre sidan av vägen ligger ett röse till, väldigt nära vägen.
6. Nej, bara dessa iakttagelser som jag har gjort.

7. Inte här men bortåt Vallstena vet jag. När man kör förbi Vallstena finns där en skarp kurva, nere till vänster har det varit grustag och området där omkring var ett gravfält. Där har jag varit och pratat med dem som grävde ut och även fotat en del.
8. Vi håller på att sälja gården där borta, den har adressen 731 och ligger 900 meter bort, men vi har styckat av så pass mycket att vi måste sköta betesmarkerna här med lite köttdjur. Vi är ju i den åldern att vi ser inte så hemskt långt framåt men så länge vi är pigga så håller vi på. Förr hade vi 35 mjölkkor och då var det en av de större gårdarna här. På den större gården där borta lånar jag nu ut marken till ett par lantbrukare. Jag har ingen inkomst från det men jag har ett så kallat gårdsstöd från EU. Det täcker kostnaderna för gården och de får fodret gratis. Vi har försökt sälja gården som helhet då den skulle kunna bära för någon som t.ex. vill vara lammbonde, då det finns mark och hus och sådär så man kan leva på det, men ingen har nappat. Så detta året får vi sälja det styckat då jag har kunder till marken och då blir förmodligen boningshuset sommarstuga. Det är sorgligt. Nu är jag stygg här, men det politiska målet här på Gotland tycks vara det att de ska bo inne i Visby de där som ska leva på Gotland. De avvecklar så mycket som möjligt ute på landsbygden. Tyvärr. Bibliotek och skolor och annat. Väck med det.
9. Det är mycket mer trafik på vägen när det är sommar (Bos fru Karin bryter in: Ja massor.) Nu har det väl dämpat sig litegrann men i början när vi byggde huset här var det mycket turister som stannade och ville veta om huset också. Vi har ju byggt det här energisnålt och miljövänligt osv. Och inte minst de här solcellerna på taket lockar ju. Och det är inte bara svenska turister utan även ifrån Tyskland, Norge och lite sådär.
10. För ganska många år sedan, runt 1990, så var det en duktig ekonom och jag, vi räknade på detta. Vi hade faktiskt ett projekt på gång på norra Gotland där vi ville ha igång en verksamhet med utbildning osv. som skulle passa för Gotland. Vi räknade på detta och insåg att turismen här på Gotland, den går inte ihop. Därför att han räknade på helheten. Vad det kostar att transportera folk hit, vad det kostar att transportera varor hit, vad det kostar att ha de här stora varuhusen inne i Visby som måste vara dimensionerade för sommarturisterna, och sjukhuset likadant, överdimensionerat för att kunna ta emot sommarturisterna. När vi tog hänsyn till allt detta, då gick det inte ihop faktiskt för den enskilde gotlänningen. Utan vi måste betala så pass mycket, vi har ju en hög kommunalskatt. Så illa var det. Jag ser det inte som lämpligt att vi tar hit en massturism. Vi kan se hur det var i somras. Vattenbrist. Turisterna måste ju bada och duscha t.ex. Kvalitetsturism istället, det skulle kunna gå. Jag har guidat litegrann här och jag hade t.ex. ett par från Tyskland på naturguidning här vilket jag har fått reda på att de var mycket nöjda med. Ut på ön istället för att samla allt i Visby. Den där kryssningskajen är jag mycket tveksam till.
11. Ett par saker. Naturturism. *Den Gotländska Floran* är en riktigt fin bok man kan inspireras av. Satsa på det och se till att det är duktiga människor som sköter om det. Sen har vi en entomologisk förening här också, det är också någonting att gå vidare med. När det gäller sportfiske är det skötseln av fiskarna som är viktigt. Öring t.ex. Se till att de har lekplatser. Men fisket ska vara i havet och inte under lektid. De leker under oktober-november. Fisket är nånting man kan satsa på. Det är viktigt att det då finns vatten i vattendragen. Sen 1835, när en kille från England kom hit som hette Stevenson,

sa att ni måste dika ut alla myrar så det blir åkrar, det var brist på mat helt enkelt här då, ja och så gjorde de det, och så har de inget vatten i åarna nu. De här myrarna, det var ju buffertar, som gjorde att det läckte ut lite lagom vatten hela tiden. Nu kan man komma ner i de här åarna i augusti och då ligger det en lite pöl vatten där och en liten pöl vatten där och så står hägrarna och plockar upp öringarna och smågäddor också. Nej däm upp igen så att det finns ett vattenförråd här! Vad gäller arkeologin så finns mycket kunskap här på ön man bör ta tillvara på. Och här i Hörsne kring Lina myr är ju inte så mycket utgrävt heller vad jag vet. Dan Carlsson t.ex. är en kapacitet man måste ta vara på. Man kan ju kolla upp var det skulle vara intressant att gräva, inte för mycket men punktvis. Sen kan man även låta intresserade turister delta. Då lär man upp dem hur försiktigt man måste gå tillväga. Inte på med bulldozern utan...(skratt)

12. Jag kan tala om att vi var en liten grupp som arbetade kring sånt här omkring 1990. Vi ville lägga upp såna här turistleder lite här och var med den här kvalitetssynen. Men nå det blev ingenting. Tanken var på både natur och kultur i undervisningssyfte. Så att man sprider kunskap. Men absolut, jag tror det skulle kunna vara genomförbart med en turistled.
13. Jag tror mest på Campus Gotland. Därför att då kommer det från ett område där de har vidare kunskaper. Jag skulle föredra att det gick via Uppsala.
14. Jo men det kan vara intressant med någon form av ringled runt. De outgrävda gravhögarerna här t.ex., kan man koppla dem till de artefakter som hittats härifrån och blivit inlämnade till museet, då är det bra. Man kan exempelvis gå vidare bort till gravfältet vid Västerbjers och sen gå vidare runt på andra sidan. En karta, ett papper i handen, skulle vara bra. Det pratade vi om på 1990-talet. Det finns en modell på hur man kan göra det uppe i Bergslagen, Järnringen eller nåt liknande tror jag det kallas. Där kan man besöka olika gruvor och järnhanteringsplatser. Något åt det hållet hade vi tänkt. Och så kan man ju då också koppla in biologin. Man kan ju inte leva utan biologi. Vad människor har levt av, hur de har levt osv.
15. Den har varit en havsvik en gång i tiden. Den ligger väl nu tolv meter över havet har jag för mig och den har varit en våtmark. En utav Sveriges finaste fågelsjöar. Ett litet exempel: Boberg och Frögren som var grannar här, de har gått bort nu, det berättades om dem att de var duktiga jägare och att de en gång gav sig av med hundra patroner var och den ena kom hem med mer än nittio änder och den andra knappt nittio änder. Såna marker var det alltså, Så småningom gjordes det en del dikningsförsök med tanke på att de hade dikat alla andra myrar, detta var den sista stormyren som inte hade dikats, den ligger längst ner i hela vattensystemet. Det var väl i början på 1930-talet, så var det ett möte här, just på denna gården, ett födelsedagskalas och så började detta diskuteras. Så skickades en förfrågan in till Länsstyrelsen om möjligheten att dika och de behandlade detta som en ansökan och så gick somliga av dem i konkurs. Det kostade ju pengar. Det var ju en tabbe ifrån Länsstyrelsens sida. Men sen kom det igång i mitten på 40-talet. Under den tiden hade en stor del av myren varit såld till ett engelskt företag som skulle skörda torv och göra briketter. Det finns fortfarande fundament kvar ifrån den här verksamheten, det är en damm kvar också. Så då stod det under vatten och de skulle de ut och skörda i tjärtoven här, det är en organogen jord, halvt nerbrutna organiska ämnen. De kom igång med detta 1915–16, fabriken, och skulle transportera det de hade skördat

med några pråmar in till några dammar som också finns här på andra sidan myren, och så skulle det upp och behandlas i fabriken där. Men det var under första världskriget, och det var ett engelskt företag. De hade ju brist på kanoner och annat material så de bestämde sig för att riva hela fabriken och köra hem allt järnet. Karin Jansson har skrivit en uppsats om det här i *Från Gutabygd*, från slutet av 1980-talet tror jag. Min mark var ju den lägsta punkten på hela myren och när det blev översvämning på vintrarna, då steg vattnet först på min mark. Men nu har jag skött marken på mitt sätt med vallodling och då stannar det i stort sett. Men de duktiga bönderna, de har ju odlat morötter, andra rotfrukter och spannmål, och så fort man rör om i den här organogena jorden, man plöjer, då plöjer man ner luft, och då börjar förbränningen. Det startar direkt så att nu stiger vattnet på andra sidan. Det kan vara så illa så att man inte har kunnat skörda vissa år. Systemekologen Stig Högstrand har visat att när man odlar t.ex. morötter på en sån här jord då avgår det så pass mycket koldioxid så att om bonden skulle betala samma koldioxidskatt som du gör för bilen, då skulle det kosta omkring 25–30 000 per hektar och år. Såna enorma mängder koldioxid avgår det från de organogena jordarna när man inte sköter dem på det sättet som jag har gjort. Bara odlat vall och skördat vallen. Jag har inte rört om nånting där nere. Och då står det som sagt i stort sett stilla. Men det blir mer pengar om man odlar morötter.

16. Om vi tar det historiskt. Där är ju många myrar uppåt. Jag hade en elev som undersökte hur många dikningsföretag som förekommit i Gothemsån och jag tror hon kom fram till 82 stycken. Nu var det ju inte många som var ledande, för det var ju många små, dikningsföretag. Man började dika från 1830-talet och vid detta område under senare delen av 1800-talet. Den ena dikade och sen rann det ner mer vatten till nästa, då var de tvungna att dika för att inte dränkas osv. När man började dika ur fanns det inget samband mellan utdikningarna utan varje dikningsföretag var sitt. Hade de gjort ett helt förbund hade de varit tvungna att ta hänsyn till varandra men det gjorde de inte. Och det är samma sak fortfarande. När de rensar där uppe i t.ex. Romatrakten forsar det ner vatten här och blir det då inte rensat här nere i kanalen ja då blir det översvämning här nere. De här vattendomarna som är gjorda en gång i tiden, de går inte att ändra på. Det är ekonomiskt omöjligt. Det togs upp en diskussion här en gång om Lina myr, men att ändra på vattendomen det skulle kosta tre miljoner och detta var på 1980-talet. Och det skulle bönderna häromkring satsa och det gör de ju inte. De vill ju bli av med vattnet här och senaste rensningen gick det faktiskt under vattendomens nivå. Det var nödvändigt. Nu kan de inte komma längre för just här nedanför vårt hus där är det en bergsklack. Så de är nere och kör på berget. Den ursprungliga kalkstenen här, och det kan de inte gärna ge sig till att spränga väck. Nu går det inte att dika djupare så med tiden så kommer alltihop att sättas under vatten. Men det tar sin tid. (Intervjuaren: så då skulle det inte gå att bruka åkrarna längre?) Nej. Men det skulle bli en turistattraktion av det. Det har ju också funnits idéer hos folk som är fiskekunniga där det varit önskemål om att sätta myren under vatten. Tänk om vi kunde få dit karp t.ex. Tänk vilken attraktion det skulle varit för folket. Att komma hit och fiska karp. Nere på kontinenten där har de karp istället för julskinka (skratt). Det finns ju EU -möjligheter. För det första: vi måste ju spara vatten här. Längre neråt här är det vattenbrist. Sist jag hörde var det 125 stugor och restauranger bl.a. Nu är det ännu fler. Nu håller de också på att bygga

ett permanent bostadsområde där nere. Hade man bromsat upp vatten här hade det kunnat läcka så småningom dit och kunnat hjälpa vattenbristen i Åminne och det nya bostadsområdet där. Det andra är att man kunde återställa myren. Det borde gå att få EU-medel till, just för att spara grundvatten. Jag har inte undersökt det, men det finns EU-medel till att göra viltvatten och vad var det de fick, 20 000 per hektar i tjugo år eller nåt sånt där. De ändrar alltid de där bidragstankarna men det hade ju blivit mycket pengar utav det där. Trafikverket vill ju göra bron smalare här nere vid utloppet, då kunde man ju be dem lägga en hamn där istället. Alla markägarna hade ju kunnat få betalt från start med EU-medel för att de gör den här åtgärden, att spara vatten här. Innan utdikningarna började då bromsades ju vattnet i alla de här myrarna uppströms så det har funnits tecken till att det har varit betydligt torrare här nere på myren någon gång före utdikningarna började, 1700-talet kanske. Det var en kille vi pratat ganska mycket med, Allan Kolmodin, har tyvärr gått bort nu också, men han var ju intresserad av sånt här. Han var väldigt insatt i att se bakåt vad som hade hänt nere på myren. Han berättade att han hade hittat fornstängsel nere på sina marker som tydligt tyder på att det har varit torrt långt tidigare. Och sen när de dikade, då blev det ju översvämmat alltihop. Alla de här myrarna, de var ju buffertar för vattnet. Det läckte ju ut lite så småningom hela tiden.

Mikael Kolmodin, Hörsne

1. Jag är 52 år gammal, är lantbrukare och har en lantbruksutbildning.
2. Jag och min fru tog över gården 1997 men jag har bott här i hela mitt liv och är den åttonde generationen här. Vi arrenderade ut marken för tre år sen men jag fortsätter att jobba för han som arrenderar marken. Vi kommer bra överens och har haft samarbete i många år. Huvudproduktionen vi hade var grönsaker, bl.a. morötter. Men som det såg ut då så var det sämre och sämre så vi beslutade att vi skulle arrendera ut. Min fru har ett eget företag och håller på att restaurera inne i kyrkor. Hon är stenkonservator och håller på med måleri i kyrkor.
3. Jag är ordförande i Hörsne hembygdsförening och har ett historieintresse. Min far, Allan Kolmodin, var med och startade hembygdsföreningen och var ordförande i många år tills han blev dålig, sen vidtog en annan sockenbo några år innan hon hoppade av. Då blev jag tillfrågad och då sa jag ”det får jag väl ärva då” (skratt). Det är intressant med hembygden och historien överhuvudtaget, hur allting utvecklas.
4. Det som intresserar mig mest är utvecklingen av lantbruket, hur den har sett ut under historiens gång. Vi hade en granne här som nyligen gick bort, hon var 103 år, och det är lite synd att man inte hann få mer historier från henne. Torvbrytningen som de skulle dra igång här nere vid Lina myr är också speciell. De hann ju lösa in mark och de hann mycket men sen var det stopp. Sen flyter ju Gotlands största vattendrag här igenom. Det avvattnar en tredjedel av Gotlands yta. Vi får ju vatten ända uppifrån Hejde som går ut via Hörsneån och Gothemsån som sen rinner ut vid Gothem. Så det är stort.
5. Jo, det finns ganska många. Mycket kämpgravar och gamla boplatser. Matsarve Änge t.ex. som är ett änge vi hävdar och en gammal boplatz med järnåldershusgrunder.
6. Det är väl Matsarve änge som vi i Hembygdsföreningen har hävdat nu sen vi började. Det har vi hävdat i många år nu och där firar vi midsommar osv. Sen äger

hembygdsföreningen ett gammalt litet torp med en liten lagård och tvättstuga som vi kallar för Lill-Emmas, det var två äldre systrar som bodde i en stuga som hembygdsföreningen fick ta över. Det är ett kulturarv som vi också försöker hålla i ordning.

7. Nej här har jag faktiskt inte varit med om att de har grävt. Men de grävde väl uppe i Lina har jag för mig, men det får jag låta vara osagt, för då var jag inte så gammal. Det är nånting som man har hört men inte häromkring vad jag vet.
8. Jag fortsätter nog som jag har gjort, Vi trivs där vi bor. Sen får vi se hur framtiden blir, det vet vi ju inte, vad våra barn är intresserade av. Om de är intresserade av lantbruk eller inte, det vet vi ju inte. Som lantbruket ser ut idag är det en ganska tuff tillvaro vi har. Men det har det nog alltid varit. På något sätt är vi levnadskonstnärer skulle jag nog säga. Vi får lära oss att göra så mycket som möjligt själva. Behöver vi bygga så bygger vi och behöver man göra nånting annat så gör man det osv. Ser jag till mig och min frus framtid blir vi nog kvar här så länge vi kan.
9. Det är ju inget större turistflöde just i Hörsne. Hörsne är väl som många andra socknar, det är nånting man åker igenom. Sen kan det kanske också bero på att vi är lite dåliga på att profilera oss och tala om vad som finns. Det kanske vi ska bli duktigare på. Att just få ut turisterna på landsbygden, men det är ganska svårt. Det är svårt med förbindelserna på Gotland. När kryssningar kommer till Visby är ju det väldigt intressant eftersom så mycket är bevarat, men det är svårare att få ut turisterna på landet. Det skulle kunna vara bussturer osv. men det är inte lätt. Då måste det vara något specifikt för att det ska vara intressant tror jag. Vi är lite för dåliga på att profilera oss helt enkelt. Tror jag.
10. Jo det kanske det kan vara. I så fall måste vi göra det intressant att komma hit. Vi måste profilera oss. Det måste finnas nånting som kan dra.
11. Det drar kanske bara en viss del av folket. Det måste vara mer allmänt på något sätt. Bara de arkeologiska bitarna, det drar ju bara en viss del av folket. Alla är inte intresserade. Men det kan i och för sig vara att det ändrar sig och att det blir fler som är intresserade av arkeologi och historia. Det märker man ju lite med dem som håller på med släktforskning. Fler och fler blir intresserade av var de kommer ifrån. Det syns också mer i media idag än vad det har gjort förut. Det är lättare att hitta med arkeologi och hela den biten, så det kanske kommer bli mer intressant.
12. Vi har ju en vandringsled i Hörsne. Hembygdsföreningen, Sockenprojektet, gjorde en led från kyrkan i Hörsne ner till Knuts udde som ligger precis i kanten av Lina myr där ån går. Där finns gamla svärdslipstenar vid strömkanten. Sen är det en gammal fornborg där. De gjorde en vandringsled längs med där och sen ville de göra en hängbro där men det fick de inte göra för markägaren. Då la de en rad stenar i ån så man skulle kunna gå över men det går ju nästan bara att gå på sommaren. Sockenprojektet fick pengar för det här och det måste ha gjorts i början på 90-talet när de här sockenprojekten var igång. Jag tror att anlägga en större turistled som du säger, jag tror att skulle vara positivt. Vissa kan vi nog få med oss. Där vandringsleden går idag, den skulle ju gå att göra lite längre. Den skulle kunna involvera mer, bl.a. den här torvfabriken om man nu vill. Det är inte så hemskt långt från Knuts udde till platsen där fabriken låg, 100–200 meter. Så en lite längre led skulle kunna vara intressant. Vi pratade om att göra någonting där med

Hembygdsföreningen ihop med markägaren för något år sen. Sen hade vi även kontakt med museet, Anneli Adolfsson och en annan tjej som jag inte kommer håg vad hon heter, men det rann ut i sanden. Vi får väl se vad framtiden utvisar.

13. Det finns i varje socken en liten skara människor som är med i allt. Problemet vi har idag med socknarna är att det flyttar in och ut mycket folk och vi har ingen naturlig mötespunkt längre. Förr hade vi affär och då träffade man alla sockenbor där. Det gör man inte idag på samma sätt och då får man svårt att få stöd för vissa saker för många har ingen anknytning. Då måste man försöka att göra dem intresserade. En del blir ju intresserade, en del de vet man inte ens vem det är. Ja ska man prata om stöd...Socknarna kan...I Hembygdsföreningen rensar vi ju vår vandringsled redan, det har vi inget betalt för men det gör vi ändå. Den är ju ungefär en kilometer så det blir ju lite jobb och fix och grejer. Men många tycker att det är fint och skönt att gå där och vi har ju ganska bra fågelliv där. Fisk finns ju och lite sådär. Men om vi ska komma tillbaka till den finansiella biten tror jag att om man kan få någon form av medfinansieringar så är det lättare att få med sockenborna att hjälpa till. Så tror jag. Sen om det bara är en symbolisk summa, det tror jag inte har någon större betydelse, men om det är privatägda marker då blir det ju lite krångligare. Då vill kanske markägaren ha en bit och sen vill nästa ha en bit och hela den biten. Men kan man få allihop att följas åt och hjälpas åt så är det lättare. Jag tror på en symbolisk summa och det är väl våra skattemedel som ska betala den, men skattemedlet ska ju räcka till mycket. Till skola, äldreomsorg och sjukvården...Och då får man ju prioritera...och där får vi som socken bor faktiskt ställa upp. Då är det ideellt arbete som gäller. Det gäller framförallt att ha en bra dialog med grannar och jag tycker vi har en väldigt bra dialog med de flesta grannarna, så gott som alla. Det är nog det som är viktigast tror jag för att kommer någon på kant eller på sida, då är det ju stopp. Det var ju så med vår vandringsled när de ville bygga den där hängbron över ån där, men han sa ju prompt nej. Och på sommaren brukar han ju ha djur där nere, och det är klart, då är det ju inte så många som vågar gå in där. Om det går ett gäng kor och en stor tjur där är det inte så många som vill gå in där. Han har ju säkert bidrag för bete och att hålla i ordning och det måste man ju också ta hänsyn till. Det går ju inte bara att stängsla in just där heller så det går ju inte bara att stänga av där, det kan man ju inte göra. Det gäller att ha en bra dialog med alla sockenbor så att de får förståelse, men en del kanske inte har samma förståelse eller är inte intresserade av det helt enkelt.
14. Det är svårt att komma på mer än vad vi redan pratat om på rak arm. Men som sagt det är en väldigt fin sträcka vi har redan på vår vandringsled och det är klart att det kunde vara intressant att göra den längre. Det är ändå lättast att börja vid kyrkan för där har man lite parkeringar och de har satt upp lite bänkar så att man kan fika och det stannar ju lite folk där och går in och tittar i kyrkan och går runt. Så att det är väl det att man ska markera ut mer hur leden ser ut och att folk får kartor, eller en områdesbild. Kanske en liten sockenkarta där man markerar ut var saker finns, t.ex. ”där har du Bara ödekyrka som ligger i Bara”. Att de kan få lite mer info och kan gå och se på tavlan att ”jaha där finns det här och det här, det kan ju vara intressant att titta på”. Kyrkan är ju central i socknen och blir en samlingspunkt för turisterna. Ett litet guidehäfte, att man skrev iordning någonting kunde också vara intressant. En liten historia om varje plats eller nåt

sånt så att de kan bli mer intresserade. Det går nog att utveckla. Det kan gynna alla socknar. Ofta finns det ju något i varje socken som kan vara intressant. Alla är ju inte intresserade av samma sak men man kanske kan trigga någonting för alla så att säga.

15. Ja du. Det beror på vad man vill veta. Nej, men jag vet ganska mycket. Den är ju en väldigt viktig del i lantbruket för socknarna som ligger här runt omkring. Vi har ju oftast garanterade skördar. Framförallt. Grovfoder till djur. Så är det ju väldigt bra. Sen är det klart, många säger att det sjunker, och det gör det väl delvis när den blir syresatt. De torrsomrar som vi har när jorden spricker sönder så förbrukas ju materialet och det är ju också en sån här sak...vi har ju våra dikningsföretag som håller ordning i våra åar och kanaler. På 70-talet byggdes det dammar uppströms. Det är en justerdamm som ligger mot Dalhem, den sköter jag också. Den vevar jag upp varje vår. Vi dammar upp vattnet så vi har kvar vatten ute i den andra myren, i Tallmyr som vi kallar den för. Så vi höjer vattenståndet. Sen gjorde de en grundvattendamm nere vid Hörsne kyrka som då ska hålla en grundvattennivå. De sprängde bort en massa berg men så satte de en grundvattendamm, ungefär i gamla åbotten för att hålla upp vattennivån. Sen har vi en mätstation som mäter flöde och det tas vattenprov en gång i månaden som vi skickar till SLU, som jag också gör. SMHI har vattenflödet på den här biten, det finns ju ett par mätstationer på Gotland. Just vattenprovet, det skickas fem olika prov den femtonde varje månad. Och det är också en intressant sak för det har ju med det här med övergödning i myrarna att göra. Enligt de proverna vi har tagit under de många år som vi gjort det så ser man att det blir bättre och bättre vatten. Det påverkar ju våra myrar också men sen har vi pratat mycket om det här, vi lantbrukare och dikningsföretagen, att vi skulle vilja få en damm till längre ner emot Gothem så att vi skulle få upp vattennivån även ute i Lina myr. För att slippa...för när det blir riktiga torrsomrar då kan man ju i stort sett gå torrskodd över ån. Då finns det nästan inget vattenflöde vilket innebär att om man då höjer vattennivån så får du mer fukt i marken och har du fukt i marken spricker den inte sönder. Då syresätter vi inte så vansinnigt och då kanske vi kan hindra lite av den här förmultningsprocessen som pågår. Indirekt kan det sen stoppa övergödningen. Du får ju en vattenspegel som stoppar vatten och då får du som en kväveficka, en gödsselficka, och det hindrar det från att flyta ut i Östersjön. Det är också ett sätt men sen så kostar ju ett sånt projekt så vansinnigt mycket pengar. Då är frågan: vilka är villiga att vara med och finansiera det hela? Finns det EU-medel? Lina myrs träsk, det finns ju ett träsk där som är orört, där växer det ju till, det kanske Bo Hammar har pratat om. Men det sjunker ju det också, även om det är orört så sjunker det ju. Min far räknade på det där, jag har det inte i huvudet, men han räknade ut hur stor vattenspegeln skulle bli om man stoppade där han hade tänkt, som man hade pratat om. Då skulle det bli någon kilometer med en vattenspegel, och då tror jag att vi inte får den här igenväxten av vass m.m. för det är egentligen det som stoppar vattnet. Vi har ett dåligt fall när du kommer ut i Lina myr och sen vid Gothem är det nästan plant. Det behövs ju fast mark för detta så då hamnar man nånstans vid Nybro, uppe vid Vallstena, Gothem någonstans vid bron som finns där. Där kunde man ha en damm, någon form av automatdamm så klart, för när vi får ett väldigt stort regn eller ett stort vattenflöde då måste vi ju veva ner vår dammlucka. Så att vi blir av med vattnet, annars får vi

översvämning. Det har jag varit med om, jag hade ett fält med morötter som...jag tog väl upp lite mer än ett hektar av sex. Resten stod under vatten.

16. Ja jag känner väl inte till konflikten, det gör jag väl inte, det kan jag inte säga. Men utdikningen, tyckte jag, den är väl inte...jag ser inget fel i att dika ut. Så anser jag i alla fall. Vi måste utnyttja den marken vi har. Alternativet skulle ju vara att fylla till alltihop så att det blev en sjö, men problemet är ju att det inte bara är vårt, utan problemet blir ju längre upp också. Då blir det ju översvämning på andra ställen, i andra samhällen längre upp. Pluggar vi till, vad händer då? Vad händer om vi börjar stänga av allt vatten som ska bort? I och med att myren är ganska plan och när den blir full, vad tar vattnet vägen då? Nånstans måste det ju rinna ut. Det är det inte alla som tänker på. Vi har haft mycket diskussioner i dikningsföretagen om det här. Att damma till alltihop, jag tror inte på det där. I sånt fall tycker jag att då ska vi hellre göra fler dammar i anslutning till kanalsystemet så att vi kan dämna upp och sen få större vattenspeglar och större kvävefickor så att vi renar vattnet. Det kan ju vara en variant. Vi kanske skulle kunna bredda just vid Lina myr? Om man får markägarna med sig. Bredda ån ännu mer och göra det som en damm. En liten sjö eller något liknande. Då skulle vi ju få ett rikare fågelliv och hela den här biten, och så stoppar vi upp vattnet så vi inte får de här utsläppen i Östersjön, för att hålla det rent.

Anna-Karin Renard, Vallstena Allvena 141

1. 47 år. Jobbar som kulturskolepedagog och musiklärare på Kulturskolan i Visby. Jag undervisar i fiol och kontrabas, piano och gitarr. Sen har jag en klass också som jag undervisar på Gråboskolan, internationella klassen, för nyanlända barn i mellanstadieåldern. Min utbildning är Allmän linje med inriktning på kultur, på Viks Folkhögskola utanför Uppsala.
2. Jag flyttade hit till det här huset första gången när jag var fem, det var -74. Sen flyttade jag härifrån när jag var 17, det var då jag gick på Viks Folkhögskola. Sen flyttade jag hit igen när jag var 22. Till det här huset.
3. Min relation till min hembygd är att det här är verkligen hem. Här har jag vuxit upp. Sen bor jag i huset som min farfars föräldrar byggde 1911. Så i det här rummet bodde min mormor när jag var liten t.ex. Eftersom jag har bott här, största delen av mitt liv faktiskt, så har jag en massa släkt här i Vallstena också. Kusiner till pappa. Så det är en massa sysslingar, eller a-kusiner till mig. Och sen är jag, vi, med i Hembygdsföreningen. Vi har ett änge som vi själva tar hand om sen 25 år tillbaka också. När vi flyttade hit hade vi slätter och fagning och då kom en massa människor från bygden, och det var mycket äldre folk, grannar som kom och de var ju med i Hembygdsföreningen allihop. Så jag skulle säga att jag har en väldigt stark förankrad känsla för hembygden. (Intervjuaren: Arvid Ohlsson är din farfar?) Ja han är min farfar. Jag var ett år när han dog. Men min farmor, hans änka, levde ju till för två-tre år sen och henne, min farmor Svea, hade jag en bra relation med. Hon har ju också bott i det här huset tillsammans med farfar. Hon hade hela sitt vuxna liv i det här huset. Hon gifte sig och flyttade hit till farfar så att det är ju mycket som hon har varit inblandad i, i vårt liv här, för att hon har kunnat den här gården.

4. Sânt som rör kulturhistoria? Ja vi hade en granne som hette Karl-Axel Jacobsson, det är han som i min farfars bok håller upp den där stora örnen. Karl Axel bodde granne med oss här innan han blev gammal och flyttade till ålderdomshem. Han berättade om en spökhistoria som de berättade när han var barn. Den hette *Skatten i Grönhaug*. Grönhaug ligger borta vid Rå, det fanns en sägen om att där fanns det en skatt och den skulle man på något vis kunna få tag i, men det var under några speciella omständigheter. Man skulle få skatten om man inte vände sig om när man gick därifrån, du vet en sån där mytomspunnen grej. Därför har jag alltid varit väldigt nyfiken på Grönhaug. Om det finns någon verklighet i det? Har folk hittat något där? Jag vet inte, det är säkert utgrävt. Karl Axel var ju uppväxt där borta och bodde bredvid den där kullen. Det här var något som han hörde när han var barn så man undrar hur gammal den här myten är. Det är spännande. En sån här skröna som lever vidare. I farfars bok *Arv och Eget* så finns en spökhistoria härifrån också. Jag har för mig att den har att göra med den där stora flata stenen som ligger här ute, som man inte vet var den kommer ifrån. Om det är en rest ifrån kyrkbygget eller... (Intervjuaren tittar ut genom fönstret: vilken sten?) På andra sidan vägen (huset ligger mittemot Vallstena Kyrka) ligger en stor flat håll. Men det var väldigt länge sen jag läste boken, men där finns ju en massa spännande saker. Sen fanns det en massa kvarnar och sågar en bit ner när Lina myr ännu fanns, då var det ju mycket vatten. Dem har vi sett rester av när vi har varit ute och gått, Håkan och jag. Nån gammal kvarn som jag tror att, min farfars pappa tror jag det var, jobbade där. Så man kan se rester av sânt. Det är väldigt spännande för då såg ju landskapet annorlunda ut. Sen har min pappa berättat om när de grävde ut och renoverade golvet i kyrkan och så hittade de en massa lik. Sådana saker har man har hört när man var barn. Sen finns det ju jättemycket gravrösen och skeppssättningar här i socknen. Det skapar ju också en massa bilder av hur det en gång har varit här, vilken aktivitet det har varit bland folk.
5. Ja, i vår hage har vi en kämpagrav, uppe i ängst har vi kämpagravar och i Alvena finns det sådana. Och så har vi hållkistor och gravrösen på andra sidan vägen mot Bygdegården till. Skeppssättningar uppe i skogen som vi kan gå till om vi har lust härifrån. Och så har vi också lite skog på Brändväg, eller Brändan som det kallas, en bit bort mot Boge och där är det också mycket gravar.
6. Egentligen alla, för både brorsan och jag, vi tyckte det var väldigt spännande, vi lekte väldigt mycket ute. Jag vet att vid nåt tillfälle så hittade vi en benpärla och alla fantasier man får då, när man kliver runt på de här rösena. Och så det här lilla prånget inne i gravröset som man kunde krypa in i när man var barn. Man klev runt i kämpagravarna och fantiserade hur det var. Det gör vi fortfarande. Man går ju liksom runt i deras hus. Och det är ju jättehäftigt.
7. Nej inte här men jag vet ju att det har varit längre tillbaka. Så har det ju varit gravplundrare har man ju hört ryktas om... Det har inte varit nån så länge vi har bott här. Det kan ha varit någon utgrävning borta vid Rå vid Vallstena Rum eller lite längre upp. Men jag är inte säker.
8. Ja vi har lite mark som vi arrenderar ut till olika bönder. Nu arrenderar vi ut till en kravbonde här precis ovanför gården, uppe åt ängarna till och han kommer snart att lägga ner. Men vi tror att det kommer finnas behov av mark. Bönder kommer behöva

mark. Även om det nästan inte är en mjölkbonde kvar i den här socknen. Vi arrenderar ju ut mark i Lina myr t.ex. till några i Gothem. De bönder som finns har mycket behov av mat till sina djur. Bl.a. så har vi farfars gamla skifte, eller mark, i Lina myr. Han var ju den största utdikningsmotståndaren men det var på hans mark de började att gräva ut när de skulle dika ur. Farfar var en bevarare skulle jag säga. Förutom att han skrev i tidningen och att han skrev böcker, så var han med i en massa bevarandearbete. I fågelmarker osv. I Gothem t.ex. finns det ett naturskyddsområde som heter Storsugn som han var med och skyddade tror jag. Han och pappa byggde ett fågeltorn där. Han hade en massa kompisar som var botaniker och ornitologer. Så det var delvis därför han inte ville att de skulle dika ur Lina myr, för att han visste att de fantastiska naturtillgångarna, eller resurserna, när man inte pratar pengar utan arter och...han visste att det skulle gå åt skogen. Så han var också med och såg till att Alvena Lindaräng, att det blev bevarat och inte åker. Men den marken arrenderar vi ut så vi har en viss utkomst, inkomst på det. Och så har vi ju ängar och då får man ju bidrag för att ta hand om det.

9. Ja, det är en viss typ av turister som kommer hit till Vallstena och det är kulturintresserade och botaniker. Dels så är det kyrkan och så är det också Alvena Lindaränge. Det är ofta folk som stannar på sommaren och frågar efter vägen dit. De man träffar är ofta intresserade av floran, de vill dit och kolla på orkidéer t.ex. Jag har ju ingen statistik på det men det är känslan man har. Folk är där för att det är så vackert, naturen är så vacker.
10. Det är det här åter igen, vilken typ av turist? Som man alltid ställs inför. Man vill ha mer turister i Visby men inte folk som svinar ner. Man vill ha folk som gillar kultur. Det är precis samma här. Om man får hit folk som är intresserade av kulturen, historien och naturen så är det ju jätteroligt. De människorna är ofta rädda om det de kliver runt i också. Det skulle ju inte skada alls om de blev fler för de är ju inte jättemånga.
11. Ja vi har ju åkt runt lite, Håkan och jag åker gärna till fastlandet ibland och bor på vandrarhem för att besöka ett naturreservat någonstans. Och då har jag funderat på hur man skulle kunna göra schyssta vandringsleder. Alltså det finns ju många som har gjort det redan på Gotland, men de är ganska korta. Det skulle ju vara schysst att ha en sån här tredagarsvandring här, genom socknarna där det är mycket kulturhistoria.
12. Alltså jag tror att det skulle vara positivt. Det är ju för att jag själv är en sån typ av turist. Jag är så lycklig över att människor, från Länsstyrelsen kanske, har orkat bemöda sig att göra såna här naturreservat, att göra vandringsleder. Men jag har också faktiskt, på skoj, velat göra en järnåldersby någonstans i någon skog. Typ Stavgard. För jag tycker att Stavgard är så helt fantastiskt och här har det ju varit så, precis som där. Så det hade känts rätt naturligt att göra det här.
13. Jag vet att vi någon gång ville anlägga en våtmark i vår skog där det redan har varit en våtmark, en våt för längesen, som nu blir översvämmad varje år. Då hade vi hit Länsstyrelsen och de sa de att ”ja vi kan ge er bidrag, men först måste ni ha gjort alltihop och betalat, sen kan vi ge er bidraget”, och då vågade inte vi riktigt. Därför att då ska man ha de där pengarna på banken och ha råd först. Nu är det här kanske sju år sen så det kan de ha ändrat nu. Det är jättesvårt det där. Det måste vara enkelt, det är väl det första, när vi hävdar vårt änge t.ex. så måste vi åka in till Länsstyrelsen och fråga varje år hur man fyller i de här krångliga ängshävsblanketterna. Bara det. Därför känner man

så här att man inte orkar ge sig in i det där bidragssökandet. Lämna in den där fräcka målbeskrivningen... och så ska man sälja sin idé...och så ska nån vilja ge en liten peng för det. Det känns inte som att det kommer vara genomförbart. Jag tänker att folket måste äga projektet med stöd av myndigheter, eller Länsstyrelsen, istället för tvärtom. Det måste komma härifrån. Jag tror det måste gå till så. Jag tror det finns människor i varje socken som är sugen på att göra nåt. Om man t.ex. bestämmer sig på Länsstyrelsen för att satsa på det här, att vilja stödja ett sånt här projekt, och så talar man om det så att folk vet det genom tidningen eller något liknande. Då tror jag att det kommer att ske automatiskt. För så har det i alla fall varit i den här socknen. Några vill göra någonting och så samlas man. Det har funnits pengar till olika insatser, vi gjorde t.ex. en stor teaterföreställning här i två år som involverade hur mycket folk som helst i den här socknen. För det fanns pengar att söka. Någon bara ”men ska vi inte göra det” och folk var jättepå. Det finns människor, de måste bara veta att det finns ekonomiska resurser. Som du t.ex. nu. Nu håller du tillsammans med andra att läsa in er på det här området. Om ni bjöd in Vallstena, Gothem, Hörsneborna till ” Hej! Vi tänkte berätta för er saker ni inte visste om er socken”. Folk skulle tycka det var jättekul.

14. Jag är fortfarande kvar på mina kämpagravar här uppe i skogen. Om man tänker sig att man har en led så hamnar man mitt i en liten järnåldersby. Om det ingick på nåt sätt. Jag skulle också vilja att man rekonstruerade ett stort sammanhängande ängesområde. Alvena Lindaräng, sen har du en bit åker, sen kommer vårt änge. Sen på andra sidan kyrkan här så är det ett gammalt änge som är helt igenvuxet. Man skulle kunna låta ängen växa upp lite här och där och restaurera det som finns. För Gotland bestod ju jättemycket av ängen för tvåhundra år sen, särskilt i de här trakterna dessutom. Att få gå i ett änge där du inte ser ett staket åt nåt håll. Du bara går in och kan gå där i tre timmar (skratt). Det är min dröm.
15. Som det är nu, så blir den lätt översvämmad på våren. Folk odlar som fasen. Ibland hör jag rykten om att den blir urlakad och börjar bli näringsfattig. Men den har ju skapat otroligt mycket välstånd för bönderna häromkring som de aldrig hade haft om det inte hade utdikats, tror jag. Men innan den utdikades så satt den ihop med Källunge myr och sen så gick den ut i Gothem. När Lina myr fanns så var det ett helt annat växt- och djurliv och fågelliv här.
16. Ja. Min farfar blev ju osams med bönder som ville dika ut. Så var det ju. De var jävligt förbannade på honom och han var ju inte konflikträdd alls. Han körde sin linje och tog hjälp av människor som verkligen kunde nåt om botanik och annat för att verkligen trycka på och försöka få den bevarad. Men jag förstår ju också de här som tyckte att om man dikar ur den så kommer man få mycket bättre avkastning, kunna ha mycket mer djur, det kommer bli mycket mer mat till dem. Det var ju ett sånt uppsving för jordbruket. Jordbruket har ju liksom varit nerven i den här socknen så jag förstår ju att man ville. Sen tror jag också att det blev problem för om man inte dikade ur Lina myr så blev det problem med Källunge myr. Att det blev översvämning där också. Jag har för mig att det fanns tryck från flera håll. Man hade redan börjat i en ände och sen funkade det inte om man inte körde Lina myr också. Det fanns ett löfte tror jag om Råby träsk, vid Gothem tror jag, att det skulle förbli ett träsk. Men det sket sig. Jag tror det hade med översvämning att göra. Pappa har pratat just om det där att de blev förbannade

på farfar men att han var väldigt hårdhudad. Jag som inte är bonde och är beroende av den här marken kan ju verkligen sörja att det inte fortfarande är Lina myr. Hela min barndom har jag klampat runt i markerna där farfar som liten kajkade runt i en eka. Där man fångade id. Och kornknarren, den finns ju faktiskt fortfarande kvar. Jag har ju kollat i farfars bok på bilderna från innan utdikningen. Såklart. Så jag är ju jävig som bara den. När man går uppe i ängarna här, och det gör vi varje dag, så tänker man på hur folk förr i tiden kunde leva där pga. att myren låg precis bakom kyrkan och så går vallen, den där kanten, Litorina eller Ancylus, jag vet inte vilken, den går ju precis bakom kyrkan. Där myren var, så man kan ju tänka sig att de måste tagit ag därifrån till sina tak. Och deras fiske och jakt. De där järnåldershusen låg där för att myren fanns. Bara det.

Håkan Renard, Vallstena Alvena 141

1. Ålder 55. Yrket är kulturskolelärare. Jag har gått gymnasieutbildning och jag har gått på Hemse Folkhögskola på deras musiklinje. Musikvetenskap i Lund har jag läst också.
2. I Vallstena har jag bott i 25 år. Från början är jag ifrån Huddinge i Stockholm.
3. Jag känner ju till att det är ett väldigt gammalt bosättningsområde och att det här var en utav de första platserna som hade folk på Gotland. Och så känner man ju till mer och mer när man går runt här i ängerna eftersom vi är ute med hunden. Då går man förbi alla gamla fornlämningar och så undrar man ”vad är det här för en liten stengrund?” och så frågar man någon och så får man höra ”ja det är en gammal bosättning”. Så går man vidare i skogen och så kommer man till en gammal skeppssättning och så undrar man vad det där är för skeppssättning och så frågar man nån annan som kanske också vet, så jag känner väl till ganska mycket tack vare hunden (skratt). Bara i vårt eget änge är det fullt av historia och så går vi in i nästa änge, Alvena Lindaränge, så är det ännu mer historia. och sen så går man utanför ängeten och så är vi bara omgärdade av historia.
4. Vi har ju hört om hur den här gården har utvidgats, hur de har brutit upp ängsmark och sånt för att göra åkrar och så. Vi har ju den historien uppskriven. Gårdens historia. Vem som köpte olika marksnuttar, hur det bröts upp och gjordes åkrar osv.
5. Ja vi går ju förbi fornlämningar nästan jämt. I vår hage har vi fornlämningar. Bara när vi skulle dra in fiber i huset så skulle ledningarna gå över vår mark och då fick man ju inte dra det hursomhelst för att det var ju fornlämningar i vår kohage här bakom. Så det är verkligen fornlämningar överallt. Gravrösen och husgrunder...hur mycket som helst.
6. Jag är mest fascinerad av det som är uppe i ängerna för det är där jag oftast är. Om man fortsätter upp i skogen så finns det en jättefin skeppssättning, den är inte så stor men väldigt fin. Den ligger snett över Grinds.
7. Nej det har jag faktiskt inte.
8. Jag älskar att jobba i skogen för vi har skog också och det skulle jag vilja göra aningens mer, egentligen. Om det är nånting jag skulle utveckla här så är det i sådana fall att ta hand om den skogen som vi har. Åkrarna har vi hyrt ut och så har vi inga djur just nu. Vi har haft djur och då behövde vi lite hö, men just nu har vi inget sånt behov. Men det kan ju vara saker som ändrar sig och att man faktiskt vill ha djur igen när man blir äldre. Vi försöker ta hand om skogen så gott vi kan och vi tar ved varje år och eldar här med

ved vi släpat ihop själva. Så bygger vi små saker från egen skog. Så vi håller på men jag skulle vilja göra det aningens mer.

9. Ja utav ängena. Det är fler folk än man tror som kommer till både ängena och kyrkan. Min upplevelse är att det ofta är turister som inte kommer med bil, utan ofta kommer de cyklande. Stannar till vid kyrkan, stannar till vid ängset, och det kommer även lokal turism. Andra gotlänningar som kommer upp i ängena. Det är ofta när man går ängspromenader som man träffar andra som har hamnat här av en slump eller av intresse kanske. Ängset är ju omtalat, Alvena Lindaräng alltså, men jag tror inte att folk vet så mycket om alla fornlämningarna. Det tror jag inte i alla fall. Det finns väl antagligen intresserade som har koll på det också men jag har inte stött på dem.
10. Jag tror ju någonstans att det kommer att öka. Jag tror inte man behöver skriva stora reklambroschyrer, det kommer delvis öka i alla fall. Den här platsen är inte tillräckligt nära havet för att alla gårdar och hus här ska bli omvandlat till sommarstugor för de flesta vill vara hemskt nära havet. Några gårdar har blivit typ sommarställen men inte helt renodlade sommarställen heller. Utan det känns som om folk har handlat dem och tänker att när de blir pensionärer, då ska de komma hit och bosätta sig. Det är inte ett renodlat sommarstugeområde här liksom. Det åker ju många bilar förbi här på sommaren på väg till badstranden men de stannar inte här. De är inte tillräckligt intresserade av kulturen, botaniken, fåglarna osv.
11. Det skulle i så fall vara nischade resor som handlar om botanik och arkeologi och då handlar det inte bara om det här området i sådana fall, utan det skulle väl kunna vara resor där man åker till flera socknar. Man tänker sig inte bara här utan runt hela Gotland.
12. Jag kan inte tänka mig att det skulle vara negativt, för jag menar... man vänder sig ju till folk som är intresserade. Det är bara att man gör det ännu mera tillgängligt. Det skulle väl vara intressant för oss också om man kunde gå häftiga vandringsleder här och gå i helt fantastiska saker man aldrig har sett förut (skratt). Jag kan inte se att det skulle vara något problem. Det hade ju varit betydligt mycket jobbigare om de skulle öppna en sån här otroligt flashig pub eller nånting som hade öppet hela nätterna, då skulle det kanske börja bli jobbigt (skratt). Det här låter ju inte som att det kan göra nån skada.
13. Man ska absolut börja med att ta reda på vad som redan existerar. Det har ju lagts ner ett visst jobb. Det var några kvinnor som hade gått en skogskurs, kvinnliga skogsägare tror jag... (Anna-Karin flikar in: Agneta Andersson och Helene Vanström, på den tiden -95-96, så var de hustrur till mjölkbönder och hade alla maskiner som krävdes). De bestämde sig för att de skulle ha upp gamla vandringsleder här, som har varit stigar i skogen som har varit kända. De gick och rörde upp och har lagt ner ett enormt jobb och tagit kontakt med folk som äger marken, om det är ok att de röjer upp, så det finns åt det där hållet (pekar upp åt Alvena Lindaräng) där jag och Anna-Karin alltid är med hunden, det finns redan gulmarkerade stigar och en utav dem går förbi den här skeppssättningen som jag snackade om vid Grinds. Om man går upp till den östra delen av ängset, Alvena Lindaränge, då är det en stätta där som Länsstyrelsen satt upp, och sen är det en gulmarkerad vandringsled uppåt, typ österut från ängset. Man kan komma ut på flera vägar sen, tex. Brändväg som går förbi Tjelvars grav, man kan även komma ut mot Grinds och man kan komma ut närmare Gothemshållet. Man kan gå olika längd på de här promenaderna och så finns även skogsvägar där folk jobbar, så man kan sluta gå

leden och tar man en sån här skogsväg istället och så kommer man ut någonstans på olika ställen. De har satt upp små pilar och alternativa vandringsvägar och det är ganska många som går där. Har du förresten pratat med Per Olof Jacobsson? (Anna-Karin: pappas kusin!). Han ska du prata med för han känner till alla stigar här i skogen. Vi har varit på en skogsvandring med honom och även med Ebbe Andersson som har Alvenagården. Han känner ju till en himla massa om historien i skogarna här omkring. (Anna-Karin: Det var hans fru Agneta som røjde upp vandringsleden med motorsåg. Hon la en liten karta som man kunde låna i en låda uppe i Alvena Lindaränge. Nuförtiden är det nog mest Ebbe som røjder. Ebbe håller ju också på att samla ihop namnen på alla ställen här omkring, han håller på att ta reda på vad alla små markbitar heter sen gammalt.) Annars är jag för dåligt insatt i hur det går till med turism. Är det typ Länsstyrelsen som ska vara dem som ska stödja det, är det Skogsstyrelsen som ska ha det största intresset i att folk kommer ut i skog och natur, eller? Vem är det? Jag är för dåligt insatt. Är det Fornsalen? Som faktiskt också har ett intresse av det här...

14. Jag tycker att historien om Lina myr skulle vara intressant att förmedla. Jag tror inte det är så många som känner till utdikningsproblematiken. I sådana fall skulle det ju även allmänt kunna handla om utdikning.
15. Jag vet inte så himla mycket men vi har ju Arvid Ohlssons bok här, ja du vet, som jag har läst igenom. Och så hör man hela tiden om hur det gick till, om hur Arvid kanske var illa ansedd här i bygden då. Det var folk som inte tyckte om honom helt enkelt. Jag vet inte om han till och med var hotad för att han kämpade mot utdikningen. Och jag sörjer att jag aldrig fick vara här när myren fanns. Det hade ju varit helt fantastiskt att få iakttä. Sen så har vi ju en myrsnutt som hör till Lina myr också som är vår mark. Det är vall där nu. Det är det man ska odla där så inte marken blir helt utan näring. Man ska ha vall om det är myrmark säger de som förstår sig på, för att inte utarma den. I arrendekontraktet står det att det ska vara vall och vi försäkrar oss om att de ska ha vall innan vi arrenderar ut marken.
16. Ja men det är klart att man har hört. Jag förstår ju varför det blev som det blev. Vi hade väl inte haft så högt välstånd i det här landet om det inte hade dikats ut överallt. För jag menar, det har ju dikats ut precis överallt, och nu har vi vattenbrist och det visste Arvid Ohlsson när han kämpade mot det där. Allting leder ju till att vattnet bara flödar ut och vi får vattenbrist. Det är där vi är idag. Det är inte lätt.

Consuelo Griggio, Gothen Viby 270

1. Jag är socialantropolog vid Memorial University i New Foundland i Kanada. Jag är forskare här på Uppsala Universitet/Campus Gotland. Jag sitter här i Gothen och jobbar med min forskning på 30 procent. På grund av min forskning som jag började i föl med tour guides blev jag även guide efter att ha gått en kurs. Så nu jobbar jag även som guide. Jag har även grundat mitt företag som tour operator Your Gotland Tours där jag jobbar med privatpersoner och kryssningsresenärer. Individuella turister eller familjer som vill köra runt väldigt privat, one to one. Jag har också fått perspektiv på kryssningskajgrupper som stora grupper och mina kunder som är en, två, tre, fyra max personer. Det är olika perspektiv som jag får med i min forskning och mitt privatföretag.

I min forskning fokuserar jag nu på tourism imaginaries, och mind scapes av Gotland. Hur idén om Gotland förmedlas av tourist guides till turister som kommer hit och hur vi ska jobba med sustainability, hållbarhet. Så för mig som tour guide och forskare samtidigt så blir det intressant. Det finns open och hidden imaginaries. Det finns mind scapes som du ser under en guided tour när guiden pratar med dig. Det finns också hidden imaginaries som man inte direkt pratar om. Det är då vi missar så mycket om hållbarhet om vi inte pratar om det. T.ex. aldrig, aldrig, aldrig, under mina tours som forskare, har jag hört att guiden pratar om vattenbrist. Det är en opportunity som vi missar. Å ena sidan vill vi att folk ska flytta hit men å andra sidan har vi vattenbrist. Om vi inte pratar om det... The education tour guide kan också dela med sig i bildningssyfte till besökarna som kommer hit. Men de är inte förberedda för det. På kurserna vi tog som guide pratade man aldrig om hållbarhet. Cultural differences, nej, så det finns så mycket mer att berätta. Som antropolog och en person som bott i många länder i världen så har vi aldrig pratat om skillnader mellan olika kulturer. Så det finns flera aspekter som vi missar. Så det är vad jag gör Jag ska presentera min forskning om tio dagar i Roskilde i Danmark på en konferens om tour guides. (Intervjuaren: Vad heter ditt forskningsprojekt?) Vi har ett stort projekt med universitetet och Region Gotland som heter Hållbara Besök. Kanske Carina (Johansson. Intervjuarens anm.) pratade om det?

2. Jag har bott här i två år. Innan dess var jag i Kanada. Min man bor fortfarande i Kiruna eftersom han är professor i Atmospheric Signs på Luleås Tekniska Universitet i Kiruna. Jag är uppvuxen mellan Italien, Tyskland och Kanada. Min man är tysk. Så jag pratar tyska också.
3. Vi vet en hel del om huset t.ex. Huset blir 130 år gammalt i år. Familjen Lindahl från Gothem som hade mark vid Lina myr, byggde huset och bodde här fram till 70-talet tror jag. De var bönder men också involverade i politik. Det finns Lindahlare som är släkt här i Gothem och som har kommit och besökt huset. Vi har mark här runt huset men också skog, fyra kilometer upp mot Åminne. Vi vet även mycket om kyrkan här i Gothem, Tjelvars grav, Majsterrojr (Consuelo tar fram en trave böcker och visar upp, bl.a. sockenföreningen i Gothems böcker). Vi har också mycket kontakt med folket runtomkring, t.ex. så hade vi kaffikalaset här i bygdegården i söndags. Tomas och jag hjälpte till med bakning i över två månader. Vi försöker bli en del av Gothems socken, inte bara bo här och inte ha några kontakter med folket här. Om tre månader, i maj, ska vi också öppna Bed and Breakfast här. Folk hittar vårt företag Your Gotland Tours på nätet och på Facebook. Jag har t.ex. många amerikaner som kommer hit till Gotland och vill ha private tours på ön. Så vi kör tillsammans runt med bilen. Jag har flera tours. The Gothem tour, the Viking tour t.ex. Det finns också Shopping and Taste tour sommartid. Jag har två roller som guide. Jag jobbar för mig själv och åker runt med turisterna i min bil, men jag jobbar också för Helene Viotti och Susanne Samuelsson (Gotlands Excursion), med kryssningskajen och bussturer. Du borde också ta kontakt med Monika Frisk som arbetar med näringslivet och kryssningskajen.
4. Om du tar The Gothem Tour t.ex. så besöker vi kyrkan, Tjelvars grav, Majsterrojr, om det finns lite shopping under sommartid. Det är min huvudpunkt, jag vill hjälpa Gothem att växa. Så vi kör till Åminne, Vitviken, vi dricker kaffe hos Jane, en väninna som driver Vitvikens café. Under sommartid finns också Gothems Handelshus. Det är också

en del av min research, autencitet, det äkta. Vi säljer experiences. Så att ta en turist till min väninna Jane t.ex. vi kör dit och säger ”Hej! Välkomna det här är min vän” osv. Sen går vi till Christina på Gothems Handelshus ”Hej! Det här är mina gäster”. Det är också viktigt. De får en känsla av att inte bara vara turister utan de är en del av Gothems socken. Det svenska fiket har för övrigt i världen blivit ett fenomen, otroligt! Alla pratar om det svenska fiket. Det finns tre Fika coffee shops i New York City! Därinne finns poster med Stockholms Skärgård och de säljer kanelbullar, typisk svensk fika. Vi brukar också avsluta en tour hemma här i huset och fika tillsammans med besökarna. Jag vill bygga upp en känsla av att du inte bara är turist, utan du är en del av vår familj i Gothems socken på Gotland. Det är viktigt i turismen idag om vi vill ha något speciellt här på Gotland. En experience. Turisterna letar efter autencitet, det är en del av modernitet. Hur hittar du autencitet? In the back stage. The front stage är om du t.ex. åker till Thailand och bor på ett fantastiskt hotell, men du har ingen kontakt med lokalbefolkningen. Men du vill gå back stage och se hur folket bor. En sociolog vid namn Steve McCannal har myntat de här begreppen inom sociologin 1973.

5. Utöver de vi redan pratat om så finns Storsund Naturreservat. Så om man är intresserad av fågelliv kan man åka dit. Kör till kyrkan och fortsätt tre kilometer. Det är en fantastisk plats! Där finns också en observation tower. Där kan du se en del av Lina myr och alla fåglar superbra. Fem hundra meter ungefär från Gothems kyrka bor familjen Silvén som äger mycket mark vid Lina myr. De skulle kanske vara intressant för er att prata med också. Det är en idé. Annars har vi ju raukar i Boge om man är intresserad av geologin. Eller Trullhalsar längre bort. Som kombineras väldigt bra med shopping. På väg till Trullhalsar finns Barbro Sandell med textil. Jag försöker alltid kombinera med lite shopping. Speciellt om du har asiatiska turister, de är inte så intresserade av historia som vi westerns är. Så shopping är viktigt också men även modern arkitektur. De är inte så intresserade av de gamla kyrkorna här. Så det är viktigt att våra tour guides är förberedda och vet mer om den asiatiska kulturen. Vi fick ingen utbildning om det på guidekursen. Jag vet ju en del som antropolog men de vet ingenting om detta som historiker. Så det är viktigt. Det är de här cultural differences som jag pratar om. De senaste två åren har jag noterat att det är mer asiatiska turister som kommer till Visby. Men som guider är vi inte förberedda för dem. Naturen är också väldigt viktig för asiatiska turister. Så om vi vill utveckla Lina myr som i Tjelvars Fotspårprojektet är det också viktigt att det finns en guide som är kunnig och pratar utifrån deras intressen. Det var t.ex. en turist från Kina här som aldrig hade sett en ko och hon blev så emotionellt tagen så hon började gråta.
6. För mig personligen och för mina kunder är Tjelvars grav jätteviktig för du kan berätta en historia som du kan förbinda till innan vikingatid. Vi kan också prata om varför den här fornlämningen är viktig för oss som bor här idag. Det är viktigt också på en emotionell nivå för många, inte bara utifrån arkeologin. Jag tror vi skulle forska lite mer om det. Tänk t.ex. på amerikaner med skandinaviskt ursprung som kommer hit. De kan ha en upplevelse som är mer än själva historien. En emotionell connection som också är en del av the experience society vi har idag. Här är det så viktigt att turisterna får kontakt med lokalbefolkningen. Det är kanske det viktigaste. Gothem och Gotland t.ex.

måste bli presenterat som en levande plats. Vi ska visa för turisterna att vi har kontakt med lokalbefolkningen.

7. I Trullhalsar tror jag Nybjörn... någonting gjorde sin PHD. Det är allt som jag vet.
8. Ja genom mitt företag Your Gotland Tours. Vad jag vill är att det blir mer Gotland och inte bara Visby. Enligt min forskning och mina kontakter finns det ingen dialog inom turismen idag mellan aktörer som är aktiva i Visby och på resten av Gotland. Det finns så mycket fokus på Visby och kryssningskajen. Vi ska ha lilla turen runt Gotland. Det blir Högklint och Fröjel, det är allt.
9. Vad jag får genom Your Gotland Tours är vad vi kallar independent tourists. De gör sina efterforskningar hemma på nätet. De är förberedda och vet vad de vill se. De har olika och specifika intressen. Det kan vara natur, kultur eller historia. Naturen är en stor sending point för dem. Lina myr kan vara viktig, Tjelvars grav, Storsund. Stranden också. Om ni har ett projekt med en Lina myr tour eller liknande så kommer de som har speciella intressen. Men de har också speciella kunskaper. De vet redan lite om området innan de kommer. De har läst på, på nätet, i böcker osv. De är lite informerade redan.
10. Ja absolut. Men vi ska vara organiserade. Appar är bra. Narrativer likaså där man spelar in lokalbefolkningens berättelser. I apparna kan du sedan lyssna på dessa berättelser. Du får lyssna till lokalbefolkningens historier men också lyssna på deras dialekt. Det finns potential, men vi behöver ordentlig information. Vi måste vara organiserade.
11. De som är Lina aktörer, som jag själv är, lokala aktörer, vi kan organisera oss. De som är intresserade kan samlas i en liten grupp och gå runt. Vi har teknologi idag som vi kan använda, t.ex. appar, Google maps. Än så länge saknar vi det. Även Visby har lite, jag har hört många turister som beklagar sig. Även skyltarna är för få i Visby. Folk saknar skyltar och de saknar engelska. Även på museet. Där är det bara engelska och svenska men ingen tyska. Och tyska är nr ett här på Gotland. Vi skulle även ha skyltar på tyska.
12. Det skulle vara positivt. Om vi ska använda lokalbefolkningen. Vad jag menar är både en kulturled men också guided tours. Jag skulle vilja att det är lokalbefolkningen som gör det. Inte någon från Visby. På det sättet kan det bli lyckat både socialt och ekonomiskt.
13. Som antropolog tror jag det viktigaste är att prata med folket. Folket har ofta kunskap som vi inte har. Så vi skulle kombinera den lokala kunskapen med vår kunskap, som professionella. Vi ska börja med att prata med lokalbefolkningen. Efter vi gjort det och om det uppstått ett intresse hos folket, då skulle vi starta ett professionellt program. Jag, som antropolog t.ex., du från museet som kunde berätta hur det funkar med guided tours. Vilka regler det finns, vilken kunskap vi behöver, så att vi kan bli så duktiga guider som möjligt. Det finns två aspekter. Den lokala som vi ska undersöka och prata med först. Vilken kunskap finns det redan här? Vilka idéer finns det här? Efter det kan vi börja med projektet. Vi kan ha professionella som kommer hit till bygdegården. Vi kan ha kurser och vi kan organisera. Nummer ett är att vi pratar med lokalbefolkningen först. Det är ett samarbete som kan bli en del av det hållbara Gotland. Den sociala hållbarheten som är viktig. När vi pratar om hållbarhet inom turismen så finns den sociala, den kulturella och den ekonomiska hållbarheten och miljön. De måste jobba alla tillsammans. Den sociala och kulturella kommer först här, då vi skulle prata med folk.

14. Vi kanske skulle utveckla en naturled som berättar specifikt om Lina myr. Jag bodde många år i Kanada och i Amerika också. Om vi skulle ta och copy paste från Amerika där de är väldigt duktiga. Parks, parks and recreations. De har rangers som studerar hur du förmedlar idéer och kunskap till publikum. I Sverige vet vi inte hur det funkar. Så... även om det blir en naturled kan vi använda teknologi. Vi kan också, vad heter det... protect naturen. Ok? Hållbarhet så total och kanske utveckla ett system. Vi har mindre och mindre bilar som kommer hit och det blir ännu viktigare att fundera kring hur vi ska organisera efter nästa år med kryssningskajen. Vi som bor här vet vad vi vill ha. Vi vill inte ha någon massturism som kör igenom Gothem. Swoosch!!! Det vill vi inte ha. Och speciellt om vi pratar om hållbarhet, vi skulle bli en sådan grön ö. Mindre och mindre bil. Om vi önskar att sälja oss som en sustainable destination, det ser ut som vi vill det, vi skulle också göra det. Att vara hållbar, säljer det. Jag menar, om du har mindre bil, och mer biogas, elbil, en grön trafik, då får du också speciella typer av resande som kommer hit. Som har samma idé om hållbarhet. Det blir ingen massturism. De som kommer hit har då en idé om hållbarhet. De är turister med lite mer pengar, som de kan spendera här. Kryssningskajturisterna investerar inga pengar i Visby. Allt är redan betalt på båten. Men om du har individuella turister som kommer hit så är de välutbildade, college graduates, de har lite mer pengar och lite mer kunskap. De kan spendera pengar här, lokalt, och de vill vi ha. Hållbarhet ställer också frågan: vilka turister vill du ha? Vill du ha Mallorca? Eller vill du ha turister som är sustainably minded, som har lite mer pengar och kan köpa lokala produkter som inte är made in china?
15. Det fanns många myrar här på ön, inte bara Lina myr. Men Lina var en av de största. Den var viktig för bönderna som jobbade här. Jag har pratat med lokalbefolkningen här, de som är 80–85 år, lite äldre, de berättade att efter det blev utdikad var det inte så bra med vattenbrist och de fick mer och mer ekologiska problem i området. Det är också viktigt, vi trodde vi gjorde något duktigt men kanske är det inte så. Vi fick mer land, mark, men det finns också konsekvenser. Det är också en del av hållbarhet, om vi fortsätter prata om det. Om vi också skulle informera publikum om det.
16. Nej jag vet nästan ingenting. Lennart Andersson, som vi kallar Mr. Gothem, vet allt. Han skulle du prata med om du vill veta lite mer om konflikten. Jag tror det var Lennart som berättade att det blev ekologiska problem med mindre fåglar. Mindre fåglar betyder mer insekter och det blev också en konsekvens för bönderna och för deras produktion. En annan konsekvens är ju också att det blev vattenbrist. Det var nog inte så tragiskt innan dess, att en del av Lina myr försvann. Men det blev tragiskt sedan, när det blev en mer intensiv produktion som behövde mer vatten. Men vi hade mindre vatten eftersom Lina myr försvann. Så jag tror det var dåligt. Och det är dåligt idag. Både för lantbruket och för befolkningen. Vi har två olika röster. På ena sidan har du Region Gotland som vill att många flyttar till Gotland. På andra sidan har du vattenbrist. Det finns en inflyttningsbyrå och de försöker allt med reklam som ”flytta till Gotland!”. Men de pratar aldrig om vattenbristen. Det finns inga guider heller som pratar om den. Det är ett problem. Om du vill ha folk som flyttar hit. Vi flyttade hit för två år sedan. Första sommaren stod jag i duschen och plötsligt var vattnet slut! Vi har egen brunn här, och det var tomt! Och vi visste ingenting om vattenbristen! Och vi hade gäster också. De hade två barn också och vi var utan vatten i två veckor. Ingen hade berättat för oss om

vattenbristen? (Intervjuaren: Hur löste det sig?). Vi fick borra djupare. Men nu vet vi att vi måste spara vatten. Jag har bott på många öar i världen och vatten var aldrig något problem. Det borde vara en del i förmedlingen. Så att folk vet om det. Inte bara prata om historien utan även berätta om konsekvenserna. Så att befolkningen får kunskap men även besökarna som kommer hit. Om du får kunskap om något kan du ändra ditt beteende. Om du kommer till ett hotell i Visby kanske det står att ”please help us save water”. Men du skulle berätta lite mer. Varför problemet finns. Och vi som guider har en viktig roll i detta. Vi är ofta de enda som lokalbefolkningen och turisterna kommer i kontakt med.

10.2. Bilaga 2. Intervjufrågor och svar. Institutioner/professionella.

Frågor - institutioner/ professionella

1. Kan du presentera dig själv? Ålder, utbildning och yrke?
2. Hur länge har du varit verksam på din nuvarande arbetsplats?
3. Har du någon relation till Lina myr-området och vet du något om historien där?
4. Känner du till några fornlämningar inom området och några arkeologiska utgrävningar där?
5. Har du någon uppfattning om turisterna verkar vara intresserade av platsen?
6. Skulle du tycka det var intressant om det kom in mer turister i det här området?
7. I så fall, har du några idéer om hur man skulle kunna utveckla turistnäringen i området? Om arkeologin och fornlämningarna skulle kunna utvecklas mer?
8. Vad anser du om att anlägga en turistled för att förmedla kultur och miljöarvet, cirka tre mil runt Lina myr-området?
9. Om detta skulle vara intressant, hur tror du ett sådant projekt skulle kunna stödjas på bästa sätt? Både från professionellt håll (t.ex. Länsstyrelsen, Regionen, Campus Gotland) och från allmänhetens sida?
10. Har du några egna förslag eller idéer kring utvecklingen av en turistled? Finns det några särskilda berättelser att lyfta tycker du?
11. Hur ser du på tanken att flytta ut museet i landskapet? Vad är viktigt i förmedlingen? Är levande guider viktigt i ett sådant här sammanhang?
12. Vad vet du om Lina myr?
13. Känner du till konflikten om utdikningen, och i så fall, hur ser du på saken?

Svar - institutioner/professionella

Lars Kruthof, Gotlands Museum:

1. Jag är 42 år gammal, jobbar som programansvarig och pedagog på Gotlands Museum. Jag har i grunden läst arkeologi, även hantverksutbildning till musikinstrumentmakare, och jag har gått det föremålsantikvariska programmet på Campus Gotland. Jag har även läst småkurser bl.a. på Katolska Högskolan vid Newmaninstitutet.
2. Fast anställd och på heltid i åtta år. Och som förmedlare av historia på museum och pedagog är det i 20 år.
3. Det ligger ganska nära där jag bor i Sylfaste på Gotlands landsbygd och jag brukar åka upp dit och promenera där ibland kring Bara ödekyrka med mina hundar. I övrigt är jag inte jättepåläst på Lina myr, nej.
4. Bara ödekyrka t.ex. där jag ofta går med mina hundar, som är en oerhört intressant ruin om man är kyrkohistoriskt intresserad, men det är också en fantastisk plats, ett smultronställe på Gotland som man önskar att fler fick se. Hörsne medeltida kyrka är

även den väldigt fascinerande eftersom jag är så starkt förankrad i kyrkohistorien, men även andra platser såsom Tjelvars grav är ju även de intressanta. På rak arm kommer jag inte på någon arkeologisk utgrävning från området.

5. Det är en plats som erbjuder väldigt mycket skulle jag säga, därför att man har vad turisterna vill ha, med t.ex. bad i Åminne, och det är även tätt med fornlämningar när man kommer ut åt det hållet. Inom en så liten radie som Gotland är, så når man ju så mycket på ganska kort sträcka i bil. Är man t.ex. i Åminne så är det inte långt till Trullhalsar osv. Kombinationen av bad och fornminnen är naturligtvis bra. Men det kommer ju en så otroligt stor publik till Gotland och man kan dela in den i flera olika falanger i vad de vill se och vad det är för slags olika människor som kommer. Inom ett år kommer vi också att ha en ny kryssningskaj där vi får oerhört mycket gäster som kommer till Gotland. I och med att de lägger till vid den där kajen betyder det att de kanske kommer ha möjlighet att stanna lite längre och då även åka ut på landet och då är det naturligtvis så att det här ligger i en ganska bra sträckning för att kunna besöka. Så det skulle kunna bli en större publik i och med kryssningskajen. Man har även sen två år tillbaka försökt skapa ett kyrkohistoriskt centrum vid Roma Kungsgård och där har tanken varit att det ska finnas någon expert på plats där som ska kunna leda turister runt till olika kyrkohistoriskt intressanta platser på Gotland och där är ju t.ex. ödekyrkorna, Bara, Gann och Elinghem naturligtvis väldigt spännande. Där tror jag man skulle hitta ett sätt att leda folk till det här området som vi har nämnt.
6. Absolut. Gotlands landsbygd och kulturhistorien där är ju något väldigt intressant att visa upp, men man måste göra det på ett spännande, pedagogiskt och bra vis, för det är ju vad det handlar om. Kommer man exempelvis som badturist tror jag inte att man blir särskilt upphetsad av några fornkringleskyltar, utan det krävs kanske nånting mer, för att nå den publiken. Att det finns spännande information på området, att man kan bygga upp en informationsverksamhet. Hur det sen skulle se ut utifrån guidningar eller från bättre skyltning eller vad det nu skulle innebära så är det definitivt värt att tänka på sånt. Men har man såna platser på Gotland måste det vara åtkomligt med röjda vägar, busshållplatser, toaletter osv., då blir det ju intressant även för oss, med våra bussturer när vi ger oss ut med guider. Viktigt att det finns bra platser att stanna till på då. Dels söker man som bussguide bra mål att stanna vid, dels söker man det där runtomkring också. Ska man skapa en plats värd att besöka tillkommer det också delar i det naturligtvis. Men jag tror som sagt inte att en stor del av de som kommer till Gotland automatiskt åker in till en plats, bara för att det står en fornkringleskylt vid vägen.
7. The sky is the limit men det gäller ju att hitta folk som är intresserade av att jobba med det här, hur man skulle kunna knyta olika aktörer till platsen. Det finns t.ex. inom det här området också mycket intressant hantverk. Att göra området till en kokande gryta där man visar att det händer saker, där det också finns väldigt mycket historia. I Gotlands socknar finns det ju ofta också en väldigt livlig och intresserad hembygdsrörelse som skulle kunna vara till hjälp, t.ex. till att visa platser eller att det kunde finnas någon guideverksamhet. Det krävs att allt blir modernt pedagogiskt och genomarbetat. Fornlämningarna måste hållas öppna, det måste vara lätt att stanna, snyggt och fint i området osv. Det är sånt som krävs.

8. Det är naturligtvis alltid intressant. Det finns så mycket att förmedla som bara ligger där. Vi på museet är ju också intresserade av att visa upp Gotlands landsbygd och inte bara vara stadsorienterade, vi håller t.ex. på med ett "Upptäck Gotland"- projekt i vår nya lounge och där skulle det finnas ett intresse av att förmedla även det här området. Att skapa sådana här områden och göra det lättillgängligt, skulle kunna täcka ett behov där många turister vill ha allting serverat. Att ha ett område där man kan hitta nästan allt från åtta tusen år av historia, utan att behöva åka runt hela ön, borde ligga i många intresse, hur folk vill ha det serverat.
9. Det är viktigt att kunna använda de krafter som finns, i det här området. Hemligheten med att jobba på Gotlands landsbygd tror jag är att få med hembygdsföreningar osv., och ha folk som brinner för platsen, som vill att platsen ska förmedlas. Då blir saker både roligare och mer lättarbetat. Kanske får man sätta sig i grupper i alla de olika organisationerna, Länsstyrelsen, hembygdsföreningarna, Campus Gotland osv., och fundera på hur en sån här sak ska gå till. Även plocka in folk som jobbar med pedagogik så att det blir förmedlat på ett bra pedagogiskt vis och att man kan se på tendenser, ny teknik, via Iphone osv.
10. Det är ju intressant att hitta en bred historia att berätta. Lyfta människors villkor, hur det har varit att leva på den här platsen under alla olika epoker. Att göra det på ett folkligt och spännande vis utan att tulla på den information som ges. Faktaspäckt men på ett sånt sätt att människor kan ta till sig det på ett bra vis. Om man kan hitta förmågor i området som är intresserade av sin historia och som kunde beskriva allt från stenålder till det hantverk som bedrivs idag. Det jordbruk som bedrivs idag, och allt från att beskriva fornlämningarna till varför landskapet ser ut som det gör, hur det har präglats av människorna under alla tusen år. Kan man samla saker på detta vis inom ett område tror jag det kan bli väldigt spännande, men jag tror inte utifrån min och museets erfarenhet, på idén att sätta upp en led med ett antal skyltar och tro att folk ska ge sig ut där, om man inte har ett specifikt intresse från början. Det måste till nånting mer, så att den vanliga sommarbesökande turisten också blir intresserad. Man måste också förhålla sig till hur Gotland kommer utvecklas i framtiden med ny kryssningskaj osv. Det är nog så man måste jobba skulle jag tro.
11. Jag tror att den fysiska guidningen är viktig. Puckar och appar i all ära där du t.ex. kan kolla i telefonen hur en historisk person kommer fram är ju jättehäftigt, om inte annat så för nyhetens behag. Men jag tror alltid att folk ändå föredrar att ha en fysisk person där, som på ett häftigt sätt förmedlar och brinner för detta, det är alltid då det blir som bäst. Kanske finns de personerna nära den här platsen? De som tycker att det är roligt att förmedla det här.
12. Väldigt, väldigt lite. Det har fladdrat förbi mig naturligtvis när jag suttit och studerat annat, det finns exempelvis olika sägner därifrån och så, men på rak arm vet jag bara att det är ett fint naturskyddsområde vid Lina myr.
13. Jag känner igen det absolut, men det är inget jag studerat närmare. Men den historien är i sig också viktig att berätta. Om den inte är alldeles för obekväm och fortfarande ligger och pyr. Men att på ett neutralt sätt berätta den, så är det också en viktig del av den här platsens historia. Kan man dessutom koppla den till modernare konflikter som t.ex. Ojnare så är det jättespännande, absolut. Allt sånt är ju en del av vad som gör den här

platsen till vad den är idag. Att beskriva landskapet och påverkan för besökarna är intressant, och det här rör sig om en stor sak när man dikar ut en så stor del av Gotlands våtmarker. Det tror jag folk skulle tycka vara intressant att få berättat för sig.

Henrik Ramberg, Gotlands Museum:

1. 37 år, kulturvefare i grunden, plus annat såsom t.ex. kulturanalys och juridik. Jobbar som utställningsproducent och pedagog på Gotlands Museum.
2. I sju månader.
3. Nej. Helt blind.
4. Nej.
5. Nej.
6. Jo men så är det ju, vi driver ju det här projektet till vår lounge som kallas ”101 platser att besöka”. Det handlar nånstans om att lyfta hela Gotlands natur- och kulturarv. Så det finns en väldigt uttalad tanke som jag tycker är god om att Gotlands Museum och vi som jobbar här måste verka för hela Gotland. Så det är väl alldeles utmärkt att få folk att åka till historiska platser med ett rikt kulturarv, som är utanför ringmuren så att säga. Fokus blir ju annars väldigt mycket på Visby, vilket ju inte är så konstigt om man tänker på det vi har här, men det finns ju andra platser som är helt fantastiska ute på Gotland. Så det är väl en jättegod tanke att få människor att komma ut på landsbygden.
7. Jag tror att man måste vända sig mot den moderna tekniken nånstans, alltså den digitala tekniken. Alla människor idag, eller stora flertalet ska jag väl säga, bär ju med sig en ganska kraftfull digital teknik i fickan varje dag, varje sekund i princip. Man lever med det dygnet runt. Så jag tror det är där man måste landa när det gäller sådana här platser. Där det inte finns någon fysisk mötespunkt. Att satsa miljoner på att bygga någon form av mottagningsapparat med hus och sånt där, det tror jag inte man ska göra. Att satsa pengar på att digitalt förmedla de här platserna är det jag tror man måste göra.
8. Det är väl klart det kan ha positiva effekter. Frågan är bara, hur ska det göras? Vem ska göra det? Vem ska äga den frågan? Väljer man att anlägga någon form av led måste ju det skötas sen. Det finns otaliga exempel på projekt med vandringsleder, cykelleder osv. som försvinner, för det är ingen som har råd att sköta dem. De är fräscha när man drar igång men sen så är det ingen som har råd att röja, fixa med skyltningen, tid att diskutera med markägarna osv. Det tar så mycket tid och energi. Det skulle ju säkert kunna gå men då måste man ha en strategi som blir uthållig. Inte bara att få projektpengar och sen bara, ”hur fan ska vi få det här att funka sen då?”. Man måste ha en tanke på hur man får projektet att bli uthålligt. Men även en digital led skulle ju kräva mycket arbete, särskilt förarbete, men också där en dialog. Det blir ju även då en led för besökare att följa. Tre mil är ju ett ganska stort område men är det digitalt kan man ju låta besökaren välja det som man är intresserad av och kanske bygga sin egen rutt runt området. Man får liksom markera för, sen bygger den digitala enheten vägen man ska gå. Man har då karta och GPS och går efter den på något sätt.
9. Det är knepigt, det är nog inte många som skulle vilja ta ett huvudansvar för ett sånt projekt och sen kunna garantera att det fortlever. Jag tror inte Länsstyrelsen skulle vilja göra det. De har ju redan sagt upp 90 procent av sina tidigare platser att sköta om. Jag

tror inte heller att Gotlands Museum skulle vilja det. Dessutom skulle ju även en digital satsning kosta massor av pengar och vem ska betala det? Inte kommer besökarna vilja betala för den digitala handledningen, det är en sak som är säker. Nuförtiden förväntar ju folk sig att sådant ska vara gratis.

10. I grund och botten tror jag man får tänka lite bredare. Frågan är om man inte måste tänka in Gotlands hela geografiska område, och tänka in den här platsen som en del i ett större besöksnäringssprojekt. Där man får in hela det gotländska perspektivet, även om platsen i sig är väldigt intressant kulturhistoriskt sett. Det är lättare att få pengar då tänker jag. Om man ser till hela Gotland, med olika rutter i det här digitala så kanske man kan klicka i ”ja men jag är väldigt intresserad av jägar-samlarstenålder”, klickar i där, och så är olika platser uppdelade i olika geografiska raster, t.ex. norr, mellersta, söder. ”Jag vill åka och titta på norr idag” osv. Trycker man sen på det, så kommer punkter upp för ett område, t.ex. Lina myr. På så sett kan man se det i ett större besöksnäringssperspektiv. Då kunde man t.ex. få Destinationen eller Regionen att satsa på det, om det var ett besöksnäringssprojekt som riktade sig till hela Gotland. Ett sånt litet utsnitt av detta blev då Lina myr, och kanske kunde man söka fonder då. Vanliga företag tror jag inte nappar på sådana projekt. Är det för hela Gotland så kanske också Länsstyrelsen, Regionen och Gotlands Museum t.ex. skulle kunna tänka sig att ta ett lite större ansvar för det. På nåt sett kunde man då göra det här i samverkan, än att bara se det lilla området.
11. Det är väl fullt möjligt att flytta ut besökare i landskapet, t.ex. via bussar, men idag gör vi inte det så mycket. Mest fokus har ju varit på Visby, stadsvandringar där osv. Kryssningsturisterna exempelvis är ju en grupp som ingen har riktigt grepp om. De är ju tidsbegränsade. Det blir antingen en kortare eller längre variant. Den längre är väl inte mer än sex-sju timmar skulle jag tro, så frågan är ju vad man hinner. Är det ett alternativ för dem att sätta sig på en buss och åka tvärs över Gotland? Det vet inte jag. Men om Visby ska bli ett hållbart turistmål så måste vi då snarare jobba med att få de andra att lämna Visby. Kapaciteten för kryssningarna kommer ju vara att det kan komma sex-sju tusen på en dag. Då måste vi ju få bort ett antal turister från den här stan. Det kanske är det som är perspektivet, att sådana här platser ute i landskapet fyller en funktion i någon form av infrastruktur kring besöksnäringen. Vi måste lyfta andra delar av Gotland än Visby, annars kommer det här att bli som Venedig. Lite har vi ju redan kommit dit, ser man på t.ex. hur tjockt med turister det kan vara i stan vissa sommardagar, och relaterar det till huspriserna i stan, så inser man att vi måste få ut folk härifrån till andra platser, för stan håller inte för den typen av besöksnäring. Vi blir inget bra besöksmål till sist.
12. Ingenting om själva myren.
13. Jag har ju hört om utdikningarna i allmänhet. Jag kommer från södra Småland från början där man i princip sänkte alla sjöar. Så den konflikten är nog allmängiltig för stora delar av Sverige och Gotland såklart. Naturvärdena skulle väl kunna vara intressant att förmedla i området du beskrivit men jag kan inte direkt se på vilket sätt. Finns där åttatusen år av historia blir det ju svårt att läsa landskapet när det förändrats så mycket efter utdikningarna. Att en så stor omvandling har skett, landskapet har ju förändrats totalt, är intressant. Man kan liksom inte förstå hur det såg ut förr, t.ex. vid Mästerby när Valdemar Atterdag kom. ”Vad fan var det för myr han skulle lockas ut i? Här finns

ju inga kärr!!” Haha. Man kan inte se det landskapet längre och det finns väl en poäng i att skildra det. På något sätt. Exakt hur vet jag inte, men det är en intressant grej tycker jag.

Joakim Andersson, Uppsala Universitet/Campus Gotland. Institutionen för Konstvetenskap, Kulturvård:

1. 43 år, utbildad i historia och forskarutbildning vid Tema Q i Linköping. Doktorerade 2008 på en avhandling som behandlar både arkeologi och kulturresevat. Den försöker ta ett brett grepp på förmedlingsstrategier i samtida kulturmiljövård.
2. Här har jag varit sen 2010 till 2012. Sen blev det uppehåll på ett år där jag fick jag söka om min tjänst och 2013 var jag tillbaka tills nu då.
3. Inte mer än det jag själv googlade fram. Intrycket jag fick där var att det förekommit en omfattande utdikningsverksamhet av en gammal myr och att det nu finns planer på att rekonstruera landskapet, om det nu var fornlämningsmiljöerna som skulle återskapas eller något. Men i övrigt så vet jag ingenting om det.
4. Nej.
5. Nej.
6. Ja jag tror att Gotland skulle vinna på att få in mer turister. Dels därför att det finns en väldigt inskränkt syn på vad Gotland är, med fokus mest på Medeltidsveckan och Visby, dels för att jag tror på att folk ska kunna leva och arbeta här. Och alla kan inte bo i Visby, alltså måste man outsourca. Människor på landsbygden måste kunna leva och bo utav det som finns i deras närhet. Jag har väldigt svårt att tro att Gotland i sig skulle vara något speciellt i den synen, jag tycker man kan jämföra det med situationen på fastlandet också där det pågår en diskussion om vi ska ha en landsbygd eller inte. Ska vi ha en levande landsbygd? Hur ska vi göra med de öppna landskapen? Så jag tror det vore nyttigt med fler turister men då måste man också ha väldigt tydligt och klart för sig vad det är man ska visa. Om man går ut och säger att ”det här är ett kulturarv, titta!” eller ”det här är ett viktigt naturarv som vi ska visa”, då måste man ha en personlig anknytning till platsen. För att det ska bli intressant. Om man däremot säger ”kolla på de här naturupplevelserna vi kan skänka er”, så blir det intressant för många fler. Jag tror att kulturarvsbegreppet och naturarvsbegreppet är rätt begränsande och exkluderande till viss del. Misstänker jag i alla fall. Det är bättre att ta hjälp av det faktiska kulturlandskapet eller naturlandskapet. Jag vet inte om det t.ex. finns mycket häckande fåglar där eller det kanske man har förstört sen 40-talet antar jag? Jag bara tänker på *Känn dig själv idén* på Nordiska Museet, att man måste knyta närmare an till ”titta här har folk bott i åttatusen år, här finns spår av mänsklig verksamhet alla år tillbaka, vill du också titta på detta så kom hit”. För att se hur vi har utvecklats som människor eller något liknande. Man måste hitta någon personligare sträng att slå på än att basunera ut kulturarv eller naturarv. Vi är så väldigt vana att använda de termerna men vi förklarar inte vad de sakerna egentligen är för någonting. Risken med det är att det blir exkluderande. Man tror att man måste ha vissa förkunskaper för att förstå vad det här är för någonting, misstänker jag i alla fall. Jag tror också att arkeologerna måste vara med där för visa vad det är folk kan se för någonting och där ser jag också en

begränsning om vi vill göra det tydligt. I så fall kanske man t.ex. kan göra en rekonstruktion av hur en stenåldersboplats sett ut. Då blir det ju mer intressant.

7. För några år sedan pratade vi väldigt mycket om attraktivitet och jag vet att ämbetet har försökt dekonstruera det begreppet, vad innebär det att någonting är attraktivt? Jag tror det är väldigt svårt att svara på men eftersom det ligger utanför Visby så måste man räkna med att folk inte kommer att vallfärda dit. Jag tror att man får vara väldigt tydlig med att man har någonting att visa upp som kan konkurrera med allting annat här. Där tror jag att det kan bli svårt. Man har försökt med liknande projekt i Småland inom turismnäringen, att man brandar regionen, och det kan ju vara ett sätt. För just nu är Lina myr anonymt. Det ligger väldigt nära Slite, och Slite är väl inte precis känt för att vara väldigt attraktivt att åka till. Dessutom har man stora Cementa där, det är heller inte känt för att vara historieanknutet för gemene man. Dels tror jag man måste distansera sig från Slite och dels distansera sig mot Visby och hur ska man göra det? Jag tror det är möjligt. Men det bygger på att man har flera olika aktörer som drar åt samma håll och vill samma sak och det kan vara jävligt svårt.
8. Jag tycker det verkar väldigt flummigt. Vad skulle syftet med en sådan turistled vara egentligen? Om man jämför med pilgrimsfärder eller pilgrimsleder exempelvis, så har de tydliga mål. Både under vägen och vid målet. Vad är poängen här? Jag tror inte att det är någonting som kommer attrahera mer besökare hit. Skulle jag vilja åka dit och gå en turistled? Vad är det jag ska titta på egentligen? Turistvärden, kulturvärden, naturvärden? Man får nog vara lite precisare än så. Vad är det för kulturvärden? Vad är det för naturvärden? Vad är det jag ska se för någonting? Ska jag se häckande fåglar kanske jag vill veta exakt vad det är för fåglar jag ska se. Ska jag åka dit för kulturvärden, ja då kanske jag vill se någon rekonstruktion av en stenåldersboplats t.ex. Annars tror jag man missar konceptet fullständigt.
9. De centrala aktörerna, som ämbetet som lyckligtvis finns i Visby, Regionen och Länsstyrelsen, måste se nyttan och idén med det. Jag tror också att Fornsalen skulle kunna stötta, särskilt kunskapsmässigt, tillsammans med universitetet här. Men om det ska fungera så måste det vara förankrat i lokalsamhället. Är det inte förankrat så kommer det inte att fungera. Det är bara så. Det finns hur många studier som helst på det, hur det bara har fallerat, bygden slås ut lite grann, det skapas schismer. Ta Grythyttan t.ex. Poängen var att det skulle vara någon form av kulturcentrum för mat osv. men det var ju inte förankrat i bygden vilket gjorde att de blev någon slags isolerad händelse. Som bara ”vad gör ni här, vad är det ni håller på med? Hur ska vi kunna stödja er om ni inte berättar vad det är ni fan håller på med?”. Det finns även en temapark i Skottland, Wanda park som är en gammal minstad, där man helt missar och skjuter över sitt syfte. Men det finns ju möjligheter att göra saker virtuellt vilket inte fanns för tio år sen. Kan man marknadsföra det på ett väldigt bra sätt via Internet så tror jag att man skulle kunna lyckas rätt bra. Men det kräver, tror jag, att man går bort lite från ämbetsidén och istället gör en mer turistisk satsning med Sveriges Turistförening osv. Att man inte hamnar i det här akademiska ämbetshållet. Jag tror att man ska rikta sig till specifika intresserade turister.
10. Man måste få dit händelser. Någonting måste hända där. T.ex. ”här har vi medeltidsveckan”. Någonting som får folk att komma hit. Hembygdsföreningar brukar

ju ha slättergillen dit man kan komma och fika och umgås exempelvis. Nånting måste till för att man ”oh, jag måste åka dit!”. Om man bara får veta att där finns en turistled, ”ja men då tar jag kanske det om jag skulle åka dit”. Nånting måste hända där för att man ska vilja åka dit.

11. Jag tycker det är skitbra. Som besökare på ett museum är jag ju där på guidens villkor på ett väldigt tydligt sätt, det är guidens hus och utställning, allting är kontrollerat. Men så är det inte om du bara går utanför dörren. Då visar man också att historien inte är en separat del av alla våras liv, utan att det är någonting vi rör oss i hela tiden. Det är inte nånting som är kontrollerat i en utställning, utan det här är vår vardag, vår verklighet, och sen finns det olika lager utav den verkligheten. Och guiderna kan plocka upp de lagren och visa dem för intresserade. Det finns ett projekt exempelvis i Ljungby i Småland där jag kommer ifrån, där man har en muntlig berättartradition och gör utflykter till sägenomspunna stenar där man sen berättar folkloristiska historier från trakten i samband med att man visar stenarna. Jag tror att det är jättebra. Jag tror man minskar gapet mellan guide och besökare som annars blir väldigt tydligt i museimiljö. Det är roligt med en okontrollerad miljö utanför museet där vad som helst kan hända. Jag tror att alla museer skulle vinna på det. Man måste våga experimentera också.
12. Inte jättemycket faktiskt. Jag vet bara att det är en utdikad myr sen slutet av 40-talet. Att det finns sedimentprover tagna från den tiden. Att det var en plats med stora naturresurser i form av djurliv och allt möjligt. Det är nog en plats med mer natur- och miljövärden än vad jag har identifierat arkeologiska värden där. En plats för naturhistoriska värden helt enkelt.
13. Jag förstår att folk blir förbannade över att man dikade ut. Men samtidigt får man vara lite realpolitisk och realistisk för folk behöver ju odlingsmark. Växer befolkningen så måste vi ju också ha en växande mark som försörjer oss. Hur kan man idag inte förstå den här utdikningsivern som ett slags kulturarv? Om man t.ex. vill återskapa miljöer där. Vad gör vi då? Vi värderar ett kulturarv högre än ett annat. Vi försöker överbrygga 8000 år av mänsklig aktivitet på en plats för att komma åt till *ett* mer åtråvärt kulturarv. Jag tycker att man är väldigt snar ibland till att dra slutsatser om dåtida händelser. Man är snabb att döma. ”Varför gjorde man så? De var inte kloka”. Men de kanske ville överleva också. Utvecklingen kommer vi inte ifrån. Den kan vara både positiv och negativ. Frågan är hur vi ska hantera det nu. Vad är Lina myr för en plats för oss idag? Vi har en tradition här i Sverige att arkeologiska fynd är väldigt värdefulla, sen har vi nyare kulturarv som det gamla bondesamhället, 40-talet, en massa händelser, och det kulturarvet värderas på ett annat sätt. Det är föremål som är inglasade på ett museum och då tänker vi att det där måste vara viktigt. Men förhåller vi oss till det gamla bondesamhället på samma sätt? Nej jag tror inte vi gör det riktigt. Kanske inte att vi värderar högre eller sämre men att vi värderar dem på olika sätt. Det ena ligger långt borta i tid och det andra nära, vilket också påverkar vår syn på det.

Patrik Rönnbäck, Uppsala Universitet/Campus Gotland (+ boende i Hörsne):

1. Jag är 48 år i år, född 1969. Jobbar som professor vid Uppsala Universitet/Campus Gotland. Jag jobbar med miljövetenskap. Jag har en professur i hållbar utveckling med inriktning mot naturresursfrågor.
2. Jag tog min magisterexamen 1996 och redan då var jag miljövetare och systemekolog. Disputerade 2001, flyttade till Gotland 2001 och då började jag jobba som forskare, dels från Stockholm, dels här på Gotland. Sen har jag bytt lite institutioner och arbetsuppgifter sen dess, men sen -96 har jag haft min första examen inom det här området.
3. Ja det är klart eftersom jag bor där, det får vi hoppas! Vad jag känner till kring historien, det är ju fornlämningar man ser eller har sett när man går i skog och mark. Jag är orienterare också och har sprungit en hel del kring Tjelvars grav och det området. Sen har jag även sprungit hemma en del, men jag sitter på lite orienteringskartor över Tjelvars grav också om det skulle vara intressant för er. Gothemshammar känner jag till litegrann som lekman men jag är ju lite mer uppdaterad vad gäller utdikningen och våtmarker och Lina myrområdet. Naturskyddsföreningen har också ett prästänge i Lina myr, i Hörsne där jag bor, och även den våtmark de äger idag, Naturskyddsföreningen. Delar av min forskning handlar också om våtmarker och så kallade ekosystemtjänster, eller resurser och tjänster från den typen av ekosystem, och just hela utdikningsprocessen av Lina myr som var den sista stora våtmarken på Gotland som dikades ur på 1950-talet, om jag inte missminner mig. Jag känner också till det här med dikningsföretagen och dess historik, en viss trubbighet som finns kopplad till det, men även när det gäller andra naturvärden och kulturvärden, kan jag tänka mig.
4. Jo jag vet ju att det har gjorts en del, och jag vet att det var en student här för 15 år sen som gjorde en kartering över arkeologiska värden i Hörsneområdet, Marita Engberg Ekman. Hon bor ju där, har sommarhus där ute. Men jag har ingen detaljkunskap om några utgrävningar. Fornlämningar ser man överallt, det kan ju vara t.ex. små rösen, alla R-en på orienteringskartan visar markant mängden fornlämningar i området. Vi har ju även Tjelvars grav och andra lämningar där i området men sen finns det ju en uppsjö av rösen, lämningar och gravar i det området. Det är väldigt häftigt just det området. En annan miljö i närområdet, 2 km från där jag bor, är Baraberget och Bara ödekyrka som också är en magisk plats med historiken kring det.
5. I närområdet ser jag inte direkt några turister. Inga mängder i alla fall. Sen antar jag att det runt Gothemshammar, Tjelvars grav och det stora röset Majsterrojr är en hel del besök. Men det finns potential, alla gånger.
6. Det tycker jag är positivt, om man bara gör en bra deal och snygga informationstavlor eller om man kör med en app eller någonting digitalt, jag vet inte, men huvudsaken är att det är bra paketerat. Men det handlar också om logistik och infrastruktur och ska man få med sig lokalbefolkningen får man tänka på att det är små vägar och det finns inte så mycket att parkera vid och såna saker. Ska man bussa in folk med stora bussar måste man ju täcka logistiken också, men för egen del så ser jag enbart mervärde med det där. Om det inte plötsligt skulle välla in tusen personer per dag där jag bor, då kanske jag skulle ändra åsikt.

7. Det vore intressant att kunna visualisera hur det såg ut förr i tiden när Lina var en stor myr, en våtmark, och till och med en sjö stora delar av året, hur man ska åskådliggöra det, där kan jag se lite utmaningar. Att ha en app t.ex. känns ju mer aptitligt än att bara ha stora informationstavlor. Och utifrån ett historiskt perspektiv antar jag att det blir enklare då att t.ex. förklara hur bosättningar sett ut, hur man livnärde sig och så. Att man kan se framför sig också hur naturmiljön såg ut. För står du och tittar ut över Lina myr idag så är det huvudsakligen åkermark du ser. Sen är det ju som en dalgång, en sänka, så man kan ju tänka sig in i att det en gång har varit våtmark och sjö. Någon slags visualisering vore att föredra, men gärna i kombination med informationstavlor och så, utifrån de sajter man tycker är relevanta.
8. Jättespännande. Att både titta på natur och kulturarvet. Och även att titta på det ur ett modernt historiskt perspektiv, komma in på våtmarker, utdikning och vårt behov av odlingsmark. Jag kan se en hel del miljövetenskapliga hållbarhetsmässiga frågor som blir relevanta där också. Alltifrån utdikningen av våtmarker som har skett, man har väl tappat ca 80 procent av de forna våtmarkerna på Gotland, sen har vi ett skriande problem med vattentillgången och grundvattentillgången. Våtmarkerna är ju som svampar i landskapet som lagrar vatten och fyller på grundvattnet. Så utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv så är det ju jätteviktiga parametrar som också kan intressera en hel del turister vad gäller miljö, naturhistoria och naturarv, utifrån ett anslag och värde som de också har i samhället idag. Jag gillar också idén att man inte bara tänker på kulturarvet och fornhistoriska minnen utan att man också försöker väga in det i någotsånär modern tid och se på den typen av förändringar som har skett under 1900-talet inte minst då.
9. Oj. Det krävs resurser, medel och projektledare såklart. Sen tror jag det finns mycket att vinna genom att skapa goda kontakter med markägare i området, framförallt de som äger ganska mycket mark. Det är en lågt hängande frukt och en självklarhet kan man tycka, men det är viktigt i ett tidigt stadium att göra det. Etablera kontakter med hembygdsföreningar. Lokala, vad ska jag säga, ambassadörer, historiebärare, historieberättare, som sitter på en kunskap och information och har ett intresse av det. Det är väl också det äldre gardet i många av de här socknarna. Kan man skapa bra kontakter och få ombord dem så har man nog mycket vunnit också att skapa ett engagemang och gehör hos lokalbefolkningen. Sen tror jag inte att man ska göra det här av någon monetär anledning utan man ska börja i andra änden. Ett sånt tryck från turisterna kommer det nog inte att bli så att man kan tala om någon större ekonomisk avsättning kring det hela. Du talade om en turistled på ca tre mil i omkrets, i så fall skulle det ju bli väldigt många strandhugg. Hade man istället haft ett eller två stora stopp kanske man kan tänka och bygga upp någonting kring det som har en viss ekonomisk bäring. Det finns ju säkert markägare som skulle fråga "whats in it for me?" liksom.
10. Det finns ju en massa platser. Bara ödekyrka, Baraberget. Nedanför kyrkan i Hörsne finns det ett parti med lite strömmande vatten där gamla stenar ligger som har varit delar av den gamla vägen som gick där för väldigt länge sen. Det området har klarat sig väldigt bra, det är en kilometer nedströms från kyrkan. När den kilometern slutar, då har du knappt kvar några träd alls längs med Hörsneån, då är det bara helt kallt och stora åkermarker med stora grävsopor man kan se ibland som dikar ut emellanåt. Sen är det

ju även intressant rent historiskt med miljöerna runt Tjelvars grav och Majsterrojr och något skogsområde där med. Sen finns det ju även intressanta naturarv. Två reservat, Hörsne prästänge som Naturskyddsföreningen äger, där det redan idag finns en liten naturstig som skulle behöva fräschas upp, där de också pekar ut någon fornhistorisk lämning om jag nu minns rätt. Sen har Naturskyddsföreningen också en våtmark som de har köpt och äger, nere just i hjärtat av det forna Lina myr. Så det är ytterligare en sajt att tänka in i det hela. Sen har ju hembygdsföreningarna i varje socken, ett antal ängen och gamla hus, t.ex. Lill-Emmas hus i Hörsne, ganska nära där vi bor, som är ett litet torp som säkerligen har en gammal historik. Men som sagt, genom att skapa bra kontakt med de lite äldre i socknarna kan man nog få en hel del sköna inputs.

11. Otroligt attraktivt, det är jättebra. När jag talade tidigare om appar så ser jag ju gärna att det görs i ett paket tillsammans med någon som är expert och också är välformulerad i någon sorts guidningsprofession. Att flytta ut museet i verkligheten, i natur och miljö, tror jag stenhårt på. Det är jättemånga som skulle hoppa på det och vara intresserade av den typen av guidade turer. Under turistsäsongen så skulle ni säkert behöva tiodubbla antalet guider som kan ta ombord den typen av intressen som finns då. Det tycker jag är en jättebra idé och det skulle jag varmt rekommendera, att man inte bara jobbar med informationstavlor och digitala visualiseringsappar, utan att det finns ett paket med bra guider som kan bära detta. Det skulle jag sätta som prio ett och sen kommer de andra, tavlor, och appar, kommer som tvåa och trea.
12. Det är den sista stora myren som dikas ut på Gotland. Jag vet dock inte när Naturskyddsföreningen erhöll den våtmark som de nu äger. Det är ju ett reservat nere i hjärtat av forna Lina myr och fyra-fem hektar nånstans mellan tummen och pekfingeret. Jag vet också att Lina myrområdet före utdikningen var en av Sveriges främsta fågellokalerna. Folk reste dit från stora delar av Sverige, och säkert också från andra länder för att skåda fågel. De möjligheterna är ju väldigt begränsade idag. Det finns kvar en del intressanta arter fortfarande. Det finns en historik med stora naturvärden kopplad till just rekreation och estetiska värden och fågelskådning icke minst då. Sen ovanpå det så har vi ju det vi pratade om nyss, så kallade ekosystemtjänster, att de här sjöarna, eller våtmarkerna fyller på grundvattnet, och de fungerar som svampar i landskapet, ger ett stabilare vattenflöde och inte minst så renar de ju också vattnet. Det är som en njure i landskapet också som renar vattnet som rinner igenom våtmarken innan det når ut i Östersjön. Vi pratar om övergödning i Östersjön och bottendöd och allt möjligt så våtmarkerna är otroligt viktiga njurar för att rena vattnet och gör det gratis också, kostar ingenting. Istället för att betala massa skattemedel eller anlägga reningsverk och dylikt. Så vi har en massa såna gratis tjänster som också är kopplat till våtmarker. Lina myr i det här fallet också. Utdikningarna har ju fortsatt även efter 1950-talet särskilt de sista tjugo åren eller så, inte med utdikningar i sig direkt, utan med att man har fortsatt att förändra landskapet. Innan utdikningarna började så fanns det ju, det var inte bara en stor sjö eller myr, det fanns holmar och småöar, ute i det landskapet. Efter utdikningen blev det då dungar på ca en hektar kanske. Många av dem har man ju helt tagit bort och gjort till stora åkerlappar. Jag kan ju förstå det ur en jordbrukares perspektiv, att man vill kunna köra maskinen snabbt fram och tillbaka, men det påverkar ju också landskapsbilden. Någonstans kring de där öarna som tidigare fanns i landskapet så är

jag ju ganska övertygad om att det har funnits fornhistoriska värden. Att människor också har haft en relation till de här öarna i det här landskapet.

13. Ur ett miljömässigt perspektiv så är det ju en katastrof. Åtminstone i den här skalan som det har tätt sig på i Sverige och på Gotland. Jag förstår ju också behovet framförallt om vi går tillbaka till slutet av 1800-talet och bristen på mat och dylikt i Sverige. Man ville ju komma åt mer mark och våtmarkerna var ju dels områden som inte kostade så mycket och som inte brukades så mycket, så att göra om någonting till mer produktiv, agrar eller jordbruksmark har jag full förståelse för. Men den storskaliga utdikningen utifrån ett miljömässigt perspektiv är ju samhällsekonomiskt högst ifrågasatt. Inte minst vad gäller tillgången på vatten, att fylla på grundvattennivåer, att rena vattnet som rinner genom landskapet innan det når Östersjön. Men också kopplat till biologisk mångfald och det nationella miljömålet som är uppsatt, ett av de miljömålen som är fastställda av Sveriges Riksdag, vilket gäller just myllrande våtmarker och det går ju stick i stäv med just den här typen av utdikning. Att man än idag kan ha dikningsföretag som fortsätter utan någon större hänsyn till natur eller kulturvärden, hur de kan få fortsätta. Enligt de gamla vattendomar som ligger fast. De är ju specifika för varje område. Varje dikningsföretag har ju sin egen vattendom. Sen finns en trubbighet också i det juridiska systemet om du frågar mig, för det handlar inte bara om att man skadar ett landskap utifrån ett miljömässigt perspektiv, det handlar ju också om att när man gör de här ingreppen och dikar ut Hörsneån t.ex. var tionde år eller så, så kan man ju göra det på väldigt många olika sätt. Man kan ju dika ur litegrann och styra vattnet, eller också kan man ta bort vartenda träd eller buske som finns där och ta stora grävsopor och göra en lång kanal så det ser ut bara som ett stort avloppsdike. Så även där finns det mycket man som boende i ett område, eller som skattebetalare, både kan och bör ha åsikter om. Det är ju komplicerat. Mycket av det här handlar ju också om att de markägare som sitter på de här resurserna och äger rätten och sitter med i dikningsföretaget, de måste ju också få ekonomisk kompensation om man ska få igenom några förändringar. Där är ju frågan vad statsmakten vill och kan göra. Det finns inga gratisluncher och vi kan inte förvänta oss att de som livnär sig på den här typen utav näring, att de ska ge upp det. Rent företagsekonomiskt så måste man vara pragmatisk här också. Det är lätt att ha åsikter om både natur och kulturarvsfrågor, men någonstans måste man placera det i en verklighet och en ekonomisk verklighet hos de som är näringsidkare. Jag kan sakna lite sådant anslag också.

Sofia Hoas, Gotlands Museum:

1. Jag är 46 år och är idag affärsutvecklare på Gotlands Museum. Har jobbat som avdelningschef i ett par omgångar också, dels på en eventavdelning vi hade tidigare och så har jag jobbat med den utåtriktade verksamheten där jag var chef i sex år också. Jag har kaospilotutbildning, alltså projektledare, så jag är egentligen projektledare i grunden.
2. Som affärsutvecklare är det tredje året nu. Det är en helt ny tjänst som vi inte har haft tidigare. Den är till för att titta på egenintäkter men också för att titta på utveckling av produkter och av verksamhet. Så jag går in i olika projekt beroende på vad museet har

för behov. Jag har varit fast anställd på museet i 20 år. Innan dess jobbade jag i sju-åtta år som timanställd och jobbade mycket på vintrarna då jag hoppade in i receptionen och fiket och sådär, för sommartid jobbade jag på Gotska Sandön.

3. Inte mycket. Inte mer än som intresserad gotlänning. Jag var där när jag var yngre och tittade på fåglar någon gång med ornitologintresserade kompisar. Jag har ingen personlig relation till området men jag känner till att där finns en utdikad myr och att där finns bra fågelliv.
4. Nej jag blir osäker på var området ligger exakt, men Trullhalsar tangerar ju där, sen har vi ju Tjelvars grav och fornlämningarna ligger ju tätt där. Visne ängar ligger väl också i de trakterna där. Det är ett kulturrikt men ändå ganska oexploaterat område. Det är inte dit man åker när man har en kompis man vill visa Gotland, fast det borde man ju för det är ett väldigt fint och kulturrikt område. Men lite okänt.
5. Jag tror inte den är känd. Den är nog knappt känd för gotlänningar. Som besöksmål så att säga.
6. Ja absolut, jag tror ju på att man åker till Gotland för att hitta sina egna små smultronställen, och att det är bra om det inte blir för mycket folk på samma ställen. Och det tror jag har blivit viktigare och viktigare inom turismen överhuvudtaget. Det är viktigt att få ut folk på vackra platser på Gotland överlag, för här finns ju så väldigt mycket. Det gäller ju då att göra det tillgängligt på ett bra sätt.
7. Dels måste man ju lyfta området så det finns saker att göra, det kan vara en enkel vandringsled t.ex. Men jag tror, har tänkt på det mycket sista året att inte göra för stor sak av det, utan att hitta bara den där stranden eller bryggan eller ängten. Det där enkla och att upptäcka det själv. Det behöver inte hända så himla mycket häftiga grejer utan jag tror för den moderna människan i urbaniseringens tider så behöver man mycket kontemplation och bara lugn och ro. Att hitta sådana ställen. Och det här området tror jag skulle vara perfekt för det, just att få komma in i ett änge eller så. Sen tror jag också det här med historieintresset, att det finns ett intresse för arkeologi hos allmänheten, att t.ex. komma och få titta på en utgrävning. Kanske att få vara med en dag, den typen av verksamhet tror jag folk skulle vara beredda att betala för. Folk vill vara med mer på riktigt och göra riktiga upplevelser. Dels den här kontemplationen men också att göra saker, att vara med, inte bara titta på. Men också att bli bekant med något okänt som man inte kan.
8. Jo sådana vandringsleder är alltid bra, men det vill till att de hålls levande. Vi har ju fått till dels en rid och körled på Gotland, och det finns en pilgrimsled, men de nyttjas ju otroligt dåligt. De finns där och de är röjda, markägare är tillfrågade men de nyttjas inte. Hur ska man göra då för att få dem att bli utnyttjade? Jag gjorde en sån i Mästerby också där jag var engagerad i 1361, där finns också en vandringsled kring slagfältet. En slagfältsvandring som man kan gå själv och så finns det skyltar på ett par ställen ”här hände det här” osv. Men nöten att knäcka är att få folk att hitta dit. Men jag tror absolut om den finns, och folk skulle känna till den, att det skulle vara ett bra sätt, just det här med kontemplation, att själv kunna ta sig runt, och vandra och upptäcka själv. Då kan man också få gå med en guide, åka hästskjuts eller vad du nu drömmer om att göra. Men det krävs ett jobb kring det, att få igång det. Förutom att göra den så måste den ju underhållas också. Det skulle kunna vara en idé med en hel Gotlandskarta med tips om

alla vandringsleder. Fanns det fler leder skulle det då bli intressantare. Att man kan se var man kan vandra, cykla eller rida. Jag tror det krävs samordning kring det. Det är svårt för bara ett sånt här område att nå ut, att höras och synas i bruset. Eller en app då som är så inne nu där man kan se sådana saker. Men det krävs ju att det är någon bakom som driver det.

9. Det kräver att bygden är med framförallt. Bygden måste vara glada över att det ska komma dit folk. Inte så att ”Jaha nu gjorde Länsstyrelsen en led som går här på våra marker och vad ska turisterna hit och göra nu da” utan det måste kännas att de själva är stolta över sin bygd och tänker att ”vad kul att de vill komma hit och se på våra marker och våra fornlämningar” och så... Det är viktigt att bygden är med men också i förening med, ja med Länsstyrelsen och de professionella som krävs i det här. Det märkte jag t.ex. i Mästerby att först var det inget vidare intresse men när sen markägarna själva fick vara med på de arkeologiska utgrävningarna och hitta de här pilspetsarna på sin mark, som de har, det skapade engagemang och ett intresse och ”wow det är ju ett skithäftigt ställe vi bor på, folk åker från England för att titta på vår åker här”. Det skapar ett engagemang som ”det här borde vi visa upp för fler, vi borde bygga ett museum”. Sådant skapar ju även ett intresse för vad ett museum är för någonting, och man börjar använda kyrkan för att ha föreläsningar, det börjar hända massor av grejer. Det blev ringar på vattnet och folk som kanske inte var så intresserade av historia hängde med i projektet ändå för de tyckte det var spännande. Så det kan vara för bygden.
10. Man måste tänka sig vilka som skulle gå den här leden, vad det är som kan dra. Är fåglarna viktigare än att veta myrens historia? Eller om man tittar på historien, varför finns det här ängarna här? Jo man tog löv till djuren och hade som betesmark och hur man skötte det och så... att det här gotländska ängarna är väldigt speciellt...men även fornlämningar, att få in dem i sitt sammanhang, varför valde man den här platsen? T.ex. varför valde man den här gravplatsen, var det för att det var en vacker plats eller har platsen alltid varit magisk? Eller är det gravarna som gjort att den känns magisk? Är den magisk för dig? Sådant tycker jag är spännande och det tror jag också andra människor kan tycka är spännande. Just när det gäller fornlämningarna är det intressant att fråga sig: varför hamnade de här? Varför valde man det här som en helig plats eller en gravplats? Kulturlandskapet överhuvudtaget tycker jag är väldigt spännande, att kunna läsa landskapet, att få gå med någon som kan det. Från början så kunde inte jag se sådant men när man har gått med någon människa som kan säga ”se det här, det är en halv väg här har man gått sen järnåldern”. Att kunna peka på spår i naturen, också det här med stenvastar, hur man höll djuren ute ifrån åkrarna och att det var praktiskt att samtidigt få bort stenar och få till vastar. Varför det har blivit som det blivit. Även vad gäller myrlandskapet och utdikningarna. Man måste tänka sig att det här var en sjö förut, vatten. Det som är åkrar idag. Jag tycker det är spännande att följa landskapet. Det är något man kunde se också med Mästerby. Först trodde man det var helt platt men sen med utgrävningarna vi gjorde där man tittade på gamla kartor så såg man ju var det hade varit vatten. Plötsligt så ser man åsarna och sånt. Det kan man säkert få den hjälpen vid Lina myr också, t.ex. ”ja där var det en ö” eller vad det nu finns där.
11. Jo det är jätteviktigt, och det är något vi tänker mycket på här på museet också. Att få ut människor på landsbygden också. Det är dumt att vi ska visa landsbygden här, det är

bättre att faktiskt få ut den upplevelse människor vill ha idag. En upplevelse är ju en levande guide som kan förmedla historien, som kan berätta den. Så att man får en levande bild t.ex. vem det var som bodde på en gård. Så det tror jag jättemycket på. Vi kommer att ha en utställning här redan i år som heter *Se Gotland*, som just ska slussa ut folk att hitta de här resmålen. Det kan vara små museer t.ex., det skulle kunna vara Lina myr om det var utvecklat. Ett tips på 101 platser ska det bli på Gotland. Och så kan det vara teknik runt det också, hjälp att hitta runt, du skulle kunna få en text om det här området eller beställa en vandring av en guide eller vissa fasta vandringar som går. Tänk t.ex. också att åka häst och vagn i ett sånt här landskap. Folk älskar ju att åka vagn i ganska fula miljöer, men tänk att få åka i en riktig miljö runt det här området som stadsbo och få en guide samtidigt. Och lite Sangria kanske, nej det var ju Spanien haha, ja men du förstår vad jag menar. Tänk att ha en arbetshäst också så de äldre kan minnas ”åh en sån hade vi när jag var liten”. Lite nostalgi också. En nordsvensk eller ardenner, riktigt klassiska arbetshästar.

12. Jag vet inte så mycket mer än att det var en riktigt stor myr som blev utdikad som är jordbruksmark idag. Att det är en ganska levande landsbygd, jag tror de har ganska mycket aktiviteter och så. Och sen är det otroligt fornlämningsrikt. Det har varit en rik plats att bo på och folk har bott där ända sen stenåldern. Både kring myren från början, men även sen då det var bördiga jordar. En plats som människor har valt under en väldigt lång tid.
13. Nej det kan jag inte. Förutom att jag hört talas om det, att det var mycket konflikter om utdikningarna, men det är inget jag kan säga något mer om.

Carina Johansson, Uppsala Universitet/Campus Gotland

1. 57 år. Lektor i etnologi här på Campus Gotland och har jobbat här jättelänge, sen -99. Jag gick Kulturvetarlinjen på Stockholms Universitet och är utbildad vid Linköpings Universitet till forskare.
2. När jag kom hit gick jag en projektledarutbildning som fanns vid högskolan och som hette Kulturarv och Samhälle. Sen drog läraren där, Danne Carlsson, tillsammans med Owe Ronström som är etnolog och några andra, igång ett projekt som kallades Kulturarvspolitikprojektet. Sen har jag jobbat mycket inom det och vi utvecklade kurser och har gjort forskningsprojekt inom Kulturarvspolitikprojektet. Jag var doktorand vid Högskolan på Gotland och har varit knuten hit sen -99 men jag blev utbildad i Linköping. Disputerade 2009 och nu har jag en lektorstjänst i etnologi här.
3. Nej jag vet inte särskilt mycket om Lina myr men jag har ju förstått att Gotland förändrades mycket i och med att man dikade ut så mycket och att det är ett av de stora problemen nu med vattenbrist och så. När det regnar så åker vattnet ut i havet och väldigt snabbt. Och jag vet ju att Lina myr var en väldigt stor myr. Jag har ju kollegor som har jobbat med Lina myr.
4. Nej det kan jag inte säga att jag gör. Jag är etnolog och intresserad mest av nutid. I och för sig tittar vi mycket bakåt i tiden också, men det är mycket vardagsliv i vår egen

samtid som intresserar. Det som är intressant är hur människor ser på Gotland och olika delar av Gotland.

5. Jag har inte varit i så mycket kontakt med den typen av turister som åker runt och kollar på fornlämningar men jag vet ju att, när man tittar på Gotland som turistmål, så finns det väldigt många olika typer av turister som är intresserade av olika saker. Även om man mest kanske åker hit för att bada så vill man väl titta på någonting spännande också. Det ingår i diskursen på något vis.
6. Jag tror att det är väldigt viktigt för Gotland att få ut turisterna på ön, särskilt nu när kryssningskajen blir färdig. När det kan komma så stora grupper på en gång. Jag har tittat lite på det här dilemmat då jag forskat en hel del om Visby och intervjuat mycket folk. När Visby blev världsarv t.ex. fanns det en rädsla för att turisterna skulle stanna i Visby och inte åka ut till Bungemuseet t.ex. För att har man sett Visby har man sett Gotland på något sätt. De har länge funnits en motsättning mellan stad och land, det är inte typiskt för just Gotland, utan det är ju vanligt på många ställen. Jag fascinerar av att det hela tiden dyker upp, att man säger ”det som är bra för Visby, det är bra för hela Gotland”. Det blir som ett mantra. Man måste ta bort någonting på landsbygden, t.ex. en service, men finns det i Visby så räcker det liksom.
7. Just nu sitter jag och läser en text om vandringsleder, och den typen av turism är ju ganska hållbar. Se till att det finns bra leder att gå på. Att det finns bra kartor och att kunna informera vad som finns runtomkring. Det tycker jag skulle kunna vara någonting.
8. Det tycker jag låter bra och rimligt. Sen kommer jag att tänka på min kollega Ulf Palmenfelt som har gått i pension nu, men han finns här i krokarna ändå, han har hållit på och försökt få igång ett projekt som handlar om berättelser om Gotland. Och det där skulle man ju kunna kombinera på nåt sätt, att på de här olika platserna göra nedslag, att det finns en typ av berättelser där. Att det kan vara alla möjliga typer av berättelser, t.ex. gamla skrönor eller vad som helst. Det här projektet har inte genomförts men han har kommit ganska långt i tanken, så honom kunde ni kontakta. Vi är ju folklorister här och samarbetar mycket med andra folklorister på Island och i Norge bl.a. Och särskilt på Island så har de kommit väldigt långt med att använda ny teknik, när det gäller just att samla in berättelser. De har gjort väldigt avancerade saker och tagit datorn till hjälp väldigt mycket och kartlagt hela Island när det gäller berättelser och kopplat ihop så att det går att söka i de här hur berättelsen hänger ihop, t.ex. om det är något namn som dyker upp i olika berättelser. Så tittar de också på vad det är för typer av berättelser. Det kan ju vara sagor och sägner osv. De har fått fram vilka element då man analyserar berättelserna, var de dyker upp, i vilka områden, och så kan de se om vissa berättelser dyker upp på vissa ställen och hur de eventuellt kan hänga ihop med andra ställen långt bort. Vi har pratat med dem rätt mycket, jag och Owe Roström bl.a. och diskuterat om vi inte skulle kunna göra nånting liknande här också. Det skulle ju kunna vara nånting att koppla ihop med det du är ute efter.
9. Jag tycker att det är jättespännande med samarbeten, att man får in många olika aktörer. Och att få med museet t.ex. och Länsstyrelsen också förstås. Sen också att det finns bra databaser är ju väldigt viktigt idag. Att det finns en bra grundidé i ett system som fungerar och kan uppdateras, att det finns folk som kan jobba med det där systemet,

tekniskt sett också. Hållbara besök är något vi jobbar mycket med här, många forskare tvärvetenskapligt. Det är många här på Campus Gotland men också i Uppsala som har små forskningsprojekt som man hoppas ska bli större. Projektet *Hållbara Besök* har fått mycket stöd av Universitetet och vi kallar det även för forskningsprogram då det innehåller många olika delar. Både forskning, mycket samarbete med det omgivande samhället, och att vi ska få igång ny utbildning. Startpunkten var det här med kryssningskajen för ett år sen, även om alla inte sysslar just med den frågan. Att titta på hur besök överhuvudtaget kan bli mera hållbart på Gotland.

10. Om man tänker på hållbarhet, hur man brukar definiera det så är det ju både den miljömässiga, ekologiska aspekten, och så är det den ekonomiska och den sociala aspekten. Men sen finns ju också den kulturella aspekten som brukar gå in i den sociala. Jag tänker att om det ska bli hållbart så måste det in det där, vad som intresserar människor, hur de agerar och att de får hjälp med att leva hållbart som turister. Det finns t.ex. en forskare, en antropolog, som är med i *Hållbara Besök*, och hon tittar mycket på vad guiderna berättar. Hon har reagerat på att de pratar inte så mycket om hur Gotland skulle kunna bli mer hållbart, de pekar inte på sådant som kan vara svagheter här. Det handlar både om sådant som vattenbristen, men också hur turister faktiskt är intresserade av hur livet är nu. Men det får de inte veta så mycket om. Den här forskaren heter Consuelo Griggio och har också utbildat sig till guide. Hon är från Italien men bor i Gothen. Det skulle nog vara jättespännande för dig att prata med henne. Hon har engagerat sig mycket i trakten där med kyrkan och annat.
11. Det beror på vilka behov som tillfredsställs. Ibland kanske det blir stort med en guide och att det istället kan räcka med en app. Å andra sidan så kan du ju fråga en guide mer. Att flytta ut museet i landskapet här, det är svårt att veta var gränsen går, t.ex. vad gäller Gotlands Museum. Men jag tänker vad gäller det här med samarbete, att det är synd att det är så starka nätverk kring vissa museer. Ett museum jag månar mycket om är Krigssjukhusmuseet i Lärbro. Det är väldigt i skymundan, det är Hembygdsföreningen som driver det och ideella krafter, de har nästan inte möjligheter till att hålla det öppet under sommaren och sådär. Så finns ju försvarsmuseet i Tingstäde, de pratar ju i och för sig med varandra. Men de samarbetar exempelvis inte med Bungemuseet. Det tillhör ett annat nätverk. Jag tycker det är synd att det blir så skarpa gränser mellan vilka som kan jobba med varandra och stötta varandra osv. Det gäller att hitta eldsjälarna också, som vill jobba med det där. Gör man det brukar det gå bra.
12. Jag vet inte mycket om Lina myr. Jag vet att det är ett intressant område att studera och att det pågår forskningsprojekt och har gjort. Utdikningarna har förstås gjort att det blivit mer åkermark att bruka men också att det är problematiskt med vattentillgången.
13. Jag kan inte säga att jag känner till så mycket om konflikterna men jag vet ju att det har dikats ut väldigt, väldigt mycket. Sen vet jag inte hur marken är som man får, när det blir jordbruksmark av det, jag vet inte hur länge den funkar och är bra. Jag vet inte hur lyckat det är att ha dikat ut så mycket och tagit bort så mycket av våtmarkerna. Men jag förstår ju att Gotland sett väldigt annorlunda ut innan utdikningarna. Jag tror folk skulle tycka det var väldigt intressant att få reda på det här med vattnet och utdikningarna.

1. Jag är kulturgeograf, lektor och docent i kulturgeografi här på Campus Gotland. Min forskningsinriktning är framförallt historiska landskapsförändringar, 1800-talet och framåt. Jag har också forskat kring naturskydd och betydelse av miljö i olika tidsepoker. En stor del av min forskning under de sista tio åren rör Gotland. Jag är 47 år. Var det något mer du ville veta? (skratt)
2. Här har jag jobbat sen 2009. Innan dess har jag jobbat på fler lärosäten i Sverige. Allt från Lunds Universitet där jag doktorerade på 90-talet, till Malmö Högskola, Helsingborg. Ett decennium jobbade jag på Högskolan i Kalmar som numera är Linnéuniversitetet och sen har jag varit gästlektor i Stockholm. Jag kom till Gotland 2009. Min fru är härifrån och jag har även ett stort intresse för Gotland. Jag har en lång historia med Gotland, en lång romans så att säga med Gotland. Mitt namn är belgiskt men jag är uppvuxen i Holland. Jag kom till Sverige i tjugoårsåldern. Så jag har bott drygt halva mitt liv här.
3. Ja jag vet ganska mycket om Lina myr, jag har en tydlig länk dit i och med att mitt forskningsprojekt som jag har jobbat med i ganska många år nu berör utdikning och uppodling av myrmark på Gotland. Intresset för det där väcktes av att jag blev ganska fundersam kring mycket av den kunskap som finns om Gotland bland allmänheten. Det handlar om kusten, det handlar om Visby, det gamla arvet, men inte utdikningarna. När man ser på vilken påverkan den här utdikningshistorien har haft, och särskilt hur myren på Gotland har haft en jätte viktig, central plats i bondekulturen tidigare, är det förvånande hur lite av den här kunskapen används och finns. Jag sökte då medel från Vetenskapsrådet för att undersöka utdikningsutvecklingen. 1800-talet är ju en viktig epok där men för Lina myrs del är det framförallt under 1900-talet som förändringen sker. Lina myr sägs ju vara den sista stormyren på Gotland som dikades ur och faktiskt också hamnade i en stor strid mellan å ena sidan den gamla myrkulturens bevarande, med miljöfrågor och myren som ett ekosystem, till å andra sidan det som under 1800-talet blir den stora frågan, nämligen jordbruksmoderniseringen och rationaliseringen genom utdikning. Då blir Lina myr en centralpunkt i Sverige, skulle jag vilja säga, där den här striden tidigt tar fart. Och myren har ju under 1800-talet blivit en stor viktig plats för utdikningen där stora centrala aktörer från fastlandet, Lars Hjert bl.a. en utav de stora politikerna på 1800-talet och tidningsman, familjen Liljevalchs engagerade sig också i det där. Väldigt många från eliten egentligen i samhällslivet, både på Gotland och fastlandet engagerade sig i det där. Lina myr är väldigt intressant för att där engagerade sig också några centralgestalter inom svensk offentlig debatt, bl.a. Rutger Sernander som är en gigant inom botaniken. Han var redan välkänd bland politikerna för han var en person som engagerade sig i nationalparksdebatten i Sverige. En tidig och viktig person inom naturskyddssfären. Det intressanta med det är att han dessutom kommer att liera sig, mer eller mindre, med Arvid Ohlsson här på Gotland. Han var känd bonde, journalist, skribent och författare av populärvetenskapliga böcker som *Lina myr* och *Gotlands marker och flora*. En väldigt viktig och central person egentligen i diskussionen kring det gotländska landskapet under den här tiden. Så Lina myr har då i

mitt forskningsprojekt fått den här, om jag säger på 1800-talet så är det för mig Martebo myr, där myrodlingsbolaget tidigt gör en insats, sen är det Mästermyr där den stora statliga satsningen också sker i slutet av 1800-talet, tidigt 1900-tal. Och sen kommer då debatten om naturskydd, bevarandet av myrkulturen och där Lina myr då blir den centrala platsen i min forskning. De olika åsikterna mellan bönder och samhällseliten har en lång historia som börjar på 1820-talet. Vid slutet av 1810-talet skickas en statsagronom vid namn Georg Steffens till Gotland för statsmaktens räkning. Han gör då en undersökning av gotländska myrmarker och säger att det här går lätt att göra jordbruksmark av. Till en ringa kostnad och det kommer bli lönsamt. Rapporten som han skriver sprids bland bönderna, till sockenkyrkorna t.ex., alla får bekanta sig med den här rapporten. Bönderna är helt emot det här och tycker det är ett vansinnesprojekt för att det kommer att kosta alldeles för mycket pengar och tid. De tror inte på projektet. Det här motståndet grundar sig i en lokal kunskap som bönderna besitter, de vet ju vad marken är för något och vad som krävs för att göra det odlingsbart. Under hela 1800-talet är det egentligen den motsättningen, statsmakten, jordbrukseliten, hushållningssällskapet t.ex. Även från politikerna i Stockholm sätter man stort tryck på att faktiskt genomföra den här utdikningen. Bönderna på Gotland, de allra flesta, är emot den här tanken, väldigt skeptiska. Man gör en massa misslyckanden också ska sägas. Erfarenhetsmässigt så bekräftas då det här motståndet för myrodlingsbolaget går i konkurs. De pumpar in miljoner i utdikningsprojekt men det misslyckas för att man inte har den teknologiska kunskapen, den agronomiska kunskapen, man har inte kapital nog, maskiner osv. Bönderna ser då sina tankar bekräftade genom det här misslyckandet. I slutet av 1800-talet får man en utveckling inom jordbrukskemin när man får en import av guano, fågelshit från fågelbären i Chile först, och så småningom genom experiment kan man framställa konstgödsel. Konstgödslet gör ju då att myrmarken blir mycket mer odlingsbar. Dessutom utvecklar man kartografisk kunskap under den här tiden vilket gör att man vet var man ska dra dikessträckningen. Man vet hur man ska göra hela den där mer ingenjörsmässiga insatsen i landskapet. Dessutom får man statslån för att återigen göra de här projekten, att kunna förverkliga de här projekten. Och då svänger det, naturligtvis också i opinionen. Nu ser man ett nytt tillstånd. Man genomför också de här stora skiftesreformerna i slutet av 1800-talet vilket gör att man får ett mycket mer individualiserat jordbrukssystem. De gamla indelningarna med små blandade åkrar och uppblandat ägande försvinner till förmån för en mer individuell, storskalig odling. Jordbruksreformen möjliggör då också den här utdikningen som kräver stora enheter egentligen. Då svänger ju opinionen under slutet av 1800-talet också. Men det finns sådana röster som också beklagar myrens nedgång och försvinnande. Delvis är det för att det finns farhågor att utdikning i allt för stor grad kommer att leda till jordflykt, i och med att det blir torrt så försvinner mycket av jordlagren, där får man belägg från den stora utdikningen av Mästermyr under tidigt 1900-tal. Delvis är det att en del av den gotländska kulturen går förlorad för myrkulturen är väldigt speciell. Man hade dy-ating, där man skördade hö eller ag t.ex., som är ett kulturuttryck på den här tiden, ett gemensamt arbete. Det sociala kittet skapades väldigt mycket av de här gemensamma festerna och det gemensamma arbetet i myren. Det är en stor arbetsinsats som man gör tillsammans. Det är en del av myrkulturen liksom sötvattensfisket och jakten.

Myrkulturen som jag vill kalla den försvinner också och Arvid Ohlsson plockar upp de där känslorna. Han är ju därifrån myrområdet och beskriver myrkulturen ingående och också då ekologin, fågellivet och växter som försvinner.

4. Ja det gör jag men jag kan inte rabbla upp dem. Jag har ju varit där med Helene, Paul och Patrik och jag känner till området rätt väl. Jag förstår att det är en lång historia som är intressant ur en arkeologisk synpunkt.
5. De flesta turister som kommer till Gotland är intresserade av att titta på Visby och stränderna. Som jag inledningsvis sa är det stora delar av Gotland och gotländsk kultur som man glömmer bort i den här turistsvängen och myren är en del av det. Vissa fågelskådare intresserar sig t.ex. och en viss kategori intresserar sig säkert för de här områdena i och med att Lina myr är en lite speciell miljö. Jag tror säkert att turister skulle kunna bli intresserade av de här lite bortglömda delarna av Gotland också. Jag har ju själv studenter som kommer hit från fastlandet och första året brukar jag ta med dem på exkursioner till de här trakterna. De vet ju inte vad som har hänt där, man står ute i ett landskap som ser ut som ett jordbrukslandskap. Frågar man efter det här landskapets historia får man sällan tydliga inblickar i att de har någon kunskap om den här historien. Det är obekant för dem.
6. För turister finns det mycket att se på. Har man ett intresse för det där landskapet och kanske kyrkorna i trakten, historien och naturen, fågellivet t.ex., då kan det vara väldigt intressant att besöka området. Ur utbildningssyfte kan det vara intressant att förmedla som man gör här i Visby med stadsvandringar. Det tycker jag är en jätteviktig insats faktiskt. Att få kunskap om den platsen som man besöker. Den delen av turismen tycker jag definitivt är intressant och viktig. Om man tänker på bevarandeinsatser, kulturvård, naturvård, då är det viktigt att ha en opinion också som stödjer det. Det är en demokratifråga också. Ur den synpunkten tycker jag att det är intressant att lyfta fram en sån historia också.
7. Det där är en intressant insats som man ser på flera ställen och som naturligtvis förhöjer upplevelsen för många turister. Jag tycker det är bra när man kan få den typen av information om det blir gjort på ett bra sätt naturligtvis. Som Länsstyrelsen har gjort här på ön på flera ställen med fornlämningar, jag tycker det är väldigt viktigt. Att det finns information att tillgå. Särskilt när det är rutter också, gå-stråk som man kan ta sig runt till fots eller med cykel. Så att man kan besöka de här platserna, det skulle jag tycka var en intressant insats.
8. Det är en jätteintressant fråga. Om du tänker dig en rutt som du beskriver, behöver den baseras på en gedigen forskningsinsats. Som vi redan jobbar med delvis här på Campus Gotland. Den typen av akademisk kunskap. Vi känner ofta att steget från den akademiska och den kunskapen som vi skapar här, den här typen av överföring till allmänheten och det omgivande samhället, att det kan vara svårt, men det här skulle vara ett sådant projekt där akademien kan jobba väldigt bra tillsammans med t.ex. museet eller Länsstyrelsen. Tillsammans göra någonting spännande. Här tror jag att vi kan bidra med, den centrala insatsen som vi gör, pedagogik och forskning. Vi jobbar i kunskapsbranschen och det är en intressant utmaning att överföra det till någonting som passar en allmänhet. De aktörerna som finns här på Gotland är ju bra. Jag tänker på Campus Gotland, Länsstyrelsen, Gotlands Museum, Regionen, man kan också tänka sig

vissa privata aktörer som sysslar med arkeologi, jag vet inte om det har varit några konsulter inblandade i utgrävningarna som varit på gång där, men det kan man också tänka sig. Jag har en före detta kollega här, Dan Carlsson, som jobbar med den typen av verksamhet. Han har en lång erfarenhet av den här typen av kunskapsöverföring. Sen ska man inte glömma lokalbefolkningen, entusiaster från kanske hembygdsföreningar, den typen av lokala aktörer är givna i sammanhanget.

9. Vad som är intressant med Lina myr för mig, delvis är det alla de värden som finns och har en lång historia, arkeologin, men också de kulturella praktikerna som man under århundraden har utvecklat kring Lina myr, bondekulturen där. Sen är det naturligtvis hela utdiktningshistorien. För en allmänhet kan det vara intressant att se varför landskapet ser ut som det gör nu. På vilken tankegrund baseras det här landskapet egentligen. För det är den stora jordbruksrationaliseringen och strävan efter produktionsökning som har skapat det här landskapet. Lina myr är också ett resultat av rationaliseringar som skedde på norra Gotland överhuvudtaget som gjorde att vattenflödet ökade till Lina myr så att man i princip blev tvungen att göra en insats för att minska vattenflödet, särskilt på våren då, till det här området. Men just den här typen av kopplingar är svåra att se direkt när man är på plats, och då behöver man upplysa om det. Vad har hänt här? Varför ser det ut som det gör? Vilka krafter, vilka tankar och samhällsideologier ligger bakom det här? Sen kan man också fråga sig, vad är värt att bevara här? Varför ligger mycket fokus vid Lina myr? Varför är arkeologerna igång här? Varför finns det kulturgeografer som tittar på området? Varför det finns en hembygdsförening som intresserar sig för det här. Att lyfta fram de här värdena tycker jag skulle vara en viktig insats.
10. Naturvårdsverket jobbar t.ex. med Naturum och då har de små utställningar, på vissa platser kan de vara ganska omfattande, och tanken är då att man besöker de här platserna och får information där på plats i en byggnad. Det är ju ett sätt att jobba. Sen kan jag personligen tycka att skyltar och utställningar på plats även kan vara lite störande. Poängen är ju ändå litegrann att vara på platsen som den är utan alla skyltar och ändå kunna förstå det här, så som det ser ut till vardags helt enkelt, utan att man gör om det här, genom t.ex. skyltning, till någonting jättemärkvärdigt. Jag tror att det här med guidade turer är intressant för då kan man fånga upp en grupp och också på plats berätta om saker och ting. Så gör ju museet även här i stan på stadsvandringar, och då står det inte skyltar överallt om Visby. Utan man går runt med en guide som berättar, men även med en guidebok kan man tänka sig. Jag har jobbat på Stora Karlsö som guide och där har jag sett hur guideverksamhet kan fungera väldigt bra och utgöra en oerhört viktig insats för att upplysa allmänheten genom en upplevelse kring natur och kultur. Jag skulle inte vilja att man sätter upp en massa skyltar på en sån plats, utöver det lilla museet som finns där naturligtvis, som också är en tillgång. Man skulle kunna tänka sig någonting sådant också men man ska tänka igenom det noggrant. Man måste tänka på balansgången, vart det i så fall ska etableras, och i vilken omfattning.
11. Lina myr var ju framförallt känt för sitt fågelliv skulle jag tro. Väldigt mycket av debatten kring Lina myr handlar just om försvinnandet av fågellivet där. Ljudet och häckande fåglar. Dvärgmåsen och svarttärnan och olika sällsynta arter idag. Det var ju verkligen en fågelmyr på det sättet. Men jag kan tänka mig att diskussionen på 1800-

talet var mycket mindre fokuserad på ornitologi än vad den kom att bli under 1900-talet. I och med att det i rask takt gjordes en enorm ekologisk omställning så såg man effekterna tydligare i slutet av 1800-talet, tidigt 1900-tal. Lina myr är ju den sista stora myren på Gotland, det får man inte glömma heller. Om man tänker sig de stora projekten Martebo, Mästermyr, Elinghem och Rone myr. Alla de myrarna var ju i princip borta då. Så det var också sista chansen att bevara någonting, i större skala. Sen finns det ju naturligtvis fragment kvar av den gamla myren men det särpräglar ändå Lina myr att det var sista chansen så att säga, för att göra en bevarandeinsats. Men det är ju också lätt att vara efterklok, på den tiden när debatten var igång så handlade jordbruksdebatten väldigt mycket om att Sverige måste kunna vara självförsörjande, vi måste öka vår produktion. Vi måste också se kontexten av en ganska orolig omvärld. Två världskrig. Det här med försörjningen var ju en oerhört viktig fråga. Det var ju fortfarande under den tiden ganska mycket fattigdom, innan den stora välfärdsstaten var helt utvecklad. Debatten kring naturen och kulturbewarandet handlar mycket om att vi ska bevara och göra en bra insats men det ska inte störa den industriella utvecklingen eller jordbruksrationaliseringen. Det var så pass starka krafter i samhället att när naturskyddet kom till Sverige så betraktades det lite, som en nästan vetenskaplig, udda frågeställning. Det var därför man skapade nationalparker i Norrland för det var statligt ägd mark och man såg det inte som att det skulle hindra vår industriella utveckling. Det är väldigt intressant med den parallella debatten vad gäller Gotland. Under 1800-talet pratade man väldigt mycket om mångsyssleriet och det var ett väldigt negativt ord för statsmakten för de sa att ett rationellt jordbruk ska fokusera på det man är bra på. Och det ska helst vara storskalig marknadsproduktion. Och mångsyssleriet här på Gotland, att man fiskade, jagade och odlade och var nöjd med det, och hade därmed också en riskspridning. 1860 hade vi fortfarande en svältsituation på Gotland, så det här med att sprida sina risker var ju väldigt viktigt för bondesamhället. Statsmakten däremot sa att vi måste jordbruksrationalisera, fokusera på det som vi är bra på. Mångsyssleriet är en styggelse, den ska motas bort för bönderna ska rationalisera mer och det betyder också specialisera. När man då under 1910, 20, 30-talet började prata om att man hade så många olika resurser i myren, då pekade man tillbaka mot en annan diskussion, nämligen det att bönderna hade mångsyssleriet som en kultur men under 1900-talet var det definitivt så att man fortfarande ville få bort det här mångsyssleriet och att det var jordbruksrationalisering istället som skulle politiskt genomdrivas. Så man såg det fortfarande som något negativt, inte någonting som var positivt. Fisket eller rekreation i myren betraktades nästan som en fritidssysselsättning från statsmaktens håll. Bönderna gjorde, under 1800-talet definitivt, ingen riktig åtskillnad mellan arbete och fritid, utan det var en del av vardagen, precis som lekar och ating, man har jobb att göra men samtidigt så finns det en fritidsaspekt i det också. Under det här gemensamma arbetet höll man på med lekar, det ingick i arbetet, så den här hårda gränsdragningen vi gör idag mellan arbete där man ska vara produktiv, och fritid där man ska reproducera sig själv för att kunna arbeta, den uppdelningen fanns inte. I bondekulturen har det här uppblandade vardagslivet hängt kvar mycket längre än i stadslivet t.ex.

12. Det har vi ju pratat om. Jag vill inte vara efterklok. Jag är historisk geograf, jag forskar kring landskapens utveckling och försöker förstå varför saker har hänt eller händer,

varför man betraktade landskapet på ett visst sätt under en viss tid, och då inte bara med mina moderna glasögon hur jag tittar på det, utan jag måste försöka tänka mig in i hur resonemanget gick. Hela rationaliserings- och moderniseringsdebatten är ju oerhört viktig då och därmed har man en strävan efter att etablera ett kapitalistiskt jordbruk i Sverige och på Gotland. Ur det perspektivet så gjorde man en total missbedömning naturligtvis. Delvis för att man inte hade kunskapen. Man gick in väldigt arrogant, hade en väldigt arrogant syn på Gotlands bönder. Man var ointresserad av deras erfarenheter och gick rakt in och sa ”nu ska vi visa för er hur ni ska göra med det här landskapet”. Det tycker jag genomgående är en väldigt tydlig ton som statsmakten och eliten här på fastlandet och på Gotland, lyfter fram. En oerhört dominant röst där, som så småningom visar sig vara felaktig och det blir en massa katastrofer och omtagningar. Ur en demokratisk synpunkt hade man behövt göra det på ett helt annat sätt. Jag försöker förstå de här konflikterna som uppstår utifrån de här missberäkningarna. Också böndernas motstånd som ofta bagatelliseras i sådana här sammanhang. Man är ignorant ”bönderna vet inte” osv. Jag är intresserad av att lyfta fram böndernas kunskap i det här sammanhanget. De utgick naturligtvis utifrån århundraden av erfarenhet med det gotländska landskapet. Den kontrasten tycker jag är väldigt intressant. Jag är intresserad av att forska kring motsättningen som uppstod kring det här myrlandskapet. Mitt projekt har fortfarande arbetstiteln *Myrlandskapets motsättningar*.

Astrid Dale, Länsstyrelsen

1. Jag är 44 år. Jag jobbar som kulturmiljöhandläggare på Länsstyrelsen. Det har jag gjort sen oktober 2016. Jag har jobbat på Länsstyrelsen förut också men jag har min tillsvidare tjänst på Skogsstyrelsen där jag jobbar med kulturmiljöfrågor. Inom den här tjänsten som kulturmiljöhandläggare så ingår fornvård, Länsstyrelsen har ju ett antal besöksplatser som vi röjer och ser efter varje år, skyltar och olika anordningar, lite leder och så är det handläggning av arkeologiärenden. Jag är utbildad vid universitetet i Bergen liknande masterutbildning i kulturmiljövård. Inom det är det både konsthistoria, arkeologi och kulturmiljövård som ingår.
2. Jag har jobbat väldigt lite i Norge på det som heter Fylkeskommunen och var där i ett år. Sen kom jag till Sverige och Gotland och började 2003 på Länsstyrelsen i ett projekt som hette Skog och historia. Det handlade om ett inventeringsprojekt, delvis avsett för långtidsarbetslösa.
3. Jag känner till att det är den sista utdikade myren på Gotland, det var i slutet av 40-talet. Det var väl i olika perioder det dikades ur och idag är det åkermark där. Längre tillbaks i tiden var det del av en havsvik och så känner jag till fornlämningsområden som ligger där omkring. De besöksplatser som Länsstyrelsen ser efter.
4. Din handledare Helene var ju här och berättade om projektet för något år sen så jag vet ju att ni har gjort undersökningar. Och fornlämnings...Gothemshammar t.ex. som efter era undersökningar blev daterad mycket tidigare än man tidigare har trott. Tjelvars grav och fornborgar där, man har ju det här röset som ligger söder om Tjelvars grav... Majsterrojr. I Vallstena finns ju jättemycket stora gravfält, uppe på ryggen där. Baraberget med fornborg och gravfält. Det är de stora.

5. Den frågan ställer jag mig ofta när vi är ute. Jag vet ju att Tjelvars grav är väldigt inarbetad, som väldigt många känner till. Myten om Tjelvar säger människor någonting och då kanske de nyfikna åker in där. Lokalbefolkningen använder även platsen, man har möjligheten att åka dit och fika och naturen är fin också. Däremot vet jag inte om den vanliga badturisten kommer hit till Gotland för att titta på en sådan fornlämning, det är jag lite osäker på. Det är nog folk som känner Gotland ganska väl och söker mer än bara de här traditionella platserna.
6. Jo det tycker jag, jag tänker att det är synd att inte fler får uppleva det här. Får uppleva historien, och då kanske man ska berätta lite mer, för de som inte känner till vad det är de ser måste man hjälpa dem på traven med en berättelse om platsen. Om landskapet. Varför ligger det här, vad är det man ser och hur kom det här till? Göra lite jämförelser. Hur man gör det kan man göra på olika sätt idag med den teknologi man har. Inte bara genom traditionell skyltning.
7. Du måste presentera det på något sätt, kanske med någon form av broschyr. I den här, vad heter den som kommer ut varje år... Gotlandsguiden. Där är det väldigt mycket fokus på upplevelser, naturupplevelser, bad, fina platser. Men själva Gotlands historia, utanför Visby, jag vet inte hur mycket den presenteras egentligen. Kanske att man skulle kunna göra mer där och att museet som har så många besökare, att det som finns där kunde ha en koppling till platser runtomkring på Gotland. Att man kanske där prövar att leda folk ut. Det kan vara en bra ingångsport. Och så är det väl säkert så att många letar efter platser i sin mobil, och hittar de inget där så kan det vara risk att man tappar bort de turisterna.
8. Jo men det tror jag på. Ser man på hur turismen fungerar idag så är det många som söker nånting som är utanför det traditionella. Man skulle tro att många som kommer till Gotland kommer hit för att uppleva historien här eftersom den är så närvarande. Och att folk vill ha lite specifika syften med sina resor. Det finns ju det här Fish Your Dream, att komma till Gotland för att fiska. Att komma till Gotland för att kanske titta på ljuset...temaresor. Tänker man på Gotland och historien, fornlämningarna och alla de här fantastiska platserna, varför inte mer promotera Gotland som "Kom hit och upplev historien!". Det är nästan så att man tänker att ingen har gjort en större grej av det tidigare, det är nästan lite konstigt. Det skulle vara jättebra att ha en längre led än vad man brukar ha här på Gotland. Någonting där man kan gå både på egen hand men kanske också med en guide, som en temaresa då.
9. Man måste på något sätt förankra det lokalt också för det här ska väl vara...vad finns det redan för etablerade övernattningsställen? Bra vandringsleder, man kanske kommer in på ett ställe där det redan finns en led. Att dokumentera det som redan finns och så bygga på det då och förankra det lokalt. Kanske om det är någon lokal näringsdrivande som är i samma tankar, att man på något sätt knyter an redan i början vid etablerade saker. Det är inte alltid man vet vad som funkar och inte funkar. Jag tänker på det här med Hovleden t.ex. som låter som en jättebra grej, det har liksom inte funkant här jag förstått. Det var ju en ridled som de startade upp för kanske tio år sen men det har inte blivit som de trodde det skulle bli om jag förstått det rätt. Bara för att man har en bra tanke och idé gör inte det projektet i sig. Man måste ju tänka hela vägen, sätta sig in i besökarnas situation, vilken man vill ha det på. Ska det vara för dem som går med egen

ryggsäck och tält? Eller de som vill bo lukrativt och vill få sin ryggsäck körd från ett ställe till ett annat...vilka personer är det här? Vilken nivå är det? Sen är det också det här med hur man ska förmedla en historia. På vilken nivå ska man göra det? Vilken text ska det vara? Allt forskningsresultat eller... Ska man göra djupdykningar eller något som alla kan läsa, något som alla tar till sig?

10. Det här med sammanhang, att man förstår allting i ett större perspektiv. Det är inte bara hur vi har våra skyltar runtomkring på ön, som Länsstyrelsen har, det blir som att det berättas om den där platsen men som ett isolerat fenomen. Det kan säkert bli inskränkt. Men då är det väl en jättebra grej om man ska ha en led. Så röjer man över ett större område och då kanske man kan komma in i just det där... sammanhanget. Men sen är det också det här om man ska förmedla en historia för de som inte jobbar inom kulturmiljövården, att de kan förstå hur landskapet har varit en gång i tiden. Hur har terrängen sett ut? Är det samma träd som har växt här, hur hög var vattennivån? Att man kanske måste göra modeller för att folk ska förstå. Att bara beskriva det, jag tror inte på det, jag tror inte att det sjunker in. Man måste ha en modell, ”jaha nu står jag där, var vattnet där då, och då låg den fornborgen så i terrängen, och var är nästa fornborg...”. Nere i Europa är det många städer som har modeller över hur den medeltida staden såg ut så att man kan förstå hur husen och gatusystemen låg då osv.
11. Ja levande guider tror jag säkert kan vara bra. Att man kan ha någon som följer med hela tiden så att man kan fråga om det man ser, natur, kultur. Men sen är det säkert många som vill gå på egen hand också och då är det bra om man kan tillhandahålla information på annat sätt. Att det ska finnas både och är väl kanske en förutsättning. För att man är så olika. Man blir också lite förvånad... Om jag vill ut och titta på fornlämningar på Gotland vet jag inte vem jag ska vända mig till om jag vill få berättat för mig om det jag ser på olika platser. Finns det någon som levererar det idag? Det vet jag inte. Jag tror inte det. Och det tror jag att det är många som skulle vilja. Den här lokala kompetensen då man vet var det är bra ställen att gå osv. Det enda jag känner till är en kvinna som håller till på södra Gotland som har ett vandringsprojekt. Hon åker ut med folk och släpper av dem och så får de gå en bit. Det är svårt med Gotland för lederna går fram men inte tillbaka. Det går ingen som är rundad. Så de får gå en sträcka och sen kommer hon och plockar upp dem och åker vidare med dem. Så hon vet ju bra ställen att gå på, var man kan passera fina fornlämningsmiljöer, naturreservat osv. Hon är den enda jag känner till. Det är kanske i en jätteliten skala, jag har inte läst om henne, utan hon tog kontakt med Länsstyrelsen själv, det är så jag känner till henne. Om man inte presenterar sådana här saker i broschyrer, via reklam, museet osv. så kanske ingen heller skriker högt och efterfrågar det.
12. När man läser om Lina myr så är det en av de sista våtmarkerna på Gotland som blev utdikad, i slutet av 40-talet. Det är väl den historien som man får presenterad om Lina myr. Den officiella historien. Idag så är det åkermark. När vi pratar om myren så vet jag faktiskt inte hur stor vattenspegel det var förr i tiden, innan 40-talet. Hur mycket vattnet steg då vet jag inte, om det var mer en agmyr, att det kanske inte var så mycket vattenspegel kvar. Men det har väl förändrats, att det kanske har varit en större öppen våtmark med mycket växtlighet i och att det tidigare var en havsvik.

13. Man visste då att det var väldigt mycket naturvärden kopplade till myren med fågelliv och ja, säkert andra saker också, jag har ingen detaljkunskap så. Det var en väldigt protest från natur och kulturhåll, från de som var kunniga. Jag vet inte hur lokalbefolkningen ställde sig, det vet jag inte. Men jag vet att det var protester.

Mattias Vejlen, Länsstyrelsen

1. Jag är 51 år och jobbar som samordnare för friluftsliv här på Länsstyrelsen. Jag är utbildad kvartärgeolog vid Uppsala Universitet. Sen har jag läst miljö rätt och lite andra saker.
2. På Länsstyrelsen har jag varit sen -92, i olika omgångar här på Gotland. Sen har jag alternat med kommunen. Jag var bl.a. på Miljö och Hälsa och jobbade väldigt mycket med miljöskyddsfrågor förut. Jag har jobbat med miljöskyddstillsyn, provningar av miljöfarlig verksamhet och förorenad mark. Det är min bakgrund. Förra året gick jag över till den här friluftslivstjänsten. Det jag har hållit på parallellt med det här, är att införa så kallade nationalparksidentiteter på Gotska Sandön där vi ska stöpa om hela den Gotska Sandön enligt en nationell modell. När det gäller information, skyltning, vägvisning, upplevelsen. Så man ska mötas på samma sätt i alla nationalparker i hela Sverige. Det var det jag jobbade med förra året, strategi och de här riksintressena.
3. Nej, jag vet bara att en liten del av Lina myr ägs utav Naturskyddsföreningen. Sen vet jag att det är väldigt höga naturvärden där.
4. Tjelvars grav känner jag till men jag har aldrig varit där faktiskt. Jag vet att det varit utgrävningar vid Vike. Vikegården, eftersom jag höll på med förorenad mark, det har ju varit föroreningar där också.
5. Jag vet att det är väldigt mycket folk vid Vike minnesgård. Tjelvars grav vet jag att folk pratar om en del. Men jag har ingen uppfattning om turistsituationen egentligen. Nu gissar jag bara men jag tror att de flesta åker till Åminne för sol och bad och det gäller Gotland generellt. Tyvärr får man väl säga (skratt). Men det finns säkert många som hittar ut ändå. Men då har man nog ett specialintresse. Men det är ju inte så mycket information om det.
6. Jag tycker generellt att natur och kulturturismen på Gotland är utvecklad. Man utnyttjar inte den resursen som naturen och kulturen ger. Det finns jättemycket lokala initiativ så man ska inte säga att det inte finns alls, men i organiserad form om man jämför med andra områden i Sverige, där man verkligen trycker på det här med natur och kulturturism, så är ju Gotland ganska lite utvecklat faktiskt. Kulturen är nog mer utvecklad än naturen tror jag. Visby och Medeltidsveckan t.ex. där jobbar man ju på att dra folk men vad gäller naturturismen kan jag inte se det. Det är Fish Your Dream och Gotland Adventure Store som kör det. De tar hit folk som får fiska öring och har ju rena naturguidningar. Havsörnssafari och sådana saker. De har gjort en affärsidé av det här och folk betalar saftiga pengar för att komma hit och fiska. Och så bjuder man på matupplevelser och sådana saker. Där är det ju utvecklat. (Intervjuaren: Vem är det som dragit igång det där?) Det är Per Jobs. Det är han som är drivande. Så där finns det ett litet korn till naturturism. Jag menar, varför åker folk till Gotland? ”Ja men det är ju så fint där, så fin natur”. Jaha, och... (skratt).

7. (Mattias tar fram kartan på datorn). Här har vi ju då naturreservaten i området. Det är ju lite glest kanske. Det är ju ganska mycket kultur i det här området. Det ligger med i strategin också, just att koppla ihop naturreservat med kultur. Och vi har tittat på att göra en led längs norra västkusten uppåt. Då skulle man koppla ihop tio naturreservat, och så finns det en massa kulturbesöksplatser där också. Fornborgar osv. och så går man förbi Lummelundagrottorna, man går förbi Själsö Bageri och kan fika och Krusmyntagården där du kan shoppa och hela vägen upp finns det ett pärlband. På samma sätt skulle man kunna jobba med kulturbesöksplatserna på nordöstra Gotland, tillsammans med natur. Det skulle då kunna innefatta Lina myrområdet och sen vidare neråt Östergarnslandet. Och sen har du hela norra Gotland med jättemycket naturreservat och kanske en blivande nationalpark också. Jag tycker det skulle vara jätteintressant att lägga ett nätverk av vandringsleder på Gotland. För att göra Gotland till en vandringsdestination. Då skulle man också få ihop en infrastruktur för en vandrings-turism som tittar på natur och kultur. Ett delområde i strategin handlar just om strategi och handlingsplan för skyddade områden som resurs för friluftslivet. Att koppla ihop naturreservaten och då skulle man kunna använda även kulturbesöksplatserna som en länk mellan de olika naturreservaten. Så man går från ett naturreservat till ett annat och passerar några kulturbesöksplatser under vägen. Eller omvänt, man går till kulturbesöksplatser, och så har man ett naturreservat emellan som länkar ihop kulturbesöksplatserna. Det behöver ju inte vara vandringsleder. Det kan vara cykelleder, det kan vara ridleder. Det intressanta är just att man länkar ihop det. Det vi har tänkt på när det gäller naturreservaten är att det har varit lite frimärkstänk ”nu har vi ett skyddat område här, ett här och ett där” osv. Ja men finns det något sammanhang här? Vi måste ju hitta ett sammanhang. Det är lite det här grön infrastrukturen också. Så det ligger liksom i tiden att se det i de större sammanhangen. Sen ska vi ju inte bortse från det här frimärkstänket när det gäller reservaten, det kan behövas det också. En del reservat ska vi inte släppa ut folk i hursomhelst för det kanske är så skyddsvärt, det kan finnas örnböna eller ovanliga arter osv. Men man kan kanalisera folket genom leder, genom service, och då kan man ju leda förbi folk från det man tycker är så skyddsvärt att det inte ska trampas ner. För folk är bekväma av sig. De vill ha en ledstång att hålla i. ”Här finns det en markerad led, den följer vi!”. Då går man inte så mycket utanför den om man inte är jätteintresserad. Och är man jätteintresserad kanske man är medveten på ett annat sätt. Jag tror det är samma som gäller kultur också.
8. Jag tycker det låter som en utmärkt idé. Det finns ju alldeles för lite av sånt. Det finns en lång led på Gotland och det är ju Pilgrimsleden, S:t Olofsleden, från Visby upp till S:t Olofsholm. Men försök hitta den i naturen (skratt). Den är svårhittad alltså. Den är i ganska bedrövligt skick tyvärr. Det är kyrkan som har den och de vill nog rusta upp den men de har inte lyckats med det. Men jag vet att det är en del som går den faktiskt. Om man tänker infrastruktur med vandringsleder, även cykelleder eller ridleder, eller vad det nu kan vara, tror jag att Gotland lämpar sig väldigt väl för en vandringsdestination. Då skulle man också kunna förlänga säsongen på Gotland. Man pratar väldigt mycket om att förlänga säsongen men det enda man gör är att öka kapaciteten på färjorna och boendet. Folk ska ju göra någonting när de kommer hit också! (skratt)

9. Jag tror att man måste ha ett underifrånperspektiv på det hela. Man måste ha med sig markägarna, det är jätteviktigt. Och det måste man ha på ett tidigt stadium. Det är det absolut viktigaste. För har du inte med dig dem, då kraschar projektet. De måste vara med på tåget och de måste också inse värdet utav det här, kanske till och med ”ja men det här gynnar landsbygden”. Det är väldigt mycket fokus på Visby som vi sa, och det här gynnar ju faktiskt landsbygden för att får vi den här strukturen, då poppar det kanske upp ett vandrarhem, eller ett fik, en restaurang. Det ska kanske transporteras väskor och det ska göras vandringar osv. Då går det åt folk och då kan folk tjäna pengar. Men den enskilde markägaren måste vara med på tåget för att det ska funka såklart. Det är det absolut viktigaste tror jag. Sen märkte jag lite när jag jobbade med strategin, att man måste nog ha näsan ovanför vattenytan, titta lite bredare på det. Man måste ha med turistnäringen, de ska ju paketera det hela. Det är ett problem här på Gotland tycker jag för turistnäringen är så konstigt organiserad. Det lilla jag har sett utav den i alla fall. Jag tror att det är på gång förändringar där men det har ju varit så hela tiden. Man måste förändra turistsektorns syn på Gotland lite. Vi är ganska hemmablinda här, jag tror inte vi ser vilka värden vi har. Som man skulle kunna ta tillvara. (Intervjuaren: Vilka värden tänker du på då?) Vi har fantastiska, nu tittar jag ur natursynpunkt och friluftslivssynpunkt, fantastiska scenerier. Jag menar hela Gotlandskusten uppåt. Vi hade en reporter här vid Halla Hangvar-reservatet, ”Men vad är det som är så intressant här?” tyckte hon då. Vi stod på Sigsarve strand och tittade ut. ”Ja men titta här, vad ser du för någonting?” ”Jag ser havet på en milsvid horisont”. På hur många ställen i Sverige ser man det? På västkusten möjligtvis. Men där har du ju E6:an bakom dig hela tiden. Så gick vi ut på klinten och började titta och hon började fota som bara den. Och hon hade ändå bott på Gotland i över 30 år. I Halla Hangvar-reservatet ska vi nu bygga vandringsleder och det är ganska långt kommet.
10. Jag tycker överlag att det finns hur mycket som helst att lyfta, för det är så outvecklat. Det finns vandringsleder, men de är kanske en kilometer långa. Det är ju bara en stig för mig (skratt). Vandringsleder är ju att man kanske går flera mil. I Östergötland finns Östgötaleden, i Sörmland finns Sörmlandsleden, i Skåne finns Skåneleden. Tyskar åker upp till Småland med charterplan för att gå Smålandsleden. Vad har vi? Ingenting sådant. Och vad finns det i Småland? De har produktionsskog. De har inga naturvärden som vi har. Vi har alla förutsättningar men vi utnyttjar dem inte. Så ser jag det. Det finns hur mycket som helst att lyfta. Det ligger där, som ett smörgåsbord, men vi tar inte för oss. Sen är det ju markägarfrågan. Det är jätteviktigt, för man kommer tillbaka till den. Ska man göra sådana här saker så måste man ha med sig markägaren, och där kan man ju stöta på problem om man inte får med sig dem. (Intervjuaren: Hur tror du man ska få med sig dem då, rent konkret?) Jag tror att det finns ett stort intresse bland markägarna. Vi märker ju att de som sköter reservaten åt oss, de är jätteintresserade av det här. Jag tror det är likadant även om man går utanför reservaten. Man är stolt över sin skog, som markägare, och kanske vill visa upp den. Däremot kanske man inte vill ta kostnaden för om det blir nedskräpning och allt sånt där och det måste ju lösas också. När man gör de praktiska sakerna runtomkring. Vi har ju tänkt lösa det, när det gäller de här vandringslederna som vi knyter ihop reservaten med, att vi lägger serviceställen i anslutning till reservaten. Där vi går in med skötselmedel och tar hand om det. Det är

också en sak man måste ge sig in i och tänka efter innan man gör en led. Att göra en led är enkelt men sen ska du driva den också. Vem ska vara huvudman för leden när den väl är på plats? Är det markägarna? Är det regionen? Är det Länsstyrelsen? Vi har inga medel för det om det inte är naturreservat inblandade. Kulturbesöksplatserna kanske vi kan ge lite pengar till. Sânt måste lösas innan man lägger leden. Det finns ju många exempel på leder där man lagt leder i projekt, EU-pengar hit och dit, och sen när det väl kommer igång så bara ”jaha, vem tar hand om det här nu då?”. Gotlandsledens cykelled är ett slående exempel på det. Det finns ingen som är huvudman för leden i dagsläget och den förfaller. Sådana saker måste man tänka på innan man ger sig in i det. Tanken hos oss är att vi ska försöka få det här lokala engagemanget, eftersom det är så viktigt. För kan vi få dem att sköta det, då finns det en grogrund för en fortsättning också. Hembygdsförening, idrottsförening. Finns det något litet bidrag för dem att få i samband med det här så är det ju jättebra. Vi kan ju göra det med våra skötselmedel men det är bara med reservaten vi får använda de pengarna. Och i anslutning till reservaten. Men jag vet att när det gäller de här längre lederna på fastlandet så är det väldigt mycket diskussioner om huvudmannaskapet och hur man ska finansiera leden. Oftast är det ju kanske Regionen som går in, alltså nu har ju vi Kommunen här som är Regionen också, men där är det ju Landstingen, de går in med driftsbidrag för att de tycker det här är så viktigt utifrån turistsynpunkt. Och det är inga stora summor det handlar om heller. Det enklaste är att man lägger ut det på markägaren, som då får en summa för att sköta det. Det är det enklaste. Men det måste finnas någon som sitter på en påse pengar för det.

11. Om man tittar på hur vi nu håller på att göra om Sandöns informationsskyltar och allting, där kommer vi att gödsla med skyltar längs vissa vandringsslingor...man gör en zonerings, inom det här området, där bjuds man på mycket information. Norra delen av Sandön, i närheten av där man bor, där finns det två stycken vandringsslingor och där kommer det vara väldigt mycket information: skyltar, även en del guidningar. Sen flyttar man ut en zon, då är det mindre med skyltar och inte lika mycket information och sen längst ut så är det ganska torftigt med information. Man kan liksom inte prioritera allting. Men då kan man koncentrera sig. Vi har ju ett litet museum på Sandön också och det är där informationsplatsen har varit så det har varit lite torftiga skyltar... Det vi gör här är att vi flyttar ut informationen ut på plats istället. Du läser t.ex. om lunglaven, vid trädet där det är lunglav, istället för att bläddra i en broschyr i museet. Jag tror att ska man levandegöra någonting ska man nog flytta ut guidningen, ja. Och att flytta ut museet i naturen. Det ger ju en helt annan upplevelse för folk, helt klart. Och jag tror det är det som folk förväntar sig också. Folk är nog väldigt beredda att betala en peng också för att få en guide, det är ju så det ser ut idag. Sen finns de som vill gå själva och de måste ju också kunna ta del av informationen. Vi tittar en del på hur vi ska kunna lösa det med appar och andra tekniska hjälpmedel. Men jag tror ingenting slår en levande guide som berättar en historia runtomkring någonting. Det tror jag är outstanding.
12. Jag vet inte mycket. Inte alls mycket.
13. Ja det har jag hört talas om. Det är ju intressant för det handlar ju om hur Gotland såg ut för mer än 100 år sen innan de stora utdikningarna. Vi hade ju sjöar och myrar överallt. 85 procent av Gotland är ju utdikad. Det är ju tack vare det som vi har det

jordbrukssamhälle vi har idag. Det var ju ett val man gjorde då. Annars hade det ju varit väldigt blött inne på den inre delen av ön i alla fall. Sen vet jag ju från mitt tidigare jobb där jag satt på miljö och vattenenheten hur känsligt det kan vara det här med vatten. Att ett dikningsföretag rensar och så tappar man grundvattennivån. Det har blivit än mer aktuellt nu de sista torråren. Vi har ju rubbat ekosystemen så ofantligt mycket och vattenbalanserna så det är ett problem. Och just vid Lina myr har jag hört att det var kontroverser men jag vet inga detaljer. Sen sitter det ju folk på Länsstyrelsen och tittar just på det här med återskapandet av myrmarker, både ur biologisk mångfaldssynpunkt men också ur grundvattensynpunkt. Det är nog så viktigt. Vi får se hur det blir i sommar, vi ser ut att gå mot ett likadant torrår i år som förra året. Allting är ju utdikad, allting som regnar rinner av som ytvatten, bara swoosch ut. Det är ett problem vi har.

Marita Engberg Ekman, Uppsala Universitet/ Campus Gotland

1. Jag är 65 år och jobbar på Uppsala Universitet/ Campus Gotland. Jag är arkeolog i botten men har också jobbat i tio år inom vindkraftsgruppen på Campus Gotland. Jag har hållit mycket i administrativa saker, projektsamordnare och även varit studierektor de senaste åren för våran grupp.
2. 1999 blev jag anställd här på Campus Gotland, då hette det Höskolan på Gotland.
3. Jag bor ju halvvårvis ibland, ute vid Lina myr. I Hörsne vid gamla Folkets hus i Dibjärs backe. Jag har gjort en del arbeten kring det här också. Både inom arkeologin och inom etnologi.
4. Jo jag känner till och har gått igenom i stort sett varenda fornlämning som har funnits i det området. Genom sten, brons- och järnålder. Utgrävningar har det inte varit några på väldigt många år. Vi gjorde några fosfatbestämningar på en del ställen och fick väldigt höga värden. Det innebär att det troligen har funnits mer stenåldersbosättningar än vad tidigare är känt. Jag har tittat på kontinuiteten, det intresserade mig. Från människor kom till området till i alla fall järnåldern. Det finns en kontinuitet hela vägen, utan tvekan. Man kan se det också om man jämför olika kartor, topografiska, geologiska osv. Och fynden. Det är det som jag har gjort arbeten på.
5. Jag har inte märkt att det finns något större intresse för turister utav det här området. För att, det krävs ganska mycket information tror jag. Att kunna se hur den här utvecklingen har varit. För man ser inte det i landskapet bara rakt upp och ner. Man måste få information om det. Och turisterna de kan komma till Bara ödekyrka. I Gothem är det badet som lockar turister. Och sedan är det väl kyrkorna. Men sedan så finns det i stort sett inget mer som är känt.
6. Ja, det kunde ju vara intressanta besöksmål, men jag tror att det måste ju vara ett väldigt historiskt intresserade turister. Det beror på vad man har för inriktning. Vad man vill visa. Sen är det ju naturligtvis att det finns fågellokaler som är intressanta och det känner ornitologerna till. Så ornitologerna, de kommer ju på våren. I stora mängder.
7. Jag hade de här tankarna och jag jobbade med kulturarvet, särskilt när jag skrev uppsatsen om Baraberget. Det är klart, man kan ju använda sig av alla berättelser som fortfarande är levande berättelser kring sägner som går omkring i området. Men man ska hitta vilken nisch man vill ha. Och sedan att se om det går att göra någonting

tillsammans kanske med naturvärden, som det finns en hel del utav. Sedan att man på något sätt kan visa det här med landskapsförändringen. För det är ju det här ett fantastiskt område. Baraberget och Bara var ju en ö ute i havet en gång i tiden. Det har ju varit stora landskapsförändringar och allt det där har väl inte blivit klarlagt men Paul och Helene håller ju på med det här. Jag har ju själv gjort vissa rekonstruktioner när det gäller strandlinjer, utifrån topografin, men det blir ju en tolkningsfråga utifrån de sakerna. Men nu får man ju reda på mer eftersom de gör de här grundliga undersökningarna.

8. Ja, ja. Det finns ju mycket som är intressant. Jag vet ju när jag höll på med det här, jag bara åkte och jag såg hur landskapet hela tiden hade förändrats. Hur jag ställde in mitt huvud att se det på ett annat sätt. Men det kommer krävas att man har väldigt bra hjälpmedel för att visa.
9. Oj oj oj. Alltså det måste ju vara väl underbyggt. Vad man vill visa. Man måste ju ha bra material för att... för det här säljer inte sig självt. Det kräver att man har den här kunskapen bakom och den skulle man ju i så fall kunna använda om man gör en rutt. Och det är ju en ny grej i så fall som man skulle kunna satsa på. Jag tror att det krävs samarbete med museet och Länsstyrelsen. Att man verkligen vill göra det här. Det här blir ju ett nytt grepp. Att försöka visa landskapsförändringen tillsammans med miljö och med förhistoria och arkeologi.
10. Jag tycker att Baraberget är väldigt spännande. Jag tycker att där har vi allting ifrån den tidigaste stenåldern, runtomkring, till levande samlingspunkt för socknen idag. Där ser man kontinuitet. Det är en bild av kontinuiteten. För människans kontinuitet i området. Men jag känner ju bäst till Hörsne med Bara. Sedan i Vallstena så finns det ju också mycket som är intressant, naturligtvis. Men som jag inte har fördjupat mig så mycket i. Även i Gothem med fornborgarna... ja det finns ju en massa överallt... och i skogarna. Det finns ju hur mycket som helst. Sedan hela Gothem med strandlinjeförskjutningar och sådana saker det... all bronsålder som finns. Men jag tror att egentligen är det intressant att titta på det här med kontinuitet och förändringar i landskapet. Där är Baraberget som en symbol på något sätt, för mänsklig aktivitet. Och sedan så har vi ju ödekyrkan precis nedanför och det här är ju också spännande. Med den gamla heliga platsen och så den som ligger nedanför och sedan bygdegården mitt i alltsammans. Hörsne och Bara bygdegård.
11. Ja det tror jag, absolut. Jag tror t.ex. att man skulle kunna göra väldigt spännande saker på vissa utav de här platserna. Jag och Ulf Palmenfelt, vi pratade om en del. Särskilt runt alla de här legenderna som finns, runt Baraberget. Man skulle kunna jobba med t.ex. teaterfolk i sådana här sammanhang. Jag tror att det kan vara bra att hitta nya platser också. Både för gotlänningar och för turister. Det är vissa platser runt om på Gotland som är väldigt inkörda och folk vill gärna ha något nytt att åka till och något nytt som händer. Här skulle det finnas sådana möjligheter. Men det gäller ju att det är någon eldsjäl som tar tag i det och som orkar jobba med de här sakerna. Och sedan också att man får hjälp att marknadsföra. Det måste ju föras fram. Folk måste ju få reda på de här sakerna.
12. Från början så var det havet och sedan så har det gått i olika stadier. Alltifrån att ha varit saltvatten till insjö och sedan blivit mer eller mindre myrmark. Men det har ju varit vatten, sedan så har det varit några utdikningar. De senaste på 60-talet.
13. Jag åker ju runt varje vår. Vid snösmältning så tar vi en runda runt myren. Och sedan om det är mycket vatten och vattenspegel och då bara far jag iväg i mina tankar. Hur

det en gång har sett ut, hur det har varit. Samtidigt vet jag ju hur viktig det här har varit för bönderna. Sedan så vet jag ju också att det var en väldig konflikt när det gällde naturvärden, fåglar speciellt. Men det är ju fortfarande en hel del fåglar. Men visst, vi behöver ju också återställa myrmarker. Men frågan är: går det att hitta någon sorts... jag är inte så insatt i hur vattendikningsföretagen, hur markägarna ser på det här, det är jag inte. Men jag vet ju också att det var nödvändigt för många av bönderna att det här skedde i perioder. Men jag tror att det skulle kunna vara möjligt att återskapa delar av myrmark och att det skulle kunna vara vissa markägare som skulle kunna vara intresserade. (Intervjuaren: Bo Hammar t.ex.). Ja Bo Hammar har mycket mark där och han är ju en miljökämpe verkligen. Jag kan tänka mig att han kan vara intresserad utav det, men sedan så vet jag inte. Jag känner ju fler markägare men jag har inte gett mig in i de här diskussionerna. Det är ju en annan tid nu också. Det finns ju inte t.ex. i Hörsne inte en enda kobonde kvar. Mjölkbonde finns inte, så det är andra tider även för lantbrukarna så de måste också tänka på ett nytt sätt. De kanske är öppna på ett annat sätt till förändringar eftersom de har varit tvungna att gå igenom så stora förändringar under ett antal år. Man kanske tänker på ett lite annorlunda sätt. Det är andra tider och man pratar mycket om miljön och sedan är det en ny generation också. På de flesta gårdar har det nyligen varit generationsskifte.